त्रिरत्न

त्रि–रत्न

प्यलापौ

Tri-Ratna

दँ : २ थ्यं ल्या : ४ बु.सं. २५६४

ने.सं.११४१ कछला २०७७ कार्तिक

"बुद्ध शिक्षा संस्कृतिको संरक्षण, सम्वृद्ध बौद्धसमाजको संवर्द्धन"

बौद्ध विहार संघ

अक्षयेश्वर महाविहार

पुच्चः, यल

नेपाल सम्वत ११४१ नयाँ वर्षको सुखद उपलक्ष्यमा
समस्त नेपालीहरुको उन्नतीको
कामना गर्दछौं ।
ज्योती रत्न वज्राचार्य
(प्रोपाइटर)
न्यू स्वर्ण भण्डार
राप्तीरोड, हेटौंडा
फोन : ०५७ ५२१४९८, ५२०४१३
मो. : ९८५५०२७४३०, ९८४५०२७३०

"बुद्ध शिक्षा संस्कृतिको संरक्षण, सम्वृद्ध बौद्ध समाजको संवर्द्धन"

त्रि-रत्न

प्यला–पौ

दँ : २ थ्यं ल्या : ४ बु.सं. २५६४ ने.सं. ११४१ कछला २०७७ कार्तिक

संरक्षक
नानीकाजी शाक्य
नायो
बौद्ध विहार संघ

संयोजक/सम्पादक
गौतममुनि बज्राचार्य

सम्पादक मण्डल
चन्द्रबहादुर शाक्य
सानुमान बज्राचार्य
पुष्पराज बज्राचार्य

ग्वहाली
अनिलबीर बज्राचार्य
मिलन शाक्य
ज्ञानेन्द्र शाक्य
खेमराज शाक्य
सुरेन्द्रकुमार शाक्य
विश्वास बज्राचार्य
सन्दिरा बज्राचार्य
बुद्धलक्ष्मी शाक्य

देवः किपा
म्हःपुजा मन्द (सौ. रुविन)

मुद्रक
राजमति प्रेस
फोन : ५५३४५२७

पिकाक
बौद्ध विहार संघ, यल
अक्षयेश्वर महाविहार
पुच्व, यल ।
फोन : ५५२७६७०

नत्थि झानं अपञ्ञस्स, पञ्ञा नत्थि अझायतो ।
यम्हि झानञ्च पञ्ञा च, स वे निब्बानसन्तिके ।।

धम्मपद

मदु ध्यान प्रज्ञामदुम्हसित, प्रज्ञा दइमखु ध्यान मयाम्हसिया ।
गुम्हसिके ध्यान व प्रज्ञा दइ, व हे निर्वाणया लिक्क लाइ ।।

यस्यैकाग्रकरं चित्तं तस्य दोषा न बाधकाः ।
स दोषभयनिर्मुक्तः स्वस्थ इत्यभिधीयते ।।
एकाग्राभिरतं चेतो विवेकमनुधावति ।
सर्वतर्कविनिर्मुक्तः स्वस्थ इत्यभिधीयते ।।

धर्मसमुचय

गुम्हसिया चित्त एकाग्रता जुई, उम्ह सित बाधा दोषं स्यंके फैमखु
उम्ह दोष भएं मुक्त जुया स्वस्थ जुया च्वनी
एकाग्रताय खुशि जुयगु चित्त जुया च्वम्ह विवेकया अनुसरण याई
वं फुक्क तर्कवितर्क मुक्त जुया सदा स्वस्थ जुया च्वनी ।।

सदा कल्याणमित्रं व जीवितार्थेऽपि न त्यजेत् ।
बोधिसत्वव्रतधरं महायानार्थकोविदम् ।।

बोधिचर्यावतार

बोधिसत्वव्रत धारणा याना च्वंम्ह, महायान ज्ञानया ज्ञाता (कोविद) म्ह,
कल्याणमित्रयातः जीवितार्थे (नये मखसांनं) गुबलेसं तोत्य मते ।

सम्पादकीय

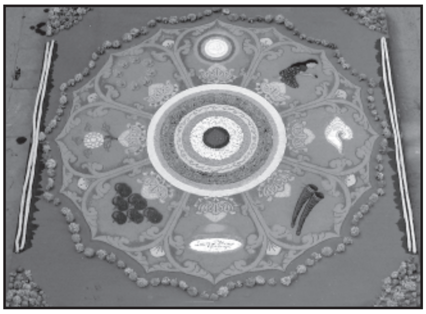

थी थी नख:चख:, जात्रा, पूजा आदियात थ:गु सभ्यता व सँस्कृतियात हे थ:गु म्हसिकाया रुपय् न्ह्यब्वया जीवन हनावयाच्वनापिं स्व:निग:वासीपिं सकसित थुगु दँय् कोराना रोग "COVID-19" या त्रासं प्रभावित जुयाच्वंगु दु । शिक्षा, उद्योग, स्वास्थ्य क्षेत्र लगायत समग्र अर्थतन्त्र हे आपालं प्रभावित जुल । थुकिया प्रभाव जनस्वास्थ्य म्हो यायेया नितिं सरकारं "लक डाउन" धोषणा याना जनतायात छेँ हे च्वनेत आग्रह यात । रोगया प्रकोप सिवे 'लक डाउन' या कारण जूगु अर्थतन्त्रया गडबडींया कारणं सरकारं 'लक डाउन' हटे याये माल । आ:यागु मौसम नं कोरोनायात बढावा विइगु कथंया जूगुलिं नं संक्रमण बढे जुजुं वंगु खनेदु। आ:ला समुदायस्तरं हे थ्व रोगया संक्रमण अप्पोया वनाच्वंगु जुल । न्ह्यागु हे जुसां थ्व रोग खना ग्याना आतंकित जुया च्वनेगु उचित मजू, हानं थ्व ल्वय् यात हेलचक्र्याइ याना लापरवाहि कथं जुया च्वने नं मज्यु। फक्व होस तया सुरक्षा उपाय अवलम्वनयाना रोग र ोकथाम यायेगु सोयेमा: । यदि रोगं क हे कल धा:सां नं निराश व आतंकित मजुसे संयमित जुया थुकियात आवश्यक विचा: यात धा:सा थ्व रोगं याउँक मुक्त जुइफु ।

थ्वया दथुइ झीगु थी थी जात्रा नख:चख:त नं प्रभावित जूगु दु । थुगुसी बुद्ध जयन्ती सिमित मनूतजक मुना हंगु जुल । अथेहे बुंगद्योया जात्रानं अन्यौलया दथुई जात्रा मयासे हे क्वचायेके माल । येंत्रा पुन्ही, मोहनी नख: तक्कं उगु हे रुपं क्वचाल ।

थ्वहे अवस्थाय् स्वन्ति व न्हू दँ नं न्ह्योने हे वयाच्वंगु दु । 'स्वन्ति' अर्थात् 'स्वन्हुया तिथि' स्वन्हु यंकं हनिगु नेवा:तयेगु छगू त:जिगु नख: जुल । थुकिइ लक्ष्मी पूजा, म्ह: पूजा व किजा पूजाया थ्व स्वन्हुया तिथियात हे कया स्वन्हुति वा स्वन्ति धायेगु या:गु जुल ।"त्रिरत्न" प्यला पौया थुगु अंकस स्वन्ति नख:या तिथि निर्णय यायेगु आधारयात समेत न्ह्यब्वयेगु तातुना नेवा नख:या लागि तिथि कायेगु विधि सम्वन्धी छपु च्वसु दुथ्या:गु दु । थुकियात हे तिव: जुई कथं नेपाल पञ्चाङ्ग निर्णायक समितिया दुज: भाजु पाखें स्वन्ती नख: हनेगु तिथिया विषयलय् १०० दँ न्ह्योया स्वन्ति नख: हनावयाच्वंगुया सूची समेत दसु कथं दुथ्याकूगु दु।

थ्व वाहेक 'त्रिरत्न' प्यला पौया थुगु ल्या:स समसामयिक जुइगु कथं बौद्ध दर्शन व संस्कृति सम्वन्धी थी थी च्वसुत नं दुथ्या:गु दु । थुकि नेपा:या बौद्ध संस्कृतिइ धलँ दनेगु, भगवान बुद्धं यानाविज्या:गु स्वगू धर्मचक्रप्रर्वत्तन, बौद्ध विहार संघया संस्थापक न्वकूलिसे जूगु अन्तर्वाता व दुर्लभ ग्रन्थ आर्यानित्यता सुत्रया संस्कृतं नेपाल भाषाय् अनुवादया नं च्वसुत दुथ्या:गु दु । 'त्रिरत्न' प्यला पौया थुगु ल्या: ब्वना पाठकवर्गपिन्त स्वन्ति नख: हनेगु तिथि सम्वन्धी स्पष्ट जुइगु व बौद्ध दर्शन संस्कृति सम्वन्धी दुग्यंगु ज्ञान कायेत गुहालि जुइगु भलसा कया च्वना । थ्व प्यला पौ यात स्तरीय दयेका यंकेया लागि पाठकवर्गपिंपाखें प्रतिक्रिया व सुझावया अपेक्षा यासे सकलया सुस्वास्थ्य व प्रगतिया कामना यासे

नेपाल सम्बत ११४१ न्हू दँया भिन्तुना देछाना च्वना ।

विषय सूचि

क्रसं.	विषय	लेखक	पेज नं.
१)	नेवाः नखः व तिथि	दिपक वज्राचार्य	५
२)	आर्यानित्यता सुत्र (संस्कृत – नेपालभाषा अनुवाद)	पुष्पराज बज्राचार्य, योगेश बैद्य, ज्ञानेन्द्र शाक्य	९
३)	स्वन्ति नखः (तिहार) पर्व मनाउने दिनहरु सम्बन्धी निर्णय	दैवज्ञ कीतिमदन जोशी	१८
४)	नेपालको बौद्ध धर्ममा विभिन्न प्रकारका व्रत	अनुप बीर वज्राचार्य	२९
५)	श्रद्धेय कुलबहादुर शाक्यजु लिसे खँल्हा बल्हा	सुरेन्द्रकुमार शाक्य	३९
६)	The Three Turnings as an Expendient Device of Buddha	Milan Shakya	४३
७)	बौद्ध विहार संघया गतिविधि		५४

नेपाल सम्वत ११४१ नयाँ वर्ष तथा शुभ दीपावलीको सुखद उपलक्ष्यमा समस्त नेपालीहरुको उन्नतिको कामना गर्दछौं ।

ललितपुर जिल्ला बचत तथा ऋण सहकारी संघ लिमिटेड

लगनखेल, ललितपुर । फोन : ५५५३००१, ५५५३००७

नेपाल सम्वत ११४१ न्हुँ दँ या
लसताय् भिन्तुना देछाना च्वना ।

जगतलाल महर्जन
वरिष्ठ उपाध्यक्ष
वागमती प्रदेश सहकारी संघ लि.
मो. : ९८५११९००८८

नेपाल सम्वत ११४१ न्हुँ दँ,
स्वन्ति नखःया लसताय् सकल
नेपाःमि पिन्त दुनुगलं निसें
यक्व यक्व
भिन्तुना देछाना च्वना ।

युवा
बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.
हःखा टोल, ललितपुर
फोन : ५०१८९३८, ५५४०८०४

नेपाल सम्वत ११४१ न्हुँ दँ व स्वन्ति नखःया लसताय्
सकल नेपाःमि पिन्त दुनुगलं निसें यक्व यक्व
भिन्तुना देछाना च्वना ।

धनकाजी वज्राचार्य

मच्छिन्द्र ज्वेलरी इण्डष्ट्रीज प्रा. लि.
Machhindra Jewellery Industries Pvt. Ltd.
Manufacturer & Stokist
टंगल, ललितपुर । फोन : ०१-५५४५५३६

नेवा: नखः व तिथि

दिपक वज्राचार्य

नेपा:देय् हलिमय् सकभनं प्रचार जूगुया कारणत मध्ये छगू नेपा:देय्स थी थी जनजाति हना वयाच्वंगु थी थी संस्कृति, नखःचखः नं छगू खः । नेपालय् च्वंपि जनजातिं पिन्सं थी थी इलय् थःगु संस्कार कथं अनेक संस्कृति व नखःचखः हना वया च्वंगु दु । उकी मध्ये दक्वसिबे अप्वः नखःचखः हनावया च्वंपि जाति नेवात खः । थःगु संस्कार कथं नेवा तयेसं दच्छिया दुने आपालं धैथें संस्कृति व नखःचखः मानेयाना वया च्वंगु दु ।

मल्लकालीन ईलय् नेवात स्वदे (यें, यल व ख्वप) कथं थःथःगु लागाय हाकनं थःगु मौलिक संस्कृतित नं हना वया च्वंगु दु । गथेकि ख्वपया विस्का जात्रा, यलया बुंगद्यो जात्रा, मतःया येंया इन्द्र जात्रा, सक्वया वज्रयोगिनी जात्रा, ग्वलया जात्रा, किपुया इन्द्रायणी जात्रा, यलया गं प्याखँ, प्यदँय् छक्व यलया नागबाहाया सम्यक पर्व, फिनिदँया छक्व येंया भूईख्यलय् जुइगु सम्यक पर्व, यलया गोदावरी मेला, यलया नागबहालय् पञ्चाङ्ग प्रमाण कथं न्यागू योग चूलावले न्याइगु दीपंखा यात्रा आदि ।

नेवा तयेसं थुलि संस्कृति बाहेक प्रत्येक लाय् कमय् छगू अप्पोली स्वंगू प्यंगू धैथें नखःचखः हनेगु याना वया च्वंगु दु । अले चिचिधंगु थिति रिति नं चले याना वया च्वंगु भी सकसिनं स्यूगु हे खः । गथेकी बछलां अक्षय तृतीया, यलय् बुंगद्यो जात्रा, बुद्ध जयन्ती पर्व बनेपाय् भगवती यात्रा अथे हे तछलां सिथी नखः, दशहरा, दिल्लाया दिल्लापूजा, गथाँमुगः अले गुँलाबलये् यल पञ्चदान, नाग पञ्चमी, ब्वगी वइगु, क्वाती पुन्ही, सापारु, मतयाः, कृष्णपूजा, भिन्द्यो जात्रा, बौया ख्वाःस्वयगु अथेहे ञलाबलय् चथाः, ञँलासेवा वनेगु, यलय् न्हुघःया, पुन्चली भुजा, बसुन्धरा (गातिला) व्रत, बसुन्धरा पूजा आदि ।

अले नेवातय दथुइ चलेजुया वयाच्वंगु थुलिमछि थिति नखः गुवले गुवले हनेगुले ? थुकियात अलमल मजुइक भी पुर्खा आजु बुद्धिजिवी पिन्सं मिलेजूकथं पायुछि याना नेपाल सम्वत कथं तिथिमिति विचाः याना थुगु नखः थुवले हनेगु थुगु तिथि थुवले यायेगु धकाः दयेका वंगु दु । थ्वहे न्ह्यांवया च्वंगु परम्परा कथं हे भीसं थौंतक नं भीगु तजिलजि हना वया च्वना ।

थौं कन्हयया वर्तमान परिप्रेक्षय नं हलिमय युग, ई व इतिहासयात विचाःयाना थी थी कथंया न्हिं हनेगु नं याना हःगु दु । गथेकि अक्टोवर २४ तारेख खुन्हु संयुक्त राष्ट्र संघ दिवस, मे १ तारेख खुन्हु मजदुर दिवस, आश्विन १ गते विश्वकर्मा पूजा, फागुण ७ गते प्रजातन्त्र दिवस आदि । थुपिं फुक्कं गते व तारिखया लिधंसाय् कोछिना तःगु पर्वंत जुल । अन्तर्राष्ट्रिय नियम कथं चान्हयया १२ बजे लिपा मेगू दिं सुरु जुइगु कथं थुपिं आधुनिक पर्वत माने यायेगुली छुं अलमल मदुगु जुल ।

तर नेवातयगु तजिलजि धाःसा तिथिया लिधंसाय थ्व कुन्हु यायेगु वा हनेगु धकाः निर्णया याना तगुलिं गुबले गुबले भीत नखःचखः हनेत भतिचा अलमल जुइगु स्वभाविक हे खः । खयतला तिथि धैगु नं गते व तारिख थें हे दिन खः । तर थौं कन्हेया छन्हु दिनरात २४ घण्टा धायथें छगू पुरा तिथि २४ घण्टा जुइनं फु मजुइनं फु । गवलें गवलें छगू तिथि बरोबर २५-२६ घण्टा तकनं दयफुसा गुवलें गुवलें २३ घण्टा तकनं जुइफु । अथे जुया तिथि धैगु चान्हय नं हिलेफु, सुथयनं हिलेफु, न्हिनयनं हिलेफु, सन्ध्याइलयनं हिलावयेयो । गते थें चान्हय् १२

बजे लिपा मेगु गते जुल धैगु थें दैमखु ।

अथेजुया झी पूर्वजपिन्सं थुकियात तस्सकं बाँलाक विचा: याना प्रमाण कथं मिलेयाना नख:चख:, रीतिथिति हनेगु दिं पायछि कथं दयेका थकुगु जुल । थुकि छुं गडवड मजुइक अलमल मजुइक लिपाया सन्तानपिन्सं याउँक अपुक नख:चख:या दिं कोछिना थिति न्ह्याका परम्परायात मद्दिक्क याना यंके फयेमा धैगु वसपोल पिनिगु आशिर्वाद ख: ।

झी पूर्वज बुद्धिजीवी नेवा तयेसं दयेका त:गु थिति कथं अप्पो धैथें नेवा तयगु नख:चख: संस्कृति सूर्द्योलुया व:इगु बखते लाना च्वंगु तिथि कथं कया वयाच्वंगु दु । गथेकी अक्षय तृतीया बुंगद्यो रथय तयगु दिं, माँया ख्वा: स्वयगु दिं, बौया ख्वा: स्वयगु दिं, कुछि भ्वय्, चालं, स्याक्वत्याक्व:, गातिला, अष्टमी व्रत, सिथी नख: अदि । तर छता निता थिति धा:सा रात्री तिथि प्रमाणं हे हनेमा:गु नं दु । गथेकि चथाँ, लक्ष्मीपूजा, योमधि पुन्हिया कू पुजा, चन्हे खुन्हु बौ बिइगु पूजा, सहश्र चन्द्र दर्शन व्रत, मदया वंपिनिगु नामं निदँ तिथि धुंका दयँदसँ याइगु तिथि वा श्राद्ध आदि ।

आ: थन बहनी (रात्री) या अर्थात सूर्द्यो बिना वनीबले लाइगु तिथि कथं मानेयाइगु नख:चख:या बारे छक्व दुवाला विचा: याना स्वये । चथा नख: त्रलाथ्व चौथी खुन्हु हनीगु ख: । थ्व कुन्हु झी नेवा: तयसं बहनीया तिमिला स्वयमज्यू खुँ पाल्या वइ धका: सन्ध्या इलय् न्हापनं हे छेंया खापा, झ्याँ तिना सुला च्वनेगु याइ । छेंय् दुनेहे च्वना बहनी सकल परिवारपिं च्वना बाखँ कना हलिमलि व फलफूल प्रसाद कया नख: हनी । आ थ्व चथा नख: यात सुथसिया प्रमाण सूर्द्यो लुगु तिथि मकासे छाय बहनीयागु सूर्द्यो बिनावंगु तिथिइ मानेयात धैगुली छु शास्त्रीय प्रमाण दु धा:सा ज्योतिष शास्त्र कथं भिंन्यागू तिथि त मध्ये चौथी, नवमी व चतुर्दशी तिथियात अशुभ तिथि धका: कया त:दु दु । थ्व स्वंगू तिथियात रिक्ता (प्वंगु वा मगागु) तिथि धका: नं धाइ । न्यागू, भिगू व भिंन्यागू यायत छगू छगू ल्या मगागुलि रिक्ता तिथि धयात:गु ख: । भिंभिंगु शुभकार्य मचा जंकु, इहि, व्रतवन्ध, विवाह, चुडाकर्म, गृहनिर्माण आदि यायेत थ्व तिथिइ यायेमज्यू धका: धयात:गु दु । मभिंगु (अशुभ) कार्य चोर, हिंसा, अपराध यायेत जक ज्यू । उकी मध्ये भाद्र शुक्ल चौथी नं छगू ख: । थ्व कुन्हु चौथी तिथिं युक्तगु तिमिला खनकी झीत अनेक आरोप त वयेफु । आ: थन थ्व चथा नख: सूर्द्यो लुयावगु चौथी तिथि खुन्हु हे हनेमा धालकी उखुन्हु बहनी यागु तिथि चौथि फुना पञ्चमी क्यनेफु । अथे जुलकी पञ्चमी तिथियागु चन्द्रमा ला स्वयगुली दोष ला मदुगु जुल । अथेजुल धायेवं पौराणिक मूल्य मान्यता स्यनीगु जुल ।

अथेहे झीसं धूकुयात लक्ष्मीद्यो ख: धका: मानेयाना आदर गौरव तया पूजा याना वया च्वंगु दु । धूकु धैगु न्ह्याम्ह मनू न्ह्योने दुसां लालावले चायकी मज्यू धका: धयात:गु दु । अथेजुया सु न्ह्योने मदैवले बहनी जक चायकेगु याना वयाच्वंगु ख: । अथेजुया स्वन्ती बले न्हापांगु दिं खुन्हु हनीगु लक्ष्मी पूजा (धूकु) नं बहनी जक हे याइगु ख: । थुकियात सुथसिया तिथि चतुर्दशी जूसानं सूर्द्यो (निभा:) दनीबले हे चतुर्दशी तिथि फुना अमाइ क्यंवल धा:सा लक्ष्मी पूजा यायज्यू वा यायेहे मा धका: धयात:गु दु । सुथसिया अमाइया प्रमाण यात धा:सा गुबले गुबलें अमाइ फुना पारु क्यनीगु नं जुइफु । थ्व पारु धा:गु कार्तिक शुक्लया पारु जुल । यदि थ्व कुन्हु सुथं निसें अमाई जुया अहोरात्र ज्वछि अमाइ हे जुल धा:सा ला छुं हे विवाद मदुगु जुल । तर सुथे चन्हे जुया न्हिं दनीवले हे अमाइ क्यंवल धा:सा झी सकसिनं थ्व कुन्हु लक्ष्मी पूजा मानेयाना, कन्हय म्ह पूजा व कंस खुन्हु किजा पूजा यायेमागु जुल ।

थुकियात मान्यता मवील सूर्योदय तिथि हे धका: हालाच्वन धा:सा छक्व निक्व छगू निगू सालय् स्वन्तिया तिथि थथे नं जुइफु । दसूया निति कछलाथ्व पारु ६०।०० घटी जुया कन्हय सुथयनं १।५० पला कछलाथ्व पारु हे तिथि जुइफु । निन्हुयंकं कछलाथ्व पारुइ हे सूर्द्यो उदय जुइफु थथे जुइबले झीसं निन्हु यंक म्ह पूजा यायेमागु जुल । अले थ्वया कन्हय खुन्हु दुतिया तिथि मन्त छक्वलं हे तृतीया तिथिइ सूर्द्यो उदय जुल धा:सा किजा पूजा ला

वाध्यतावश सूर्द्यो मलागु तिथि हे याये मालीगु जुल । तर रात्रीया प्रमाणं यायेबले थुजागु विडम्वना गुवलें हे वइ मखुत । थुकि छक्व विद्वतवर्ग पिन्स विचाः याना स्वयमागु खनेदु ।

अथे हे योमधि दयेका (वा द्वंय) कू पूजा यायेगु धैगु नं धान्य लक्ष्मी स्वरुपं लक्ष्मी पूजा हे खः उकी थुकियात नं बहनी तिमिला छप्पां दुगु पुन्ही मागु जुल । कन्हय खुन्हु सुथे जक दैगु पुन्ही खुन्हु कू पूजा यातसा बहनी ला चन्द्रमा छप्पा दैमखुत ।

अथेहे चऱ्हे (कृष्ण पक्षया चतुर्दशी) या रात्री धैगु भूत, प्रेत, विशाच आदि भ्कीत दुःख विइपिं अमनुष्यपिं सक्रिय जुइगु चा (रात्री) खः । अथेजुया थुपिं हटेयायेत वा इमिगु पाखें भ्कीत छु नं दुःख मजुइमा धकाः थुगु दिनया बहनी बौ बिइगु वा चऱ्हे पूजा यायेगु चलन दु । आः थन नं थुगु पूजा यायेत सूर्द्योलुया वगु चऱ्हे खुन्हु हे यायेमा धकाः हालाच्वन धाःसा भ्कीसं निवारण यायेमापिं अमनुष्य त ला लिचिला वनी हे मखुत अथे जुइवले पूजा यानागु नं निष्फल हे जुल ।

भ्की पूर्वजपिंला निर्बुद्धिपिं खइमखु । शास्त्र प्रमाण कथं पायछि जुइक हे मिलेयाना नखःचखः संस्कार माने यायेगु दयेका थकुगु खः । अष्टु ।

ललितपुर महानगरपालिका

१९ नं. वडा कार्यालय, पूर्णचण्डी (अग्नीशाला), ललितपुर

नेपाल सम्वत ११४१ न्हुँ दँ व स्वन्ति नखःया लसताय्

सकल नेपाःमि पिन्त दुनुगलं निसें यक्व यक्व

भिन्तुना देछाना च्वना ।

बिनोद ताम्राकार

१९ नं. वडा अध्यक्ष
ललितपुर महानगरपालिका

तिछुंगल्ली, ललितपुर
मो. : ९८४१-४३५७०२

ललितपुर महानगरपालिका
ललितपुर महानगरपालिका
६ नं. वडा कार्यालय, कनिकहाल, ललितपुर

नेपाल सम्वत ११४१ न्हूँ दँ व स्वन्ति नख:या लसताय् सकल नेपा:मि पिन्त दुनुगलं निसें यक्व यक्व भिन्तुना देछाना च्वना ।

हिटलर शाक्य

६ नं. वडा अध्यक्ष
ललितपुर महानगरपालिका

ओकुबहाल, ललितपुर
मो. : ९८४१-९६५६३६

**नेपाल सम्वत ११४१ न्हूँ दँ,
स्वन्ति नख:या लसताय् सकल
नेपा:मि पिन्त दुनुगलं निसें यक्व यक्व
भिन्तुना देछाना च्वना ।**

हान्ताइ म:म: एण्ड फाष्ट फूड

महापाल-१६, ललितपुर
मो. : ९८५१०९५७२४

**नेपाल सम्वत ११४१ न्हूँ दँ,
स्वन्ति नख:या लसताय् सकल
नेपा:मि पिन्त दुनुगलं निसें यक्व यक्व
भिन्तुना देछाना च्वना ।**

जय भिमसेन बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.

महापाल-१६, ललितपुर
मो. : ९८४१२५३०४२

आर्यानित्यता सुत्र

संस्कृत – नेपालभाषा अनुवाद

पुष्पराज वज्राचार्य, डा. योगेश बैद्य, ज्ञानेन्द्र शाक्य व
संस्कृत बुद्धशिक्षा अध्ययन समूहया सम्पूर्ण प्रशिक्षार्थीपि

आर्यानित्यता सुत्र संस्कृत बौद्ध साहित्यया छगू महत्वं जा:गु, ज्ञानं जा:गु महायान सुत्र ख: । छुं काल न्ह्यो तक नं नेवा बौद्धपिनिगु धर्माभ्यासय् प्रचलनय् दूगु थुगु ग्रन्थ थौं वया थुलि महत्वं जा:गु खयां नं नां तक नं मसियावने धुंकूगु अवस्थाय् लानाच्वँगु ख: । नेपालमण्डलया बौद्ध आचार्यपिं मध्यकालय् नालन्दा विश्वविद्यालय लगायत थी थी अध्ययन संस्थान नापं थी थी देशय् तक वना अध्ययन अध्यापन या:वनेगु या:गु गौरवमय इतिहास भ्कीके दु । १३ औं शताब्दिया विनाशकारी मुसलमानी आक्रमणं लिपा नालन्दा लगायत भारतया महाविहारत ध्वस्त जुइधुंका संस्कृत बौद्ध साहित्यया संरक्षण व अभ्यास नेपालय् जुया च्वँगु ख: । थन नं कालान्तरे विभिन्न राजनैतिक दमनया कारणं धर्म अभ्यासय् ह्रास जुजुं ववं गुलिखे ग्रन्थत प्रयोगविहिन जुजुं सफूलिइ जक ल्यना च्वँगु जुल । थथेहे ल्यना च्वँगु ग्रन्थ त मध्ये यलया श्री पद्मज्योति धाख्वा:जुया निजी संग्रहस दयाच्वँगु 'धारणी संग्रह' नाँयागु ग्रन्थस संग्रह जुयाच्वँगु थ्व 'आर्यानित्यता सुत्र' छगू नं ख: । थुकिइ जम्मा ६०६ पु धारणी तथा सुत्रत संग्रह जुयाच्वँगु दु । थुपिं मध्ये धारणी क्रम ५९६ पृष्ठ २२२b लाइन १० निसें पृष्ठ २२३b लाइन ४ तक्क थुगु सुत्र दया च्वँगु जुल । थुगु हस्तलिखित सफूया साइज १७ इन्चि हाक: व ६.५ इन्चि ब्या दु । थथे तनावने त्यंगु लोमनावने धुंकुगु ग्रन्थ सम्पदायात पुनरुत्थान यायेगु ता:तुना थ्व संस्कृत भाषां च्वयात:गु बुद्धवचनयात नेपाल भाषां अनुवाद यायेगु कुत: यानागु ख: । थुगु अनुवादया लागि Digital Sanskrit Buddhist Canon (DSBC)[१] नाँयागु संस्कृत बौद्ध साहित्यया संग्रह बेभसाइट व Sanskritworld: the place for the Sanskrit Lovers[२] धा:गु बेभसाइटय् लिप्यन्तर जुया च्वँगु पाखें ल्ह्यया कयागु ख: । DSBC स थ्व सुत्रयात संस्कृत त्रिपिटकया महायान सुत्र अन्तर्गतय् संग्रह याना त:गु दु । थ्व दुर्लभगु सुत्रया मूलपाठ न्हापांगू पटक नागार्जुन बौद्ध अध्ययन संस्थान पाखें प्रकाशित जुइगु बुद्धिष्ट हिमालय[३] पत्रिकाया न्हापांगू अंकय् प्रकाशित जूगु ख: । उगु प्रकाशनया सम्पादकीयस उल्लेख जूगु कथं आर्यानित्यता सुत्र श्री सुरेन्द्र बोधि व ये से डे[४] पाखें ८-९ औं शताब्दिपाखे हे संस्कृत भाषां तिब्वती भाषाय् अनुवाद याना कंग्यूरतंग्युरय्[५] दुथ्याका त:गु दु ।

थुगु सुत्रयात संस्कृत भाषां नेपालभाषाय् अनुवाद या ज्या संस्कृत बुद्धशिक्षा अध्ययन समूहया विद्यार्थीपिं पाखें जूगु ख: । संस्कृत भाषा व बौद्ध साहित्यस रुची दुपिं मुना २०७७ बैशाख २२ गते निसें स्वला तक्क न्ह्या:गु संस्कृत भाषा प्रशिक्षण कक्षा क्वचायेका संस्कृत बुद्धशिक्षा अध्ययन समूह निस्वंगु ख: । थ्व समूह पाखें साप्ताहिक

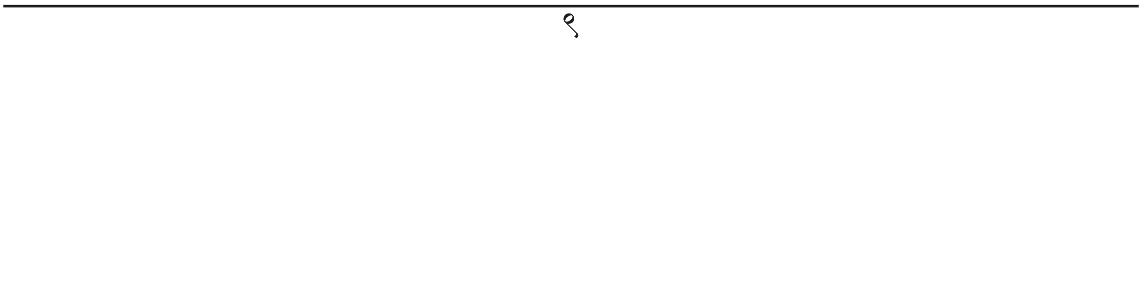

रुपं संस्कृत बौद्ध साहित्य अनुवाद अभ्यास कक्षा मदिक्क न्ह्याकावयाच्वँगु दु । थ्व हे अभ्यासया फ्वलय् दुर्लभ बौद्ध साहित्ययात सुलभ यायेगु आज्जु तया थ्व सुत्रयात कया अभ्यास या:गु ख: । थ्व अनुवाद अभ्यासय् ब्याकरण व भावार्थयात ता:लाकेया नितिं गुरुपिं श्री पुष्पराज वज्राचार्य व डा. योगेश बैद्यपाखें निर्देशन जूगु जुल । थुगु ग्रन्थया अर्थ थुइका बौद्धपिन्सं धर्माभ्यासय् थुकियात उपयोग याना बिज्याइ धैगु भलसाकासे अनुवाद न्ह्यब्वया च्वना ।

थुकि मूल संस्कृत, शब्दार्थ व भावार्थयाना स्वँगू कथं न्ह्यब्वयात:गु दु । संस्कृत अध्ययन याना च्वपिं व अध्ययन याये इच्छुकपिंन्त समेत उपयोगी जुइ कथं छुं मिश्रित शब्दतयेत संन्धि विग्रह व समास विग्रह रुप समेत क्यना शब्दया अर्थ तछ्याना क्यना त:गु दुसा थुकिं क्वय्यागु ब्वय् संस्कृतया भावार्थ प्रस्तुत जुया च्वँगु दु ।

थ्व सुत्रस दुथ्याना च्वँगु विषयवस्तुया संक्षिप्त न्ह्यब्वया थुकथं दु । थ्व सुत्र भगवान बुद्धं जेतवन विहारे भिन्स्वस:म्ह भिक्षुपिनिगु समक्ष अनित्य ज्ञान अवबोध याकेगु कथं देशना यानाबिज्या:गु ख: । थुकिया मूल उपदेश थुकथं दु । दक्व संस्कार धर्मत अनित्य ख: । थुपिं थातं च्वना च्वनीमखुगु, ब: काये बह: मजूगु, हिला वनीगु, थम्हं विचायानाथें मजुसे अख: कथं परिणाम जूवनीगु, धोखा जूवनीगु कथंया ख: । दक्व सत्त्वप्राणिपिं अन्ते मृत्यु जुया वनिगु प्रकृतिया नियम ख: । यक्व हे धनवान्, शक्तिशालीम्ह ब्यक्ति जूसां, जुजु महाराजाधिराज हे जूसां, साधु महन्त हे जूसां, रुप अरुप लोकया देव ब्रम्हा महाब्रम्हापिं तक्क नं थुगु अनित्य धर्म पाखें बचे मजू । अफ अर्हत सम्यक्सम्बुद्ध हे जूसां थ:गु देह त्वता वने मा: । थुगु उत्पत्ति विनाश धर्मयात गुम्हसिनं विपश्यना विधिपाखें खंका शमनयाइ, उम्हसिनं परम सुख निर्वाण साक्षात्कार याई । पालि त्रिपिटकया महापरिनिब्बान सुत्त लगायत थाय्थासय् उल्लेख जुया च्वँगु “अनिच्चावत संखारा...” गाथाया संस्कृत संस्करण नं थ्व सुत्रय् दुथ्याना च्वँगु दु । बुद्धया थ्व वचन पाठ यायेगु, भावना यायेगु व ध्यान यायेगु महोत्तमगु अभ्यास ख: । थ्व सुत्र पाठ व भावनायाना सकल सत्त्वप्राणिपिं बुद्धत्वया ज्ञान लाभयाना काये फयेमा ।

ॐ नम: सर्वज्ञाय - वसपोल सर्वज्ञ बुद्धयात नमस्कार

एवं मया श्रुतमेकस्मिन् समये भगवान् श्रावस्त्यां विहरति स्म जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे महता भिक्षुसंघेन सार्द्धं त्रयोदशभिर्भिक्षुशतै:। तत्र खलु भगवान् भिक्षूनामन्त्रयते स्म -

शब्दार्थ - एवम् - थथे, **मया** - जिं, **श्रुतमेकस्मिन्** (श्रुतम् + एकस्मिन्) - न्यनागु दु + छगू, **समये** - समये, **भगवान्** - भगवान्, **श्रावस्त्यां** - श्रावस्तीस, **विहरति** - विहार यानाविज्या:गु, **स्म** - इले, **जेतवनेऽनाथपिण्डिकस्यारामे** (जेतवने + अनाथपिण्डिकस्य + आरामे) - जेतवने + अनाथपिण्डिकया + विहारे, **महता** - आपालं, **भिक्षुसंघेन** - भिक्षुसंघसहित, **सार्द्धं** - नापं, **त्रयोदशभिर्भिक्षुशतै:** - (त्रयोदशभि: + भिक्षु + शतै:) - १३०० भिक्षु पिन्त, **तत्र -** अन, **खलु** - निश्चितरुपं, **भगवान्** - भगवानं, **भिक्षूनामन्त्रयतेस्म** (भिक्षूना + आमन्त्रयते + स्म) - भिक्षुपिन्त स:ता धयाविज्यात

भावार्थ - थथे जिं न्यनागु दु । छगू समये भगवान् बुद्ध श्रावस्तीस विज्याना च्वँबले जेतवने च्वँगु अनाथपिण्डिकं निर्माणयाना दानया:गु विहारे १३०० म्ह भिक्षुगणपिं सहितया भिक्षु संघ समक्ष भगवानं थुकथं आज्ञाजुया विज्यात ।

अनित्या भिक्षव: सर्वसंस्कारा अध्रुवा अनास्वासिका विपरिणामधर्माण: ।

शब्दार्थ - अनित्या - अनित्य, **भिक्षव:** - भिक्षुपिं, **सर्वसंस्कारा** - ब्याक्वं संस्कारत, **अध्रुवा** - अध्रुव (नित्य मखुगु), **अनास्वासिका** (अन + आस्वासिक) - अविश्वसनीय, भरकाये मल्व:गु, **विपरिणामधर्माण:** (विपरिणाम + धर्माण:) - विपरिणामधर्मी, रूपान्तरण जुइगु, विचायाना कथं मजुसे मेकथं परिणाम विइगु

भावार्थ - हे भिक्षुपिं दक्वं संस्कार धर्मत अनित्य, अध्रुव, भरकाये मल्व:गु व विपरिणामधर्मी ख: ।

यद्यावत्भिक्षव: सर्वेभ्य: संस्कारेभ्योऽलं निर्वर्तितुमलं विरक्तमलं विमोक्तुम् ।

शब्दार्थ - यद्यावत्भिक्षव: (यत् + यावत् + भिक्षव:) - उकिं + गुलिनं + भिक्षुपिं, **सर्वेभ्य:** - दक्वं, **संस्कारेभ्योऽलं** (संस्कारेभ्य + अलं) - संस्कारत + विच्छिं थें ल्युने पाखें न्याइगु अर्थात् धोखा जुइगु, **निर्वर्तितुमलं** (निर्वर्तितुम् + अलं)- कार्य सिद्धिइ + धोखा जुइगु, **विरक्तमलं** (विरक्तम्+अलं)- अनाशक्त जुइगुलिइ धोखा जुइगु, **विमोक्तुम्** - विमुक्त जुइगुलिइ ।

भावार्थ - उकिं हे भिक्षुपिं दक्व संस्कार धर्मत धोखा विइगु स्वभावया जुइ । कार्य सिद्धि यायेगुलि, अनाशक्त जुइगुलिइ, विमुक्त जुइगुलिइ पंग: जूवइगु अर्थात् धोखा विइगु स्वभावया जुइ ।

सर्वेषांसत्त्वानां सर्वेषां भूतानां सर्वेषां प्राणिनामामरणान्त हि जीवितं मरण पर्यवसानं नास्ति जातस्यामरणम् ।

शब्दार्थ - सर्वेषांसत्त्वानां (सर्व + एषां + सत्त्वानां) दक्वं + थुपिं + सत्त्वपिं, **सर्वेषां** - थुपिं दक्वं, **भूतानां** - अस्तित्वय् दुपिं, **सर्वेषां** - थुपिं दक्वं, **प्राणिनामामरणान्त (प्राणिनां + आमरणान्त)** - प्राणिपिं + मसिइतले, **हि** - निश्चत रुपं हे, **जीवितं** - जीवितपिं, **मरण** - मृत्यु, **पर्यवसानं** - अन्ते, **नास्ति** - मदु, **जातस्यामरणम्** (जातस्य + अमरणम्) - जन्मेजुपिं + मसिइगु

भावार्थ - थुपिं दक्वं सत्त्वपिं, अस्तित्वय् दुपिं, प्राणीपिं सकलें निश्चित रुपं हे अन्ते सिनावनेमानि, जन्मेजुपिं सिनामवंगु धैगु दैमखु ।

येपि ते भिक्षवो गृहपतयो महाशालकुला ब्राम्हण महाशालकुलाक्षत्रिय महाशालकुला आशां महाधनो महाभोगा: प्रभूतमणिमाणिक्यमुक्तावैदुर्यशंखशिला प्रवालजातरूपरजतविकरणा: प्रभूतधनधान्यकोषको ष्ठागारसन्निचया: प्रभूतदासीदासकर्मकर पौरूषेयो प्रभूतमित्रामात्यज्ञातिसालोहितास्तेषामपि मरणान्तं जीवितमरणंपर्यवसानं नास्ति जातस्यामरणं ।

शब्दार्थ - येपि-गुलि नं, **ते** - उपिं, **भिक्षवो** - हे भिक्षुपिं **गृहपतयो** - गृहपतिपिं, **महाशालकुला** - त:धँगु कुलया **ब्राम्हण**-ब्राम्हणपिं, **महाशालकुलाक्षत्रिय** - त:धँगु कुलया क्षेत्रीयपिं, **महाशालकुला** - त:धँगु कुलया, **आशां**-थ:गु क्षेत्रया **महाधनो** - महाधनीपिं, **महाभोगा:** - महाभोगीपिं, **प्रभूत** - प्रशस्त, **मणिमाणिक्य** - मणिमाणिक्य, **मुक्ता** - मोती, **वैदुर्य** - वैदूर्य रत्न, **शंख** - शंख, **शिला** - पथ्थर, **प्रवाल** - भिंपू, **जातरूप** - जातजातया, **रजत** - वह:, **विकरणा:** - चमक, **प्रभूत** - प्रशस्त, **धनधान्यकोषकोष्ठागारसन्निचया:(धन +धान्य + कोष + कोष्ठागार + सन्निचया:)** - धन + वा छो आदि अन्न + लुँ, वह: व असर्फि + ढुकुटी + संग्रह याना त:पिं, **प्रभूत** - प्रशस्त, **दासीदासकर्मकर** - दासदासी नोकरपिं, **पौरूषेयो** - अङ्गरक्षकपिं, **प्रभूत** - प्रशस्त, **मित्रामात्यज्ञातिसालोहितास्तेषामपि** (मित्र + अमात्य + ज्ञाति + सालोहिता: + तेषाम् + अपि) - पासा + छखा हे छेँया ज:पिं + थ:थितिपिं + थ:गुहे हिया नातां क्यँपि + उज्यापिं + जूसां, **मरणान्तं** - मृत्यु जुया हे अन्त जुइगु, **जीवितमरणंपर्यवसानं (जीवित** + मरणं + पर्यवसानं) - जीवितपि + सिइगु + अन्ते, **नास्तिजातस्यामरणं (न + अस्ति + जातस्य + आमरणं)** - मखु + दु + जन्मे जूपिं + मसिइगु ।

भावार्थ - हे भिक्षुपिं ! गुलिं गृहपतिं, विशालकुलया ब्राम्हणपिं, विशालकुलया क्षेत्रीयपिं, विशालकुलया थ:गु क्षेत्रया महाधनीपिं, महाभोगीपिं, प्रशस्त जातजातका ज्वालाज्वालां थिइगु मणिमाणिक्य, मोती, वैदुर्य, शंख, बहुमूल्य पथ्थर, भिम्पू, वह:, प्रशस्त धन, अन्न, असर्फि वा लुँ वह: वा धेवा, कोष्ठागारय् (ढुकटी) संग्रह यानात:पिं, प्रशस्त दासदासी नोकरपिं, अङ्गरक्षकपिं, प्रशस्त मित्र, छखा हे छेँया ज:पिं, थ:थितिपिं, थ:गु हे हिया नातां क्यपिं परिवार दुपिं न्ह्याम्हे हे जूसां निश्चत रुपं अन्ते मृत्यु जुइतिनि, जन्मेजुपिं मसिइगु धैगु दैमखु ।

येपि ते भिक्षव: राजान: क्षत्रियाश्च मुर्द्धाभिषिक्ता जानपदैश्वर्यस्थामवीर्यमनुप्राप्ता महान्तं पृथ्वीमण्डलमभि निर्जित्या वसन्ति । तेषामपि मरणान्तं हि जीवितं मरणप र्यवसानं नास्ति जातस्यामरणं ।

शब्दार्थ - येपि - गुलि नं, **ते** - उपिं, **भिक्षव:** - हे

भिक्षुपिं ! **राजान:** - राजापिं, **क्षत्रियाश्च** (क्षेत्रिया: + च)- क्षेत्रीयपिं + नं, **मुर्द्धाभिषिक्ता** (मुर्द्धा + अभिषिक्ता) - शीर + अभिशेक वियात:पिं राजा वा उच्च पदस्थ आदि, **जानपदैश्वर्यस्थामवीर्यमनुप्राप्ता** (जानपद + ऐश्वर्य + स्थाम + वीर्यम् + अनुप्राप्ता) - जनपद राज्य + ऐश्वर्य + बल्लापिं + वीर्य + प्राप्तयापिं, **महान्तं** - महान्पिं, **पृथ्वीमण्डलमभिनिर्जित्या** (पृथ्वी + मण्डलम् + अभि + निर् + जित्या) - पृथ्वीमण्डले सुनानं त्याके मफयेक, **वसन्ति** - च्वना च्वँपिं । **तेषामपि** (तेषाम् + अपि) - इपिं + नं, **मरणान्तं** - मरणजुया अन्त जुइगु, **हि** - निश्चित रुपं हे, **जीवितं** - जीवित, **मरण** - मृत्यु, **पर्यवसानं** - अन्ते, **नास्ति** - मदु, **जातस्यामरणं** - जन्मेजुपिं मसिइगु

भावार्थ - हे भिक्षुपिं ! गुलि नं जुजुपिं, क्षेत्रीयपिं, अभिषेक प्राप्तपिं राजा वा अन्य उच्चपदस्थपिं दु, जनपदया ऐश्वर्य, बल वीर्य प्राप्तपिं दु, महानतम् पृथ्वीमण्डले हे सुनानं त्याके मफयेक च्वना च्वँपिं उपिं महान् व्यक्तिपिं नं निश्चत रुपं अन्ते मृत्यु जुइतिनि, जन्मे जुपिं मसिइगु धैगु दैमखु ।

येपि ते भिक्षव: ऋषयो वानप्रस्था: प्रमुक्त फलाहारा: प्रभुक्तफल भोजिन: प्रमुक्त फलेन यापन्ति तेषामपि मरणान्तं हि जीवित मरणपर्यवसानं नास्ति जातस्यामरणं

शब्दार्थ - येपि - गुलि नं, **ते** - उपिं, **भिक्षव:** - हे भिक्षुपिं ! **ऋषयो** - ऋषिपिं, **वानप्रस्था:** - वनय् प्रस्थान जूपिं, **प्रमुक्त** - कुतुंवंगु, **फलाहारा:** - फलजक आहारयाना च्वँपिं, **प्रभुक्त** - नयातयेधुंकुगु, **फल भोजिन:** - फलजक नइपिं, **प्रमुक्त** - कुतुंवंग, **फलेन** - फलपाखें **यापन्ति** - जीवनयापन यानाच्वँपिं, **तेषामपि** - उपिं नं, **मरणान्तं** - मरण जुया अन्त जुइगु, **हि** - निश्चित रुपं हे, **जीवितं** - जीवितपिं, **मरण** - मृत्यु, **पर्यवसानं** - अन्ते, **नास्ति** - मदु, **जातस्यामरणं** - जन्मे जुपिं मसिइगु ।

भावार्थ - हे भिक्षुपिं ! गुलि नं ऋषिपिं, वनवासीपिं, कुतुंवंगु फल जक नइपिं, मेपिन्सं नयातयेधुंकुगु फल जक नइपिं, कुतुंव:गु फलपाखें जक जीवन यापनयाना च्वँपिं, उपिं नं निश्चित रुपं अन्ते मृत्यु जुइतिनि, जन्मेजुपिं मसिइगु धैगु दैमखु ।

येपि ते भिक्षव: कामावचारदेवाश्चातुर्महाराजिकादेवा स्त्रयास्त्रिशांदेवानामास्तुषितादेवानिर्माणरतयोदेवा: परनिर्मितवशवर्तिनोदेवास्तेषामपि मरणान्तं हि जीवितं मरण पर्यवसानं नास्ति जातस्यामरणं ।

शब्दार्थ - येपि - गुलि नं, **ते** - उपिं, **भिक्षव:** - हे भिक्षुपिं ! **कामावचारदेवाश्चातुर्महाराजिकादेवास्त्रयास्त्रिशांदेवानामास्तुषितादेवानिर्माणरतयोदेवा:** (कामावचार + देवा: + चातुर्महाराजिकादेवा: + त्रयास्त्रिशांदेवानामा: + तुषितादेवा + निर्माणरतयोदेवा:) - कामधातु (न्यागू ज्ञानेन्द्रियया क्षेत्र) स उत्पन्न जुइपिं कामावचर देवता, चतुर्महाराजिक देवता, त्रायस्त्रिंश देवता, तुषिता देवता, निर्माणरति देवता, **परनिर्मितवश वर्तिनोदेवास्तेषामपि (परनिर्मितवश वर्तिनोदेवा: + तेषामपि)** - परनिर्मितवशवर्ती देवतापिं + इपिं नं, **मरणान्तं** - मरण जुया अन्त जुइ, **हि** - निश्चित रुपं हे, **जीवितं** - जीवित, **मरण** - मृत्यु, **पर्यवसानं** - अन्ते, **नास्ति** - मदु, **जातस्यामरणं** - जन्मे जुपिं मसिइगु ।

भावार्थ - हे भिक्षुपिं ! गुलि नं कामावचर देवतापिं, चतुर्महाराजिक देवतापिं, त्रायस्त्रिंश देवलोकका देवतापिं, तुषिता भुवनया देवतापिं, निर्माणरति देवलोकया देवतापिं, परनिर्मित वशवर्ती देवलोकया देवतापिं दयाच्वँगु दु, उपिं नं निश्चित रुपं हे अन्ते मृत्यु जुइतिनि, जन्मे जुपिं मसिइगु धैगु दै मखु ।

येपि ते भिक्षवो रूपिणो देवा: प्रथमध्यानलाभिनो ब्रह्मकायिका ब्रह्मपुरोहिता महाब्रह्माण: द्वितीय ध्यानलाभिन परीताभा अप्रमाणाभा आभाश्वरास्तृतीय ध्यान लाभिन:परीतशुभा अप्रमाणशुभा शुभकृत्स्ना चतुर्थध्यान लाभिनोनभ्रका पुण्यप्रसवा बृहत्फला अवृहा अतपा सुदृशा: सुदर्शना अकनिष्ठाश्चदेवास्तेषामपि मरणान्तं हि जीवितं मरणं पर्यवसानं नास्ति जातस्यामरणं

शब्दार्थ - येपि - गुलि नं, **ते** - उपिं, **भिक्षव:** - हे

भिक्षुपिं ! **रूपिणो देवा:** - रूपलोकया देवतापिं, **प्रथमध्यानलाभिनो** - प्रथम ध्यान लाभी, **ब्रम्हकायिका** - ब्रम्हकायिक, **ब्रम्हपुरोहिता** - सर्वश्रेष्ठ ब्रम्हा, **महाब्रम्हाण:** - महाब्रम्हा, **द्वितीय ध्यानलाभिन** - द्वितीय ध्यानलाभी, **परीताभा** - परीत्ताभ भुवनया ब्रम्हा, **अप्रमाणाभा** - अप्रमाणाभा भुवनया ब्रम्हा, **आभाश्वरा:** - आभाश्वर ब्रम्हा, **तृतीयध्यान** - तृतीय ध्यान, **लाभिन:** - लाभी, **परीतशुभा अप्रमाणशुभा शुभकृत्स्ना** - परीतशुभा अप्रमाणशुभा शुभकृत्स्ना भुवनका ब्रम्हापिं, **चतुर्थध्यान लाभिनोनभ्रका (चतुर्थध्यान + लाभिनो + नभ्रका)** चतुर्थ ध्यान + लाभीपिं + नभ्रका), **पुण्यप्रसवा** - पुण्यप्रसवा, **बृहत्फला** - बृहत्फला, **अवृहा** - अवृहा, **अतपा** - अतपा, **सुदृशा:**-सुदृशा:, **सुदर्शना**-सुदर्शना भुवनका ब्रम्हापिं, **अकनिष्ठाश्चदेवास्तेषामपि** (अकनिष्ठा: + च + देवा: + तेषां + अपि) - अकनिष्ठ भुवनया देवतापिं इपिं नं, **मरणान्तं** - मरण जुया अन्त जुइ, **हि** - निश्चित रुपं हे, **जीवितं** - जीवत, **मरण** - मृत्यु, **पर्यवसानं** - अन्ते, **नास्ति** - मदु, **जातस्यामरणं** - जन्मेजुपिं मसिइगु

भावार्थ - हे भिक्षुपिं ! गुलि नं रूपलोकया देवतापिं, प्रथम ध्यानलाभी ब्रम्हकायिक, सर्वश्रेष्ठ मानिएका ब्रम्हा, महाब्रम्हा, द्वितीय ध्यानलाभी परीत्ताभ भुवनया ब्रम्हा, अप्रमाणाभा भुवनया ब्रम्हा, आभाश्वर ब्रम्हा, तृतीय ध्यानलाभी परीतशुभा, अप्रमाणशुभा, शुभकृत्स्ना भुवनया ब्रम्हापिं, चतुर्थ ध्यानलाभी नभ्रका, पुण्यप्रसवा, बृहत्फला, अवृहा, अतपा, सुदृशा:, सुदर्शना भुवनया ब्रम्हापिं, अकनिष्ठ भुवनया देवतापिं दु, उपिं नं निश्चित रुपं हे अन्ते मृत्यु जुइतिनि, जन्मेजुपिं मसिइगु धैगु मदु ।

येपि ते भिक्षव: आरूपिणोदेवा आकाशानन्तआयतनोपगा विज्ञानन्त्यायतनोपगा आकिंचन्यायतनो पगा नैवसंज्ञाना संज्ञायतनोपगाश्च देवास्तेषामपि मरणान्तहि जीवित मरणंपर्यवसानं नास्ति जातस्यामरण । त्रैधातुकमिदं ।

शब्दार्थ - येपि - गुलि नं, **ते** - उपिं, **भिक्षव:** - हे भिक्षुपिं ! **आरूपिणोदेवा** - अरूपलोकया देवतापिं, **आकाशानन्तआयतनोपगा** (आकाशानन्तआयतन + उपगा) - आकाशानन्त्यायन भुवने च्वँनाच्वँपिं, **विज्ञानन्त्यायतनोपगा** - विज्ञानन्त्यायतन भुवने च्वँनाच्वँपि, **आकिंचन्यायतनोपगा** - आकिंचन्या यतन भुवने च्वँनाच्वँपि, **नैवसंज्ञानासंज्ञायतनोपगाश्च** - नैवसंज्ञानासंज्ञायतन भुवने च्वँनाच्वँपि समेत, **देवास्तेषामपि** - देवतापिं नं, **मरणान्तं** - मरण जुया अन्त जुइ, **हि** - निश्चित रुपं हे, **जीवितं** - जीवित, **मरण** - मृत्यु, **पर्यवसानं** - अन्ते, **नास्ति** - मदु, **जातस्यामरणं** - जन्मे जुपिं मसिइगु ।

भावार्थ - हे भिक्षुपिं ! गुलि नं अरूपलोकया देवतापिं दु - आकाशानन्त्यायन, विज्ञानन्त्यायतन, आकिंचन्यायतन, नैवसंज्ञानासंज्ञायतन भूमिया देवतापिं दु इपिं नं निश्चित रुपं हे अन्ते मृत्यु जुइतिनि, जन्मे जुपिं मसिइगु धैगु मदु ।

येपि ते भिक्षवोऽर्हन्त: क्षीणास्रवा कृतकृत्या: कृतकरणीया अपहृतभारा अनुप्राप्तस्वाकार्था परिक्षीणभवसंयोजन: सम्यगाज्ञासुविमुक्तचित्ता: सर्वचेतोवशिपरमपारमिता प्राप्तास्तेषामपि कायनिक्षेपणधर्मा:।

शब्दार्थ - येपि - गुलि नं, **ते** - उपिं, **भिक्षवोऽर्हन्त:** (भिक्षव: + अर्हन्त:) - हे भिक्षुपि + अर्हन्त, **क्षीणास्रवा** (क्षीण+आश्रवा) - आश्रव क्षीण यायेधुंकुपिं, **कृतकृत्या:** - यायेमा:गु सम्पूर्ण ज्या पूवंका च्वँपिं, **कृतकरणीया** - यायेमा:गु या:पिं, **अपहृतभारा** - भार क्वय् दिके धुंकुपिं, **अनुप्राप्तस्वकार्था** - थ:गु आज्जु प्राप्त यायेधुंकुपिं, **परिक्षीणभवसंयोजन:** - भवसंयोजनयात बाँलाक्क त्वाथलेधुंकुपिं, **सम्यगाज्ञासुविमुक्तचित्ता:** (सम्यक् + आज्ञा + सुविमुक्त + चित्ता:) - सम्यक् + शिक्षाय् वना + बाँलाक्क विमुक्त + चित्त दुम्ह, **सर्वचेतोवशिपरमपारमिताप्राप्तास्तेषामपि** (सर्व + चेतो + वशि + परम + पारमिता + प्राप्ता: + तेषाम् + अपि) - दक्व + चैतसिक + वसे तयेगु + परम + पार याम्ह + प्राप्त याम्ह + वसपोलपिं + नं, **कायनिक्षेपणधर्मा:** (काय + निक्षेपण + धर्मा) - शरीर + निक्षेपण + स्वभावगु । (थुकिया अर्थया लागि लोटर रिसर्च सेन्टरपाखें प्रकाशित अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता पृ. १८ स सोया बिज्याहुँ ।)

भावार्थ - हे भिक्षुपिं ! गुलि नं अर्हन्त, आश्रव क्षीण जुइधुंकुपिं, यायेमाःगु ज्याः पूवंका च्वूपिं, यायेमाःगु ज्याः पूवंके धुंकुपिं, भार क्वय् दिके धुंकुपिं, थःगु लक्ष प्राप्त यायेधुंकुपिं, भवसंयोजन बाँलाक्क त्वाथले धुंकुपिं, सम्यक् शिक्षा प्राप्तयाना बाँलाक्क विमुक्त चित्त जूपिं, दक्व प्रकारया चैतसिकतयेत वसे तया राखी दक्व परमार्थ पारमिता पुरा याये धुकुंपिं ब्यक्तिपिनिगु शरीर नं तोता वने माःगु धर्म खः ।

येपि ते भिक्षवः प्रत्येकबुद्धा खड्ग विषाणकल्पा एकमात्मान दमयन्ति एकमात्मान शमयति एकमात्मात्मानंपरिनिर्वायन्ति तेषामपिऽयंकायोनि क्षेपणधर्मः।

शब्दार्थ - येपि - गुलि नं, **ते** - उपिं, **भिक्षवः** - हे भिक्षुपिं ! **प्रत्येकबुद्धा** - प्रत्येक बुद्धपिं, **खड्गविषाणकल्पा -** छथी प्रत्येकबुद्ध पिनिगु नाँ, **एकमात्मान** - एकम् + आत्मान् - एक आत्मा, **दमयन्ति** दमन याना, **एकमात्मान** - एक आत्मा, **शमयति** - शमन याना, **एकमात्मात्मानं परिनिर्वायन्ति** (एकम् + आत्मा + आत्मानं + परिनिर्वायन्ति) - एक आत्मा निरोध याना, **तेषामपिऽयंकायोनिक्षेपणधर्मः** - (तेषाम् + अपि + अयम् + कायो + निक्षेपण + धर्मः) - इपिं + नं + थ्व + शरीर + दिकेगु, त्वतेगु + प्रकृतिया नियम ।

भावार्थ - हे भिक्षुपिं ! गुलि नं प्रत्येक बुद्धपिं दु, खड्गविषाणकल्प[६] आदि एकआत्मा भावयात दमन यायेधुंकुपिं, शमनयायेधुंकुपिं, आत्मा भावयात निरोध याये धुंकुपिं वसपोलपिं खः । वसपोलपिनि तक्कं हे शरीर त्वता वने माःगु धर्म खः ।

येपि ते भिक्षवस्तथागता अर्हन्तः सम्यक् सम्बुद्धादशवलवलिनःउदारार्षमाःसम्यक् सिंहनादनादि नेश्चतुर्वैशारद्यधर्मारोहण वैशारद्यं । सर्वधर्मदेशनावैशा रद्यं निर्वाणमार्गवतारणवैशारद्यं आश्रवज्ञान प्रहाणावैशा रद्यं । विशदादृढनारायणसंहतकायास्तेषामप्ययंकायो निक्षेपण धर्मः। तद्यथापि नाम भिक्षवः कुम्भकारकृतानि भाण्डानिश्रामानिवापक्वानि व भेदनपर्यन्तानि भेदन पर्यवसानान्येवमेव भिक्षवः सर्वेषां सत्त्वानां सर्वेषां भूतानां प्राणिनां आमरणान्तं हि जीवित मरणपर्यवसानं नास्ति जातस्यामरणं ।

शब्दार्थ - येपि - गुलि नं, **ते** - उपिं, **भिक्षवः** - हे भिक्षुपिं ! **तथागता** - तथागतपिं, **अर्हन्तः** - अर्हन्त, **सम्यक् संबुद्धा** - सम्यक् सम्बुद्धपिं, **दशवलवलिनः** - दशबलंयुक्तपिं **उदारार्षमाःसम्यक्** (उदाराः + आर्षमाः + सम्यक्) - उदार + ऋषि + सहि, **सिंहनादनादिनेश्च तुर्वैशारद्य** (सिंहनाद + आदिने + चतुः + वैशारद्य) - सिंहनाद + न्हिछिं + प्यँगू + वैशारद्यपाखें युक्तपिं, **धर्मारोहण वैशारद्यं** - धर्मय् आरुद्धजुया च्वँपिं, **सर्वधर्मदेश नावैशारद्यं** - दक्व कथंया धर्म देशना याये फुपिं, **निर्वाणमार्गवतारणवैशारद्यं** - निवार्णमार्गय् थ्यंका विइगु, **आश्रवज्ञान प्रहाणावैशारद्यं** - आश्रवयात समाप्तयाये फुपिं । **विशदादृढनारायणसंहतकायास्तेषामप्ययंकायो निक्षेपण धर्मः।** (**विशद** - शुद्ध सफा + **अदृढ** - नित्य मजूगु, + **नारायण** - आत्मा + **संहत** - स्वानाच्वँगु + **काया** - शरीर + **तेषाम्** - वसपोलपिनिगु + **अपि** - नं + **अयम्** - थ्व + **कायो** - शरीर + **निक्षेपणा** - त्वतेगु + **धर्म**- स्वभाव ।) **तद्यथापि** - गथे कि, **नाम** - निश्चित रुपं, **भिक्षवः**:- हे भिक्षुपिं ! **कुम्भकार** - कुम्हालं + **कृतानि** - दयेकूगु, **भाण्डा** - भाँडा + **निश्रामानि** - तज्यानावनी, **वा** - अथवा, **पक्वानि** - पाकेजूगु, **वा** - अथवा, **भेदन** - छुटेजुया वनी, **पर्यन्तानि** - अन्ते, **भेदन** - टुक्रा जुजुं वनी, **पर्यवसान** - अन्ते + **अन्य** - मेगु + **एवमेव** -वथेंतुं, **भिक्षवः** - हे भिक्षुपिं ! **सर्वेषां** - (सर्व + एषां) - दक्व + थुपिं, **सत्त्वानां** - सत्त्वपिं, **सर्वेषां** - दक्व थुपिं, **भूतानां** - अस्तित्वय् दुपिं, **सर्वेषां** - दक्व थुपिं, **प्राणिनां** - प्राणिपिं, **आमरणान्त** - मसिइतले, **हि** - निश्चित रुपं हे, **जीवित** - जीवित, **मरण** - मृत्यु, **पर्यवसानं** - अन्ते, **नास्ति** - मदु, **जातस्यामरणम्** (जातस्य + अमरणम्) - जन्म जूपिं + मसिइगु

भावार्थ - हे भिक्षुपिं ! गुलि नं तथागत अर्हन्त सम्यक् सम्बुद्धपिं दु, दशबलं[७] युक्तपिं, उदार, मुनी, प्यूगूलिं प्रहर

सम्येक सिंहनाद याइपिं, प्यूगू विशारद्यपाखें युक्त जूपिं - प्यूगू वैशारद्य थुकथं दु - १) धर्मारोहण वैशारद्य - धर्माचरण याना च्वँपिं, धर्माचरणय् प्रगति याकेफुपिं २) सर्वधर्मदेशनावैशारद्य - दक्व धर्मया देशना याये फुपिं, ३) निर्वाणमार्गवतारणवैशारद्य - निवार्णमार्गय् थ्यंका बीफुपिं, ४) आश्रवज्ञान प्रहाणावैशारद्य - आश्रवयात समाप्त यायेधुंकुपिं । थुकिसनं हानं शुद्ध सफा अनित्य स्वभावगु आत्मा नापं स्वाना च्वँगु शरीर नं तोता वनेमाःगु स्वभाव धर्म खः । हे भिक्षुपिं ! गथे कुम्हानं दयेकूगु थलवल अन्ते तज्याना कुचा कुचादला छुटेजुया वनिगु खः वा पाकेजूगु फल नं सिमां छुटेजुया कुतुंवइ धाये थें मे मेपिं नं हे भिक्षुपिं ! दक्व सत्त्वपिं, दक्व अस्तित्वस दुपिं व दक्व प्राणिपिं निश्चित रुपं अन्ते मृत्यु जुया वनी । जन्मे जूपिं मसिइगु धैगु मदु ।

ईदमवोचद्भगवान्निदमुक्तो सुगतो ह्यथा परोवाच शास्ता

शब्दार्थ - ईदमवोचद्भगवान्निदमुक्त्वा - (**इदम्** - थुकथं + **अवोचद् -** धयाविज्यायेधुंका + **भगवान्** - भगवान् + **इदम्** - थुकथं + **उक्त्वा** - धयाविज्यात, **सुगतो** - सुगत, बाँलागु लँ न्ह्याँविज्याःम्ह, **ह्यथा** (हि + यथा) - निश्चित रुपं थुकथं हे, **परोवाच** (पर + अवोचद्) - मेपिन्त नं कनाविज्यात, **शास्ता** - गुरू ।

भावार्थ - थुकथं धर्म देशना यानाविज्यायेधुंका वसपोल भगवान, सुगत शास्तापाखें थ्व धर्म मेपिन्त नं कना विज्यात ।

अनित्या वत संस्कारा उत्पादव्ययधर्मिनः।
उत्पद्य हि निरूध्यन्ते तेषां व्युपशमः सुखं ।।१।।

शब्दार्थ - अनित्या - अनित्य, **वत**- अहो, **संस्कारा** - संस्कार धर्मत, संयोजनपाखें बनेजूगु, **उत्पादव्ययधर्मिनः** (उत्पाद + व्यय + धर्मिणः) - उत्पत्ति + विनाश + स्वभाव यागु, **उत्पद्य** - उत्पत्ति जुइवं, **हि** - निश्चित रुपं, **निरूध्यन्ते** (निर् + उद्धन्ते) - निरोध जुइ, **तेषां** - उमित, **व्युपशमःसुखं** (वि + उपशमः + सुखं) - विशेष रूपं + उपशम यायेगु + सुख

भावार्थ - दक्व संस्कार धर्मत अनित्य खः, उत्पत्ति व विनाश थुकिया स्वभाव धर्म खः । उत्पत्ति जुइवं हे निरोध जुइ धुंकीगु, थ्व खँयात विशेषरूपले शमन यायेगु हे सुख खः ।

यथा हि कुम्भकारेण मृत्तिकाभाजनं कृतं ।
सर्व भेदन पर्यन्तं सत्त्वानां जीवितं तथा ।।२।।

शब्दार्थ - यथा - गथे, **हि** - निश्चय हे, **कुम्भकारेण** - कुम्भकारद्वारा, **मृत्तिकाभाजनं** - चायागु थलवल, **कृतं** - दयेकूगु, **सर्व** - दक्वं, **भेदन** - तज्याःना टुक्रा टुक्रा जुजुं वनी, **पर्यन्तं** - अन्ते, **सत्त्वानां** - सत्त्वप्राणिपिनिगु, **जीवितं** - जीवन, **तथा** - अथे हे

भावार्थ - गथे कुम्हानं दयेकूगु चाया थलवल अन्ते तज्याःना टुक्राटुक्रा जुजुं वनी, अथेहे दक्व जीवित प्राणिपिं नं निश्चित रुपं क्षय जुजुं वनी ।

यथा फलानां पक्वानां शश्वत्पतनतोभयं ।
तथा संस्कारजाः सत्त्वा नित्यं मरणतो भयं ।।३।।

शब्दार्थ - यथा - गथे, **फलानां** - फलयागु, **पक्वानां** - पाकेजूगु, **शश्वत्पतनतोभयं** (शश्वत् + पतनतो + भयं) - सदैव + कुतुंवइगु + भय, **तथा** - उकथं हे, **संस्कारजाः** (संस्कार + जाः) - संस्कार धर्मपाखें + उत्पन्न जूगु), **सत्त्वा** - सत्त्वप्राणिपिं, **नित्यं** - सदा, निरन्तर, **मरणतो** - सिइगु, **भयं** - भय

भावार्थ - गथे पाकेजूगु फल न्ह्यावलें हे कुतुंवइगु भय दयाच्वनी, अथेहे संस्कार धर्मपाखें निर्मित प्राणिपिं न्ह्यावलें मृत्यु जुइगु भय दयाच्वनी ।

सर्वेक्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः ।
संयोगाश्च वियोगान्ता मरणान्ता हि जीवितम् ।।४।।

शब्दार्थ - सर्वेक्षयान्ता (सर्वे + क्षय + अन्ता) - दक्वं + क्षय + अन्ते, **निचयाः** - प्रत्ययत जोडेजुया निर्माण जुयाच्वँगु, **पतनान्ताः** (पतन + अन्ताः) - अन्ते पतन जुइगु, **समुच्छ्रयाः** (सम् + उद् + श्रि) छुटे जुजुं वनिगु ।

संयोगाश्च - संयोग, **वियोगान्ता** - अन्ते वियोग, **मरणान्ता** - अन्तमा मरण, **हि**-निश्चय नै, **जीवितम्**- जीवतपिं

भावार्थ - प्रत्यय अथवा तत्वतयेगु संयोजन पाखें निर्माण जुयाच्वँगु दक्व वस्तु क्षय जुजुं वनी, छुटे जुजुं वनी, पतन जुइ, संयोग जूगु दक्वं अन्ते वियोग जुइ व जीवितपिं सकलें निश्चितरूपं अन्ते मरण जुइ ।

इदमवोचद् भगवानात्तमनास्ते च भिक्षवः सा च पर्षदो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ।

शब्दार्थ - इदमवोचद् (इदम् + अवोचद्) - थुकथं कना विज्यायेधुंका, **भगवानात्तमनास्त** (भगवान् + आत्तमनास्ते) - भगवान् + लय्लय्ताया, **भिक्षवः**- भिक्षुपिं, **सा** - उपिं, **च** - व, **पर्षदो** - परिषद्, **भगवतो** - भगवान, **भाषितमभ्यनन्दन्** (भाषितम् + अभ्यनन्दन्) - धाःगु + अनुमोदन यात ।

भावार्थ - थुकथं भगवानं आज्ञाजुया विज्याये धुंसेलि वसपोलं कना विज्याःगु उपदेशयात भिक्षु परिषदं आनन्दित जुसे अनुमोदन यात ।

इत्यार्यानित्यता सूत्रंसमाप्तम् ।। (इति + आर्य + अनित्यता + सूत्रं + समाप्तं) - थुलिं आर्य अनित्यता सुत्र समाप्त जुल ।

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची

वज्राचार्य दिव्यवज्र, २०३६ वि.सं., **धर्मसंग्रह कोष**, प्रकाशक - हेमवज्र वज्राचार्य

Shakya, M.B. (ed.) 1998. आर्य अनित्यता सुत्रम् in *Buddhist Himalaya*, Vol 1 No.1 1998, Journal of Nagarjun Institute for Exact Method, Nepal.

Rhaldi. S., 2002. Ye-shes-sDe: Tibetan Scholar and Saint. In *Buletin of Tibetology*, Vol 38 No. 1 [Available online] http://himalaya.socanth.cam.ac.uk/collections/journals/bot/pdf/bot_2002_01_04.pdf

पाद टिप्पणी

१ http://www.dsbcproject.org/canon-text/content/421/1898

२ https://www.sanskritworld.in/

३ Buddhist Himalaya, Vol 1 No=1 1998

४ ये से डे ८-९ औं शताब्दिया छम्ह अनुवादक खः । वसपोलं करिव ३४७ वटा ग्रन्थत अनुवाद याःगु दु । अनया जीवनी स्पष्ट रुपं प्रकाशय् मदुसां वसपोलयात वैरोचन धका नं सम्बोधन याइगु खः । वसपोल तिब्बती खः वा भारतीय मूलयाम्ह खः थ्व खू स्पष्ट मजू । (Rhaldi, 2002)

५ A complete catalogue of the Tibetan Buddhist Canons या डो डे अन्तर्गत ३१० ल्याःस दुथ्याना च्वँ दु । Catalouge ref. Tohoku Imperial University, Sendai, 1934

६ प्रत्येक बुद्धपिं निथी कथंया दु - १. विषाणकल्प व २. वर्गचारिण

७ (१) स्थानास्थानज्ञानबल - ठीक वेठीक छुटेयायेगु ज्ञानया बल,
(२) कर्मविपाकज्ञानबल - पुण्य व अपुण्यया थ्व थ्व फल दइ धैगु ज्ञानया बल,
(३) नानाधातुज्ञानबल - कामधातु, रूपधातु, अरूपधातु आदिया ज्ञान दूगु,
(४) नानाअधिमुक्तिज्ञानबल - प्राणिपिनिगु नाना प्रकारया दृढ निश्चय सीकेगु बल,
(५) सत्त्वेन्द्रियपरापरज्ञानबल - प्राणिपिनिगु श्रद्धादि इन्द्रिय गुलित वल्ला धकाः सीकेगु वल,
(६) सर्वत्रगामिनिप्रतिपदाज्ञानबल - बम्हलोके वनेगु लँ, नरके बनेगुलँ व मोक्ष जुगु लँ थ्व खः धकाः फुक्क लँयागु ज्ञान दूगु,
(७) ध्यानविमोक्षसमाधिसमापतिसंक्लेश व्यवदान व्यवस्थान ज्ञानबल - चतुर्थध्यान, अष्टविमोक्ष चतुरारूप्य, निरोध समापत्तिया दोष,शुद्धि, व नियमया वारे स्यूगु,
(८) पूर्वेनिवासानुस्मृति ज्ञानबल - कल्पं कल्प न्हापायागु जन्मया खँ लुमंकेगु,
(९) श्च्युत्युत्पत्ति ज्ञानबल - थ्व प्राणि थन मरण जुया थन जन्म काः वन धैगु सीकेफूगु,
(१०) आस्त्रवक्षय ज्ञानबल - रागादि आस्त्रव जिकेमन्त धकाः स्यूगु ।
थ्व १० गू बल दुगुलिं बुद्धयात “दशवल” धकाः नं सम्बोधन याई । (वज्राचार्य, २०३६ वि.सं.)

ललितपुर महानगरपालिका
ललितपुर महानगरपालिका
११ नं. वडा कार्यालय, आलुको, ललितपुर

नेपाल सम्वत न्हुँ दँ ११४१ या लसताय्
सकल नेपा:मिपिन्त भिन्तुना

पुण्य कुमारी शाक्य
विधायन समिति सदस्य एवं
११ नं. वडा सदस्य
ललितपुर महानगरपालिका

यतबहा:, ललितपुर
मो. : ९८४१-४८९०५२

ललितपुर महानगरपालिका
२१ नं. वडा कार्यालय, खोकना, ललितपुर

नेपाल सम्वत न्हुँ दँ ११४१ या लसताय्
सकल नेपा:मिपिन्त भिन्तुना

श्याम कृष्ण महर्जन
२१ नं. वडा सदस्य खोकना, ललितपुर
ललितपुर महानगरपालिका मो. : ९८५१०-५१२२२

नेपाल सम्वत ११४१ न्हुँ दँ व स्वन्ति नख:या लसताय् सकल नेपा:मि पिन्त दुनुगलं निसें यक्व यक्व भिन्तुना देछाना च्वना ।

पुष्परत्न शाक्य
अध्यक्ष
ललितपुर चेम्बर अफ कमर्स
Manbhawan, Lalitpur 977-1-55551775
lalitpurchamber@gmail.com

JyotiLife
सधै तपाईको साथ

Jyoti Life Insurance Co. Ltd

Gworko
Lalitpur, Nepal P.O. Box: 19433
www.jyotilife.com

Sanukaji Maharjan
Sales Exclutive, Gwarko

Mobile : +977-9802311437, 9851096958
E-mail : sanukaji.maharjan@jyotilife.com

स्वन्ति नखः (तिहार) पर्व मनाउने दिनहरु सम्वन्धी निर्णय

दैवज्ञ कीतिमदन जोशी
सदस्य, नेपाल पञ्चांग निर्णायक समिति

नेपालमा प्रचलित ज्योतिषशास्त्र र धर्मशास्त्र तथा पुराना थ्यासफू अभिलेख अनुसार हाम्रा ऐतिहासिक राष्ट्रिय सांस्कृतिक र सामाजिक परम्पराका जात्रा चाडपर्वहरुको एउटै उद्देश्य भएर पनि क्षेत्रगत र स्थानीय प्रचलन अनुसार मानिसहरु भिन्न तवरले मनाउंने गर्दछन् । हाम्रा अधिकांश पर्व तिथिपरक अर्थात् चान्द्रप्रधान छन् । ती सबै सांस्कृतिक पर्वहरु प्राकृतिक रुपमा ऋतु, महिना र काल (समय)सँग मौसम, नक्षत्र र सम्वन्धित देवीदेवताहरु, जीवजन्तु र पितृ आदि सँगको सम्वन्ध राखी पारिवारिक एवं सामाजिक सम्बन्धलाई समेत मजबूत पार्ने, शिल्पकला, धार्मिक, अध्यात्मिक मार्ग, स्वास्थ्य, वातावरण एवं कृषि उत्पादन समेतमा सकारात्मक उर्जा दिने गरी चन्द्र र सूर्यको वार्षिक गति अनुसार मनाउदै आएका छन् । यसका उदाहरणका रुपमा पारिवारिक हर्षोल्लास एवं शक्तिको पर्वका रुपमा मोहनी (दशैं), स्वन्ति (तिहार), नववर्ष, फागुपुर्णिमा, य:मधि (थिंला) पुन्हि, पिशाच चतुर्दशी पाशाचरय (पाहांचरय्), आदि हुन् भने कृषि र पशुपंक्षी सँग सम्वन्धित पर्व तर्फ नागपञ्चमी, गाईपूजा, भ्यागुटोलाई भात ख्वाउने, कुकुरपूजा, कागपूजा, आदि हुन् । त्यसरी नै दाजुभाई दिदीबहिनीहरुसँग स्नेहभाव मजबूत पार्ने भाइटीका, रक्षाबन्धन, परिवारजन सुख, सुस्वास्थ्य र दीर्घायु तथा सुखमय दाम्पत्यजीवनका निमित्त देवोत्थान, व्रत लिने, गुंलाधर्म, जनैपुर्णिमा, घ्यूचाकू खाने मकरसंक्रान्ति, आदि हुन् भने आमाबाबुको आशिर्वाद लिने र छोराछोरीहरुको कल्याणका लागि आमाबाबुको मुख हेर्ने मातृऔंसी, कुशेऔंसी, शतबीज छर्ने, दिवंगतको मुक्ति र शान्तिकालागि गरिने श्राद्ध, तीर्थाटन, सम्यकपूजा, बैशाखपुर्णिमा, पौषपुर्णिमा र माघस्नान यात्रा, आदि हुन् ।

कुनै पनि देश र समाजको उत्थान, पहिचान र प्रगतिको मूलाधार ती देश र समाज अनुकूल मनाइ आएका विभिन्न परम्परागत चाडपर्व, संस्कृति र जात्रा आदि हुने हुनाले ऋतु र समयानुसारका चाड पर्व, जात्रा संस्कृति हाम्रो देशमा पनि मनाउँदै आएको छ । यस्ता थुप्रै चाडपर्व मध्ये स्वन्ति (स्वन्हुतिथि) वा तिहार पनि एक हो । यस चाड अन्तर्गत पौराणिक र महत्वपूर्ण तन्त्रविज्ञान एवं अध्यात्मिकज्ञान दर्शन अनुसार मनाइने लक्ष्मीपूजा, म्हपूजा (स्वदेह आत्मपूजा), गोबर्द्धनपूजा, भाइटीका आदि पर्दछन् । स लेखमा यहिँ चाड मनाउने दिन सम्वन्धी विशेष चर्चा परिचर्चा गरिएको छ ।

हाम्रा चाडपर्वहरु परापूर्वकाल देखि नै शास्त्रानुसार ऋतु र तिथिमा आधारित छन् । ऋतु अनुसार मनाइने चाडपर्व, पूजा, कृत्यादि तिथिक्षय अनुसार, वृद्धिका कारण पूर्वविद्धा वा परविद्धा तिथि लिनुपर्नेमा सोहि अनुसार र अन्य सामान्य कर्ममा सूर्योदयकालीन तिथि अनुसार लिनुपर्ने कुरा शास्त्रमा स्पष्ट व्यवस्था छ । यस प्रकारको अप्ठेरो वा द्विविधा हटाउन शास्त्रमा यस प्रकारले उल्लेख गरेको छ - ***"या तिथि: समनुप्राप्य उदय याति भास्कर । सा तिथि सकला ज्ञेया स्नानदानादि कर्मसु ।"***, *(भावार्थ:* जुन तिथिलाई प्राप्त गरेर सूर्य उदय भयो, सो तिथि स्नान दानादि कर्ममा हुन्छ),***"कर्मणो यस्य य: काल तत्कालव्यापिनी तिथि: । तया कर्माणि कुर्वीत***

ह्रासवृद्धी न कारणम् ।।", *(भावार्थ:* जुन कर्मकोलागिजुन समय दिइएको होत्यसकोलागि त्यो काल व्याप्त तिथिमा कर्म गर्ने, घट् बढ् कारण होइन)**, *"सामान्यशास्त्र तो नूनं विशेषो बलवान भवेत्।"*** *(भावार्थ:* सामान्य शास्त्र भन्दा विशेष शस्त्रीय आधार बलवान हुन्छ) आदि व्यवस्था गरी विद्वान् पूर्वजहरुले आफ्ना पुस्तालाई कर्मकृत्य गर्न अप्ठेरो नपरोस् भनेर सहजताको लागि प्रसस्त मार्गदर्शन पहिल्याएर प्रष्ट्याएका छन् । त्यसैले त गीतामा पनि भनिएको छ - ***"तस्मात् शास्त्र प्रमाणं तं कार्याकार्यव्यवस्थितौ । ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तु मिहार्हसि ।। (गीता, अध्याय १६)"*** *(भावार्थ -* प्रमाण अनुसार नै कार्यव्यवस्था भई कार्यहरु भइरहेका हुन्छन् भने शास्त्र र विधि अनुसार नै जानीकन कर्म गर्नु पर्दछ ।)

(क) व्रत, उपवास, स्नान, दान, जप, तप, धर्म, कृत्यादि तथा अन्य सामान्य नियमित कर्मादि देवदेवीको जात्रा, काक, स्वान्, गौपूजन्, आदिकोलागि सूर्योदयकालीनतिथि लिइन्छ भने काल निर्देशित लक्ष्मीपूजा, म्ह:पूजा, भाइटीका र अन्य केही महत्वपूर्ण विशेष पर्वादिको कर्मकृत्य सोही बमोजिम निर्देशित कालमै हुन्छ । जस्तो कि, यदि कार्तिककृष्ण अमावस्यातिथि सूर्योदय देखि प्रदोष रात्रीव्यापिनी निशाकालसम्म प्राप्त भएमा निसन्देह प्रात: गौपूजनका साथै प्रदोष निशाकालमा महालक्ष्मीपूजा गरेर यस चान्द्रवर्षको हरहिसाब मिलान सहित सुखरात्री मनाइन्छ । कार्तिकशुक्लपक्ष प्रतिपदातिथि सूर्योदय देखि प्रदोष रात्रीकालसम्म देखिएमा प्रात: नेपालसम्वत् नववर्षारम्भ, गोवर्द्धनपूजा भै अपरान्हकाल वा सायन्ह कालमा बलिपूजा सहित म्ह:पूजा (स्वदेह आत्मपूजा) गरी सुखरात्री मनाइन्छ र, द्वितीयातिथि पनि सूर्योदयकाल देखि रात्रीकालसम्म भएमा मध्यान्ह वा अपरान्हकालमा भाइटीका हुन्छ ।

(ख) तर निम्नानुसार अवस्थाहरुमा फरक हुन्छ ।

(१) सूर्योदयकालमा कार्तिकृष्णचतुर्दशी तिथि भै दिउँसो अमावस्यातिथि लागेमा बिहान कुकुरपूजा गरी औंसीको प्रदोषरात्रीकालमा देवीमहालक्ष्मी पूजा गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(२) भोलिपल्ट सूर्योदयकालीन औंसीतिथि प्राप्त बिहान गौपूजन् गरेर सोही दिनमा लाग्ने कार्तिकशुक्ल प्रतिपदातिथि प्राप्त अपरान्ह वा सायंन्हकालमा बलिपूजा र दीपमालिका सहित म्हपूजा (स्वदेह आत्मपूजा) गरी सुखरात्री मनाइन्छ र उही दिन चान्द्रमान तिथि गणनाले नेपालसंवत् नयाँवर्ष पनि स्पर्श प्रवेश हुने तिथ्योदयकालमा वर्षोत्सव एवं म्ह:पूजा (स्वदेह आत्मपूजा) गर्नु अति उत्तम मानिन्छ ।

(३) यसको भोलिपल्ट सूर्योदयकालीन कार्तिकशुक्ल प्रतिपदातिथिमा नेपालसंवत् नवबर्षारम्भ उत्सव हुन्छर नयाँ चान्द्रवर्षको सरकारी कामकाज लगायत हरहिसाब पनि प्रारम्भ हुनुकासाथै यसै दिन द्वितीयातिथि प्राप्त मध्यान्ह वा अपरान्हकालमा यमद्वितीया भ्रातृपूजा भाइटीका गर्ने गरिन्छ । किनभने, सूर्योदयकालीन केहीक्षणको कम योगको चान्द्रतिथि दिनभरको लागि प्रशस्य हुँदैनन् र यदि कोही कसैले सूर्योदयले लिई आएको तिथि दिनभर मान्य हुने भन्छ भने सो कुरो शास्त्रसम्मत होइनन्, अझ त्यसमा त शुद्ध अशुद्ध घडी पला पनि हेरिन्छ र ६ घडी (कुनैमा कमसेकम ४ घडी) भन्दा कम समय भएमा ज्योतिषशास्त्र र धर्मशास्त्रले उक्त तिथि अशुद्ध मानिन्छन् ।

अत: यो वर्ष वि.सं. २०७७ मा उपरोक्त **(ख)** बमोजिम **कार्तिक २९ गते शनिश्चरवार** नरकचतुर्दशी तिथि दिउंसो १३।४९ बजेसम्म रहेर त्यस उप्रान्त औंसीतिथि लागेकोले **बिहान कुकुरपूजा** गर्नुपर्ने हुन्छ र **प्रदोष निशाकालमा लक्ष्मीपूजा सहित दीपमालिका सुखरात्री** मनाएर भोलिपल्ट **कार्तिक ३० गते आइतवार** मध्यान्ह ११।२७ बजेसम्म औंसीतिथि रहेकोले **बिहान गौपूजन्** गर्नुपर्ने हुन्छ । कारण, ***यथा दिन द्वये प्रदोष दर्श लाभेतु पूर्व दिने एव रात्री सम्बन्धात् । या कुहु: प्रतिपन्मिश्र तत्र गा: पूजायेन्नृप:।। (निर्णयामृत***) । तत्पश्चात्, सोही बिहान ११:२८ बजे पछि कार्तिकशुक्ल

कछलाथ्व प्रतिपदातिथि उदय शुरु हुने भएकोले चान्द्रवर्ष गणनाले **ने.सं. ११४१ नववर्ष स्पर्शप्रवेश** हुने हुँदा सोही दिन अपरान्हकाल वासायन्हकालमा हर्षोल्लासकासाथ नयाँवर्ष मनाइ **बलिपूजा सहित दीपमालिका गरी म्हपूजा (स्वदेह आत्मपूजा) गर्नु** उत्तम एवं श्रेयस्कर मानिन्छ र यसलाई हाम्रो नेपालभाषाका थ्यासफूहरुले सुखरात्री भनिएको छ । त्यसरी नै **मंसिर १ गते सोमवार** सूर्योदयकालीन प्रात: ६:२७ बजेको समयमा चान्द्रवर्ष गणनाले **नेपालसम्वत् ११४१** नववर्षारम्भ भै बिहान ९:१२ सम्म रहने भएर सो भित्र गोवर्द्धनपूजा पनि सकाउनु पर्ने हुन्छ र त्यस उप्रान्त कार्तिकशुक्ल द्वितीयातिथि लाग्ने भएकोले यस दिन मध्यान्ह वा अपरान्हकालमा यमद्वितीया **भ्रातृपूजा भाइटीका** गर्नुपर्ने हुन्छ । यसरी स्वन्ति नख: तिहार चाड अखण्डित रुपमा लहरै तीन दिन मनाएको भोलिपल्ट देवीलक्ष्मीको चतुर्थीपूजा गरी प्रसाद ग्रहण गरेर तिहार चाड वा स्वन्ति (स्वन्हुतिथि वा स्वन्हुति) नख: समापन गर्ने गर्दछन् ।

महालक्ष्मी वा लक्ष्मीपूजा सम्बन्धी थप केहि शास्त्रीय प्रमाण :

१) पूर्वत्रैव प्रदोष व्याप्तौ लक्ष्मीपूजनादौ पूर्वा अभ्यांगस्नानादौ परा । (धर्म सिन्धु)

२) अमावस्या यदा रात्रौ दिवाभागे चतुर्दशी । पूजनीया तदा लक्ष्मी विर्ज्ञया सुख रात्रिका ।।

३) सुखरात्रौ प्रदोषेतु महालक्ष्म्या: प्रपूजनम् । कार्तिके कृष्णपक्षे तु प्रदोषे भूत दर्शयो: ।। (कृत्यचिन्तामणि)

स्वन्ति नख: वा तिहार चाड अखण्डित रुपमा लहरै तीन दिन मनाएको उसबेलाको नेपालभाषाको थ्यासफूहरुमा उल्लेखित मुहूर्त सहितको वाक्यांश प्रमाण एवं अन्य प्रमाणहरु जस्ताको तस्तै उद्धरित गरिन्छ ।

संवत ७८४ आश्विणी कृष्ण चतुर्दशी उदयस तैलन स्नान । आश्विणी कृष्ण अमावासी इन्दुस मुहूर्त केलं श्रीलक्ष्मीपूजा....जुरो ।। ध्वन संति सुखरात्री ।। ध्वन संती यम द्वितीया ।। लक्ष्मीपूजा.....जुरो ।। प्रादो प्रमान मखो ध्वपरिपाति न ।

थ्यासफूको अर्को प्रमाण :

आश्विन कृष्ण चतुर्दशी नरक चतुर्दशी उदयसं तैलेनं स्नान । आश्विन कृष्ण अमावासी इन्दुस मुहर्त्त केल श्रीलक्ष्मी पूजा जुरो ।। ध्वनं संति सुखरात्री ।। ध्वनं संति यम द्वितीया ।। प्रादो प्रमान मखो ध्व परिपाति न ।

थ्यासफूको फेरी अर्को प्रमाण :

कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा इन्दल सुखरात्री जुरो ।। संवछल केले दिन ।। प्रतिपदा केल्यं जुरो । कार्तिक शुक्ल द्वितीया कुन्हु यमदुराख जुरो ।।

म्हपूजा (स्वदेह आत्मापूजा) सम्बन्धी शास्त्रीय **प्रमाण:**

१) प्रतिपदि ब्राह्मणश्चापि गुडमिश्रै: प्रदीपकै: । वासोभी रहतैश्चापि सगच्छेद् ब्राह्मण: पदम् ।।
गन्धैपुष्पैर्नवैर्वस्त्रैरात्मानं पूजर्येवच य: । तस्यां प्रतिपदायांतु स गच्छेद् ब्रह्मण: पदम् ।।
महापुण्या तिथिरियं वलिराज्यप्रवर्तिनी । ब्रह्मण: सुप्रिया नित्यं वालेया परिकीर्तिता ।।
ब्राह्मणान् पूजयित्वास्य आत्मानं च विशेषत: । स याति परमं स्थानं विष्णोरमिततेजस: ।। (भविष्यपुराणे, ब्राम्हपर्व, प्रतिपत्कल्प)

२) प्रतिपदा त्वमावस्या तिर्थ्योगुग्मं महाफलम्, एवंव्यस्त महादोषं हन्तिपुण्य पुराकृतम् (ज्योतिर्निवन्ध, ब्रम्हपुराण)

३) कार्तिके शुक्लपक्षे तु प्रतिपद् रात्रिव्यापिनी, तदा पूजा प्रकर्तव्या सुखरात्रिविधानत (कृत्यरत्नवल्या)

४) दिन द्वये प्रतिपद: सायाह्नव्याप्तभावेतु पुर्वैव ।। रात्रौ वलि पूजाविधाने न कर्मकालव्यापित्वात् । परदिने चन्द्रोदयन्निषेधादिति दिक् ।। (सत्कर्मरत्नावलि)

५) प्रतिपद द्वितीया मिश्रा सुखरात्रि करोतिचेत्, तस्य प्राणार्थ नाश स्यादिति जानीहि मानव: (वीरमित्रोदय)

६) शुक्ला प्रतिपद अपरान्ह व्यापित्व पूर्वाग्रह्या । प्रतिपतसंमुखी कार्याया भवेदापदन्हिकी ।।(निर्णयसिन्धु)

म्हपूजा (स्वदेह आत्मपूजा) किन, कसरी र कहिले गर्ने भन्ने सम्बन्धमा थप आधार प्रमाण कृत्यचिन्तामणि:, कृत्यवाटिका, कुलार्णवतन्त्रको दशम उल्लास:, व्रतरत्न माला, आदि ग्रन्थहरुमा पनि छन् ।

भ्रातृपूजा भाइटीका सम्बन्धी शास्त्रिय प्रमाण :

१) यमद्वितीया तु प्रतिपद्युता ग्राह्योत्युक्तम् (निर्णयामृते, निर्णयामृतादौ)।

२) यमद्वितीया अपरान्ह व्यापिनीति दक्षिणात्या:, मध्यान्ह व्यापिनी ग्राह्या (हेमाद्र्यनुयिनाम्)।

३) उदये द्वितीया किञ्चित, सकला तृतीया यदि ।
मध्यान्ह द्वितीयां त्यक्त्वा या कुर्यात् भ्रातृपूजनम् सा याति नरकं घोरं, पति पुत्रौ विनश्यत: ।।
(रत्नावली ग्रन्थ)

४) यमद्वितीया मध्याह्नव्यापिनी पूर्वविद्धा चेति (निर्णयसिन्धु, हेमाद्रि:)।

५) यमद्वितीया तु प्रतिपद्युता ग्राह्या इत्युक्तं। (निर्णयामृते)

द्वापरयुगमा कार्तिकशुक्ल द्वितीयातिथिमा दाजु यमराज बहिनी यमुनाको घरमा आउनु हुँदा बहिनी यमुनाले दाजुलाई पूजा गरी ठूलो सत्कार गरेकी थिइन् र सो वापत यमराजले दुईवटा वर दिएका थिए **आजको दिन दाजुभाईलाई पूजा गरेमा दिदीबहिनीले वैधव्य स्थिति भोग्नु पर्दैन र दाजुभाईको आयुपनि क्षय नहोस् अर्थात् अकाल मृत्यु नहोस्** ।

अत: तिथिको चन्द्रोदय कालमान समाई श्रद्धापूर्वक एवं गम्भिर्यतापूर्वक दैविकी, अध्यात्मिक र तन्त्रोक्त विधिविधानले युक्तभई गरिने अद्वितीय तन्त्रोक्त, अध्यात्मिक एवं पौराणिककर्म तिहार चाड अर्थात् स्वन्ति (स्वन्हुतिथि) नख:का शास्त्रीय व्यवस्थाहरु प्राकृतिक वस्तुस्थिति अनुरुप र लोककल्याणकारी हेतु हुनुकासाथै कालगणना पद्धति पनि प्रकृतिसम्मत र वैज्ञानिक नै भएकोले आफ्ना परम्परागत चाडपर्व संस्कृति जोगाउने जिम्मा नेपालभाषा भाषी नेवा:हरुकै हो । मुलुकको संस्कृतिलाई राजनैतिक वा हचुवाले नभै शास्त्रीय एवं आध्यात्मिक तवरले सोको उद्देश्य अनुरुप कर्म कृत्य गरी परम्पराको वैज्ञानिकता समेत बुझ्न प्रयत्न गर्नु पर्दछ । पञ्चांग पात्रोको प्रकाशन पनि यसैको लागि हो । आफ्ना धर्म संस्कृति परम्पराको अनुपालनका लागि प्रबुद्ध व्यक्तिहरु यस्ता बिषयमा सचेत र विशेष अध्ययनशील हुनु जरुरी छ । यस्तो शास्त्रीय एवं ऐतिहासिक बिषयमा कहिल्यै पनि अन्य बिषय जस्तो धर्म संस्कृति र तन्त्रलाई पनि फ्यूजन गर्नाले विकृतिलाई नै बढावा दिने हुन्छ ।

सय वर्ष अघिका पात्रोहरु अध्ययन गरिंदा पनि अखण्डीत रुपमा रहेको स्वन्हुतिथि स्वन्ति नख: तिथि घट्बढ् हुँदा पनि क्रमैसंग अहिले कै जस्तो स्थिति वि.सं. १९६२, १९६६, १९६९, १९७१, १९७२, १९९०, १९९१ र २००५ लगायत तथा यसपछिका वर्षहरुमा पनि कैयौं पटक भएका थिए । त्यसरी नै वि.सं. १९८५, १९८६, १९९५ र १९९६ वर्षहरुमा पनि अहिलेकै जस्तो अवस्था रहेको तर, १९८५ मा सूर्यग्रहण परेका कारण लक्ष्मीपूजा र म्हपूजा वीच एकदिन खण्डीत गरी म्ह:पूजा भोलिपल्ट सारेको पाइयो भने १९८६ मा लक्ष्मीपूजा र म्ह:पूजा वीच तथा १९९५ र १९९६ मा पनि म्ह:पूजा र भाइटीका बीच विना कारण एकदिन खण्डीत गरिएको पाइयो, जसले गर्दा शास्त्रानुसार गलग्रहदोष (अर्थात्, आरम्भ गरेका भोलिपल्ट गर्नु पर्ने त्यो कर्म कृत्य नहुनाले वा क्रम भंग भै टुट्नाले हुने तिथि विशेष दोष) राष्ट्र र जनताले भोग्नु पर्ने स्थिति पैदा भए । कुनैपनि कुरा नीतिगत आधार प्रमाण, विधि विधान, निर्देशन र नियम भित्र रही कार्य गर्नाले उचित फलको आशा गर्न सकिन्छ र यसको विपरित भएमा अशुभ पनि हुन सक्ने भए ।

अन्त्यमा, म्हपूजा (स्वदेह आत्मापूजा) र नेपाल संवत् बीच कुनै तरहले पनि तात्विक अन्तरसम्बन्ध छैन कारण, म्हपूजा चल्दै आएको करीव ५,५०० वर्ष भन्दा बढी भैसकेको भन्ने भविष्यपुराण लगायतका ग्रन्थहरुले नै बताउँछ भने राष्ट्रिय विभूति शंखधर साख्वा: कालको नेपालसंवत् भर्खर ११४० वर्ष मात्रै भए । अत: एउटै एकादशी तिथि पनि दुई थरीले दुई भिन्न दिनमा मान्नुको सट्टा ज्योर्तिगणितीय आधारमा एउटै हुनु पर्दछ र विभेद हटाउनु पर्छ भनी आवाज उठिरहेको बेला फेरी उस्तै खाले समस्या सिर्जना हुन दिनु उचित होइन । हाम्रोमा

काल विशेषका चाड पर्वहरुको कर्म कृत्य कतिखेर के, कुनचाहिं, कहिले गर्ने भनी तोकिएका छन् । वेद र धर्मशास्त्रोक्त अनुसारका कर्महरुमा चान्द्रऋतुको स्मरण श्रेष्ठ हुने हुनाले धर्मको मर्मलाई मात्र होइन चाड पर्वहरुको गौरवलाई समेत कसरी संरक्षण गर्न सकिन्छ सोच्नु जरुरी छ । सौर एवं चान्द्र ऋतु, वर्ष, मास र तिथि दिनको वास्तवितालाई सबैले बुझ्नु अत्यावश्यक छ । शास्त्र जनमानसमा भ्रान्ति ल्याउन नभै समाजमा सुमार्ग दर्शन गराउनको लागि हो । अत: मैले यो विशेष लेख नेपालभाषामा लेखिनुको सट्टा काठमाडौं उपत्यका बाहिरका नेपालभाषाभाषी नेवा:हरुले पनि सरल तरिकाले बुझुन् भनी नेपालीमा लेख्ने धृष्टता गरेको छुं । अस्तु ।

पुनश्च :

यस सम्बन्धमा अर्थात् धर्म संस्कृतिमा विचलन हुन नदिन योगदान गर्ने पुराना हस्तिहरु ज्योतिर्विद दैवज्ञ कीर्तिब्रह्मानन्द जोशीज्यूले म्ह:पूजा वारे र कविराज सिद्धिगोपाल बैद्यज्यूले म्ह:पूजा पद्धति वारे पूस्तिकाहरु प्रकाशन गरेर नीति निर्देशनहरु सम्झाएर स्वर्गे भए भने नेपाल राजकिय पञ्चांग निर्णायक समितिका अध्यक्ष, ज्योतिर्विद प्रा. डा. मंगलराज जोशीज्यूले वि.सं. २०४३ मा प्रकाशित आत्मपूजा (म्हपूजा) को महत्व र पूजाकर्मकाल (पंञ्चांग पुस्तिका संख्या ६), अन्तर्गत परम्परा (पृष्ठ ३) मा उल्लेखित निम्न महत्वपूर्ण व्यहोरा पनि द्विविधा हटाउन सहायकसिद्ध हुने सम्झी जस्ताको तस्तै यहाँ उद्धरित गरिन्छ -

१) वि.सं. २०४३ सालमा जस्तै वि.सं. १९६२, १९९०, २०१४, २०३४ सालहरुमा पनि सूर्योदयमा औंसी भएर पनि मध्यान्हकालमा प्रतिपदा पाउने दिनमा म्हपूजा गरिआएको ।

२) त्यसरी नै पुस्तिकाको म्हपूजा र नेपालसंवत् (पृष्ठ ८) मा कैयन् हजार वर्ष देखि चलिआएको म्ह:पूजाको दिन शुभदिन मानेर श्री शंखधर साख्वाले ११०६ वर्ष अघि नेपालसंवत् चलाएको थियो भन्ने कुरो सबैलाई स्पष्ट छ । पौराणिककाल देखि चलेको म्ह:पूजा उक्त संवत् फेरेपछि मात्र चलाएको भन्ने कुरो हैन, तर आत्म पूजा (म्हपूजा) को दिन शुभदिन मानेर उक्त संवत् सूरु गरेको थियो ।

३) अत:एव म्हपूजा जुनदिन हुन्छ, प्रायश: उही दिनमा नै नेपाल संवत् प्रारंभ हुने समय भएकोले उक्त संवत्को पर्व आरम्भ भाईटीका दिन मान्नु भन्दा भाईटीकाको अधिल्लो दिन, म्ह:पूजाको दिन यस वर्ष २०४३ कार्तिक १६ गतेमा नै उक्त वर्षको पर्व मान्नु स्थायीरुपमा बढी व्यावहारिक र श्रेयस्कर देखिन्छ ।

४) यस वर्ष (२०४३)मा कार्तिक १६ गते आइतवारका दिन औंसी घ. १३।२३ पछि प्रतिपदा मध्यान्हकालमा प्राप्त भएको, भोलिपल्ट (कार्तिक १७ गते सोमवार) प्रतिपदा घ.८।४१ मात्र भई भाइटीका पनि उही दिन परेवाट, केही अन्य उपरोक्त कारणहरुले गर्दा पनि कार्तिक १६ गते आइतवारका दिन विहान घण्टा ११।५२ बजे पछि आत्मपूजा (म्ह:पूजा) गर्नु पर्ने शास्त्रानुसार देखिन्छ । र साथै, कुहू औंसी पछि उही दिन त्यो सूक्ष्म चन्द्रोदय भएपछि (उदय प्रतिपदाको अघिल्लो दिन) म्ह:पूजा गर्नु समुचित छ ।

वि.सं. २०७७ वर्षको स्वन्ति नखः वा तिहार मनाउने तिथि

- कार्तिक २९ गते शनिश्चरवार – लक्ष्मीपूजा
- कार्तिक ३० गते आइतवार – म्हपूजा र नेपाल सम्वत नववर्ष प्रवेश
- मंसिर १ गते सोमवार – भाइटीका, ने.सं. ११४१ नव वर्ष सुभारम्भ

वि.सं. २०७७ मा जस्तै स्वन्ति तिहारपर्वको तिथिका घडीपलाहरु घट्बढ् हुंदा पहिले कसरी भयो होला त भन्ने बुझ्न करीव १०० वर्षअघिका पात्रोहरु हेरिंदा पाएका तिथि घडीपला विवरण

क्रम संख्या	पात्रोमा उल्लेखित वर्ष, महिना, गते, वार र तिथि विवरण	उसबेला सूर्योदयकालले प्राप्त गरेको चान्द्रतिथिको अन्तिम घडी पला	तत्पश्चात् अर्को नयां तिथि स्पर्श हुनासाथ नयां घडी पला लागु हुने	पात्रोमा लेखिएको पर्व विवरण, कैफियत
१	वि.सं. १९६२ कार्तिक ११ गते शुक्रवार चतुर्दशीप्र औंसी तिथि	२१ घडी २२ पला अघि श्वानपूजा	उप्रान्त, औंसी तिथि शुरु लक्ष्मीपूजा	नरक १४, लक्ष्मीपूजा लेखिएको
२	वि.सं. १९६२ कार्तिक १२ गते शनिश्चरवार औंसीप्र प्रतिपदा तिथि	१५ घडी ५० पला अघि गोपूजा	उप्रान्त, प्रतिपदा तिथि शुरु म्हपूजा	गोपूजा मात्र लेखेर म्हपूजा नलेखिएको
३	वि.सं. १९६२ कार्तिक १३ गते रविवार प्रतिपदाप्र द्वितीया तिथि	९ घडी ४४ पला अघि गोवर्द्धनपूजा	उप्रान्त, द्वितीया तिथि शुरु भ्रातृपूजा	गोवर्द्धनपूजा, बलिराजपूजा लेखिएको
१	वि.सं. १९६५ कार्तिक ९ गते शनिश्चरवार चतुर्दशीप्र औंसी तिथि	११ घडी ५२ पला अघि श्वानपूजा	उप्रान्त, औंसी तिथि शुरु लक्ष्मीपूजा	नरक १४, श्वानपूजा लक्ष्मीपूजा लेखिएको
२	वि.सं. १९६५ कार्तिक १० गते आइतवार औंसीप्र प्रतिपदा तिथि	१४ घडी ३३ पला अघि गोपूजा	उप्रान्त, पात्रोमा केही पनि नलेखिएको	गोपूजा लेखेर म्हपूजा नलेली सुलं राखिएको, नमिलेको
३	वि.सं. १९६५ कार्तिक ११ गते सोमवार प्रतिपदाप्र ब्दितीया तिथि	१६ घडी २ पला गोवर्द्धनपूजा, म्हपूजा	उप्रान्त, पात्रोमा केही पनि नलेखिएको	गोवर्द्धनपूजा म्हपूजा लेखिएको, अघिल्लो दिनमा हुनुपर्ने
४	वि.सं. १९६५ कार्तिक १२ गते मंगलवार द्वितीयाप्र तृतीया तिथि	१६ घडी ११ पला भ्रातृपूजा किजापूजा	उप्रान्त, केही पनि नलेखिएको	भ्रातृपूजा किजापूजा लेखिएको, अघिल्लो दिनमा हुनुपर्ने
१	वि.सं. १९६६ कार्तिक २७ गते शुक्रवार औंसी तिथि	६० घडी ० पला लक्ष्मीपूजा	अहोरात्र औंसी तिथि	लक्ष्मीपूजा लेखिएको
२	वि.सं. १९६६ कार्तिक २८ गते शनिश्चरवार औंसीप्र प्रतिपदा तिथि	२ घडी ० पला अघि गोवर्द्धनपूजा	उप्रान्त, प्रतिपदा तिथि शुरु म्हपूजा	गोवर्द्धनपूजा बलिपूजा म्हपूजा लेखिएको
३	वि.सं. १९६६ कार्तिक २९ गते रविवार प्रतिपदाप्र द्वितीया तिथि	५ घडी ४३ पला	उप्रान्त, द्वितीया तिथि शुरु भ्रातृपूजा	भ्रातृव्दितीया किजापूजा लेखिएको

क्रम संख्या	पात्रोमा उल्लेखित वर्ष, महिना, गते, वार र तिथि विवरण	उसबेला सूर्योदयकालले प्राप्त गरेको चान्द्रतिथिको अन्तिम घडी पला	तत्पश्चात् अर्को नयां तिथि स्पर्श हुनासाथ नयां घडी पला लागु हुने	पात्रोमा लेखिएको पर्व विवरण, कैफियत
१	वि.सं. १९६९ कार्तिक २४ गते शुक्रवार चतुर्दशीप्र औंसी तिथि	३ घडी ४६ पला अघि नरक १४ श्वानपूजा	उप्रान्त, औंसी तिथि शुरु लक्ष्मीपूजा	नरक १४ लक्ष्मीपूजा लेखिर, श्वानपूजा नलेखिएको
२	वि.सं. १९६९ कार्तिक २५ गते शनिश्चरवार औंसीप्र प्रतिपदा तिथि	१ घडी २२ पला अघि गोपूजा गोवर्द्धनपूजा	उप्रान्त, प्रतिपदा तिथि शुरु म्हपूजा	गोपूजा गोवर्द्धनपूजा बलिपूजा लेखर म्हपूजा नलेखिएको
३	वि.सं. १९६९ कार्तिक २६ गते रविवार प्रतिपदाप्र द्वितीया तिथि	० घडी ११ पला	उप्रान्त, द्वितीया तिथि शुरु भ्रातृपूजा	भ्रातृपूजा मात्र लेखिएको
१	वि.सं. १९७१ कार्तिक २ गते आइतवार चतुर्दशीप्र औंसी तिथि	२० घडी ३६ पला अघि श्वानपूजा लक्ष्मीपूजा	उप्रान्त, औंसी तिथि शुरु लक्ष्मीपूजा	नरक १४, श्वानपूजा, लक्ष्मीपूजा लेखिएको
२	वि.सं. १९७१ कार्तिक ३ गते सोमवार औंसीप्र प्रतिपदा तिथि	१४ घडी ५० पला अघि गोवर्द्धनपूजा बलिपूजा	उप्रान्त, प्रतिपदा तिथि शुरु म्हपूजा	गोवर्द्धनपूजा बलिपूजा लेखर म्हपूजा नलेखिएको
३	वि.सं. १९७१ कार्तिक ४ गते मंगलवार प्रतिपदाप्र द्वितीया तिथि	८ घडी ५२ पला	उप्रान्त, द्वितीया तिथि शुरु भ्रातृपूजा	भ्रातृपूजा किजापूजा लेखिएको
१	वि.सं. १९७२ कार्तिक २१ गते शनिश्चरवार चतुर्दशीप्र औंसी तिथि	२२ घडी ५७ पला अघि स्वानपूजा	उप्रान्त, औंसी तिथि शुरु लक्ष्मीपूजा	नरक १४, श्वानबलिपूजा, लक्ष्मीपूजा लेखिएको
२	वि.सं. १९७२ कार्तिक २२ गते रविवार औंसीप्र प्रतिपदा तिथि	१८ घडी १३ पला अघि गोपूजा	उप्रान्त, प्रतिपदा तिथि शुरु म्हपूजा	गोपूजा, गोवर्द्धनपूजा मात्र लेखेर म्हपूजा नलेखिएको
३	वि.सं. १९७२ कार्तिक २३ गते चन्द्रवार प्रतिपदाप्र द्वितीया तिथि	१२ घडी ५५ पला	उप्रान्त, द्वितीया तिथि शुरु भ्रातृपूजा	भ्रातृपूजा लेखिएको
१	वि.सं. १९८५ कार्तिक २६ गते आइतवार चतुर्दशीप्र औंसी तिथि	१४ घडी ३६ पला अघि श्वानपूजा	उप्रान्त, औंसी तिथि शुरु लक्ष्मीपूजा	नरक १४, लक्ष्मीपूजा लेखिएको
२	वि.सं. १९८५ कार्तिक २७ गते सोमवार औंसीप्र प्रतिपदा तिथि	१५ घडी ५० पला अघि गोपूजा बलिपूजा	उप्रान्त, प्रतिपदा तिथि शुरु सूर्यग्रहण	गोपूजा बलिपूजा र सूर्यग्रहण लेखेर अन्य नलेखिएको
३	वि.सं. १९८५ कार्तिक २८ गते मंगलवार प्रतिपदाप्र व्दितीया तिथि	२३ घडी १ पला अघि गोवर्द्धनपूजा, म्हपूजा	उप्रान्त, द्वितीया तिथि शुरु	गोवर्द्धनपूजा म्हपूजा मात्र लेखिएको
४	वि.सं. १९८५ कार्तिक २९ गते बुधवार द्वितीया तिथि	२९ घडी १२ पला अघि भ्रातृपूजा	उप्रान्त, तृतीया तिथि शुरु	भ्रातृपूजा किजापूजा लेखिएको

क्रम संख्या	पात्रोमा उल्लेखित वर्ष, महिना, गते, वार र तिथि विवरण	उसबेला सूर्योदयकालले प्राप्त गरेको चान्द्रतिथिको अन्तिम घडी पला	तत्पश्चात् अर्को नयां तिथि स्पर्श हुनासाथ नयां घडी पला लागु हुने	पात्रोमा लेखिएको पर्व विवरण, कैफियत
१	वि.सं. १९८६ कार्तिक १५ गते बृहस्पतिवार चतुर्दशीप्र औंसी तिथि	२६ घडी ४९ पला अघि श्वानपूजा नरक १४	उप्रान्त, औंसी तिथि शुरु लक्ष्मीपूजा	नरक १४, श्वानपूजा लक्ष्मीपूजा लेखिएको
२	वि.सं. १९८६ कार्तिक १६ गते शुक्रवार औंसीप्र प्रतिपदा तिथि	२६ घडी २४ पला	उप्रान्त, प्रतिपदा तिथि शुरु	केहि नलेखेको, म्हपूजा लेखिनुपर्नेमा सुलं राखेको मिलेन
३	वि.सं. १९८६ कार्तिक १७ गते शनिश्चरवार प्रतिपदाप्र द्वितीया तिथि	२७ घडी १७ पला अघि गोवर्द्धनपूजा, बलिपूजा, म्हपूजा	उप्रान्त, द्वितीया तिथि शुरु	गोबलिराजपूजा म्हपूजा लेखिएको, अघिल्लो दिन हुनुपर्ने
४	वि.सं. १९८६ कार्तिक १८ गते रविवार द्वितीया तिथि	२९ घडी २७ पला अघि भ्रातृपूजा किजापूजा	उप्रान्त, तृतीया तिथि शुरु	भ्रातृपूजा लेखिएको, अघिल्लो दिन हुनुपर्ने
१	वि.सं. १९९० कार्तिक २ गते बुधवार चतुर्दशी	५८ घडी ८ पला अघि स्वानपूजा	उप्रान्त, औंसी तिथि शुरु लक्ष्मीपूजा	नरक १४, लक्ष्मीपूजा लेखिएको
२	वि.सं. १९९० कार्तिक ३ गते बृहस्पतिवार औंसीप्र प्रतिपदा तिथि	१२ घडी २३ पला अघि गोपूजा, गोवर्धनपूजा, बलिपूजा	उप्रान्त, प्रतिपदा तिथि शुरु म्हपूजा	गोपूजा, गोवर्द्धनपूजा, म्हपूजा लेखिएको
३	वि.सं. १९९० कार्तिक ४ गते शुक्रवार प्रतिपदाप्र द्वितीया तिथि	८ घडी ३८ पला	उप्रान्त, द्वितीया तिथि शुरु भ्रातृपूजा	भ्रातृ व्दितीया, किजापूजा लेखिएको
१	वि.सं. १९९१ कार्तिक २१ गते मंगलवार चतुर्दशीप्र औंसी तिथि	१४ घडी १० पला अघि नरक चतुर्दशी, स्वानपूजा	उप्रान्त, औंसी तिथि शुरु लक्ष्मीपूजा	नरक १४, श्वानपूजा लक्ष्मीपूजा
२	वि.सं. १९९१ कार्तिक २२ गते बुधवार औंसीप्र प्रतिपदा तिथि	३० घडी ९ पला अघि गोपूजा	उप्रान्त, प्रतिपदा तिथि शुरु म्हपूजा	गोपूजा, बलिपूजा, म्हपूजा लेखिएको
३	वि.सं. १९९१ कार्तिक ५ गते बृहस्पतिवार प्रतिपदाप्र द्वितीया तिथि	७ घडी ५५ पला अघि गोवर्द्धनपूजा	उप्रान्त, द्वितीया तिथि शुरु भ्रातृपूजा	गोवर्द्धनपूजा, भ्रातृव्दितीया किजापूजा लेखिएको

कम संख्या	पात्रोमा उल्लेखित वर्ष, महिना, गते, वार र तिथि विवरण	उसबेला सूर्योदयकालले प्राप्त गरेको चान्द्रतिथिको अन्तिम घडी पला	तत्पश्चात् अर्को नयां तिथि स्पर्श हुनासाथ नयां घडी पला लागु हुने	पात्रोमा लेखिएको पर्व विवरण, कैफियत
१	वि.सं. १९९५ कार्तिक ६ गते शनिश्चरवार चतुर्दशीप्र औंसी तिथि	२० घडी ५४ पला अघि श्वानपूजा	उप्रान्त, औंसी तिथि शुरु लक्ष्मीपूजा	नरक १४, श्वानपूजा बलिपूजा लक्ष्मीपूजा
२	वि.सं. १९९५ कार्तिक ७ गते आइतवार औंसीप्र प्रतिपदा तिथि	१९ घडी ७ पला	उप्रान्त, प्रतिपदा तिथि शुरु बलिपूजा	वलिपूजा मात्र लेखेर म्हपूजा नलेखि सुलं राखेको, मिलेन
३	वि.सं. १९९५ कार्तिक ८ गते सोमवार प्रतिपदाप्र द्वितीया तिथि	१८ घडी ३२ पला अघि गोवर्द्धनपूजा, म्हपूजा	उप्रान्त, द्वितीया तिथि शुरु	गोवर्द्धनपूजा, म्हपूजा लेखिएको, अघिल्लो दिन हुनुपर्ने
४	वि.सं. १९८५ कार्तिक ९ गते मंगलवार द्वितीयाप्र तृतीया तिथि	१९ घडी १४ पला अघि भ्रातृ२ किजापूजा भाईटीका	उप्रान्त, तृतीया तिथि शुरु	भ्रातृव्दितीया किजापूजा भाईटीका लेखिएको, अघिल्लो दिन हुनुपर्ने
१	वि.सं. १९९६ कार्तिक २५ गते शुक्रवार चतुर्दशीप्र औंसी तिथि	२० घडी ३३ पला अघि नरकचतुर्दशी श्वानपूजा	उप्रान्त, औंसी तिथि शुरु लक्ष्मीपूजा	नरक १४, श्वानपूजा लक्ष्मीपूजा लेखिएको
२	वि.सं. १९९६ कार्तिक २६ गते शनिश्चरवार औंसीप्र प्रतिपदा तिथि	१६ घडी ५० पला अघि गोपूजा	उप्रान्त, प्रतिपदा तिथि शुरु बलिपूजा म्हपूजा	गोपूजा बलिपूजा मात्र लेखेर म्हपूजा नलेखेको, मिलेन
३	वि.सं. १९९६ कार्तिक २७ गते रविवार प्रतिपदाप्र द्वितीया तिथि	१४ घडी ६ पला अघि गोवर्द्धनपूजा	उप्रान्त, द्वितीया तिथि शुरु	गोवर्द्धनपूजा मात्र लेखि सुलां राखिएको, मिलेन
४	वि.सं. १९९६ कार्तिक २८ गते सोमवार द्वितीयाप्र तृतीया तिथि	१२ घडी ३० पला अघि भ्रातृपूजा किजापूजा	उप्रान्त, तृतीया तिथि शुरु	भ्रातृपूजा किजापूजा लेखिएको, अघिल्लो दिन हुनुपर्ने
१	वि.सं. २००५ कार्तिक १५ गते आइतवार चतुर्दशीप्र औंसी तिथि	१७ घडी ४७ पला अघि नरक चतुर्दशी, स्वानपूजा	उप्रान्त, औंसी तिथि शुरु लक्ष्मीपूजा	नरक १४, श्वानपूजा लक्ष्मीपूजा
२	वि.सं. २००५ कार्तिक १६ गते सोमवार औंसीप्र प्रतिपदा तिथि	१३ घडी ७ पला अघि गोपूजा	उप्रान्त, प्रतिपदा तिथि शुरु म्हपूजा	गोपूजा, बलिपूजा, म्हपूजा लेखिएको
३	वि.सं. २००५ कार्तिक १७ गते मंगलवार प्रतिपदाप्र द्वितीया तिथि	९ घडी १६ पला अघि गोवर्द्धनपूजा	उप्रान्त, द्वितीया तिथि शुरु भ्रातृपूजा	गोवर्द्धनपूजा, भ्रातृपूजा किजापूजा लेखिएको

पात्रो अनुसार घडी पला उल्लेख गर्दै आफ्नो राय प्रतिकृया समेत कैफियतमा दिने प्रस्तोता : दैवज्ञ कीर्ति मदन जोशी, मो. ९८४१७६९९०४

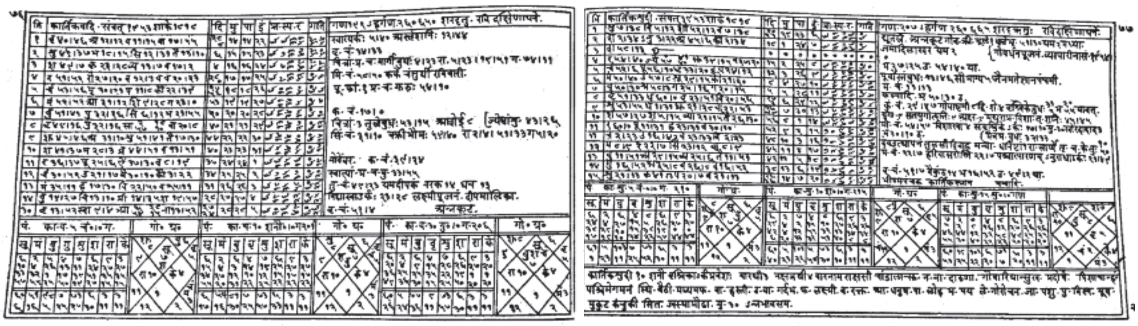

वि.सं. १९५३ को पात्र

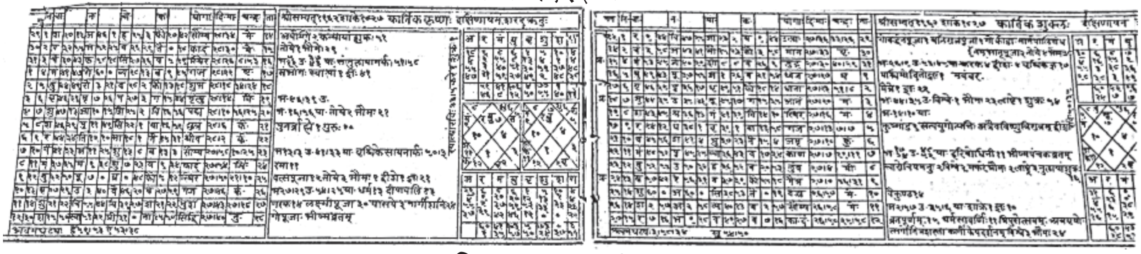

वि.सं. १९६२ को पात्र

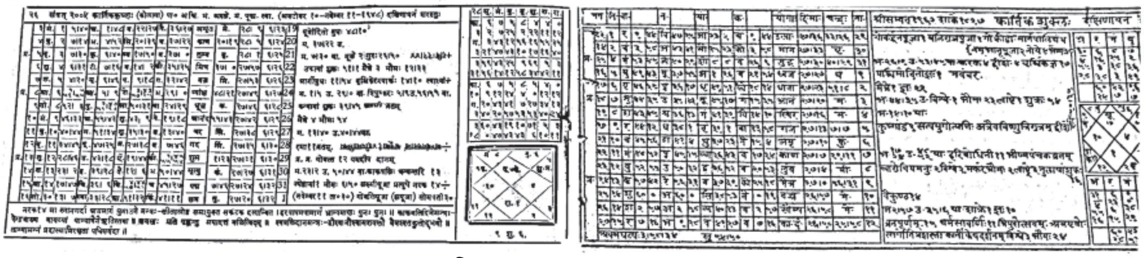

वि.सं. २००५ को पात्र

नेपाल सम्वत ११४१ न्हुँ दँ व स्वन्ति नखःया लसताय् सकल नेपाःमि पिन्त दुनुगलं निसें यक्व यक्व भिन्तुना देछाना च्वना ।

पञ्चशील बहुद्देश्यीय सहकारी संस्था लि.
PANCHASHIL MULTIPURPOSE CO-OPERATIVE LTD.

मुख्य कार्यालय : ललितपुर–५, कुमारीपाटी

फोन : ०१–५००८५८५, ५५३२७१८ फ्याक्स : ५००८५८६

Email : info@panchashilmcl.com.np Web : www.panchashilmcl.com.np

नेपाल सम्बत न्हूँदँ ११३१ या लसताय्

सकल नेवाःमि पिन्त

भिन्तुना

दर्पन बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.
लगनखेल–१२, ललितपुर । फोन : ५५२९३६१

हाम्रो बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.
प्रयागपोखरी–६, ललितपुर । फोन : ५५४५२२९ www.hamrosaccos.com.np

परम्परा बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.
बालिफल–१६, ललितपुर । फोन : ५५५५४८२

रत्नाकर बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.
ह:खबहाल–१६, ललितपुर । फोन : ५५४८६०९

रुपेन्द्र शाक्य
ओकुबहाल, ललितपुर । मो. : ९८५११३३७१७

नेपाल सुन चाँदी कम्पनी प्रा. लि.
वटु, काठमाडौं । फोन : ४१५८५१४

राजेश राज वज्राचार्य
गजराज वज्राचार्य एण्ड सन्स, गा:बहाल । मो. : ९८५११८४३९४

नेपालको बौद्धधर्ममा विभिन्न प्रकारका व्रत

अनुप बीर वज्राचार्य

नेपालको बौद्धधर्म एक पृथक रुपमा रहेको बौद्धधर्म हो । नेपालमण्डल भित्र गरिने धर्माभ्यास आफ्नै मौलिक कला, वास्तुकला, सँस्कृति, परम्परा, चाडपर्व र बौद्ध समाजको आफ्नै जीवनशैलीले भरिएको पाईन्छ । यहाँको बौद्ध परम्परालाई बिद्धानहरुले “नेपालमण्डलको बौद्धधर्म” वा “नेवार बौद्ध धर्म” आदि नाम दिएको पाईन्छ ।

प्राचीन कालदेखि नै यहाँ प्रचलित बौद्धधर्म तथा संस्कृति महायान अन्तर्गत बज्रयान परम्परामा आधारित रहेको पाइन्छ जुन परम्परा स्वयम्भू धर्मधातु महाचैत्यको आधारमा रहेको देखिन्छ । नेपालमण्डलको बौद्धसमाजमा व्रत वस्नुलाई एक प्रमुख धार्मिक अभ्यासको रुपमा लिएको पाइन्छ । विभिन्न बौद्ध देवी देवताहरुको व्रतविधिहरु, जन्म देखि मृत्यूसम्मका दशकर्म संस्कार विधि, सुत्र धारणी पाठ, लगायत पञ्चदान सम्यक महादान आदि व्रत तथा धार्मिक अभ्यासका केही उल्लेखनीय उदाहरण हुन । ती सबै परम्पराहरु गर्नुको मूल उद्देश्य नै बोधिचित्त उत्पन्न गर्नु तथा सर्व प्रकारं जगतो हिताय भन्ने बुद्धबचनका रुपमा धर्माभ्यास गरेर बुद्धत्व प्राप्त गर्नु हो । बौद्धधर्मको इतिहासमा अष्टादश निकायको रुपमा बिकास भएको सम्भवत चैत्यवादी निकाय अनुयायीहरु नेपालमा पहिले वसोवास हुन आएको देखिन्छ । तिनीहरुबाटै चैत्यको निर्माण गरि यस परम्परा सुरु भएको हुनसक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । नेपालमण्डलमा रहेका बहा:, वहि, ननि, चुक, टोलमा मात्रै नभई नेपालमण्डलका वरिपरिका पहाड पर्वतहरुमा समेट धेरै संख्यामा बिभिन्न शैलिका साना ठूला चैत्यहरु स्थापना गरिएको पाईन्छ । चैत्य तथा स्तुपलाई बौद्धधर्ममा अत्यन्त श्रद्धा पूर्वक लिने गरिन्छ । यसलाई बुद्धत्व एवं धर्मको प्रतिक लिइन्छ । नेपाल मण्डलमा प्रचलित अनेक व्रतविधिहरु मध्ये चैत्यलाई प्रमुख आस्था राखेर विधिवत व्रत वा धलं दनेगु परम्परा रहेको पाईन्छ । धलं वा व्रतलाई बुझ्नु अगाडि यसमा प्रयोग हुने मण्डललाई बुझ्नु अत्यावश्यक रहेको छ ।

मण्डल र व्रत

नेपालमण्डलमा बिभिन्न किसिमका बौद्ध व्रतहरुको अभ्यास भइरहेको हामी देख्न सक्छौं । व्रतवस्दा मण्डलको प्रयोग हुने गर्दछ ।तसर्थ पहिले मण्डल बारे बुझ्न आवश्यक छ ।

मण्डलको अर्थ संस्कृत शब्दकोषमा गोल वा वृताकार जनाउँछ ।[१] मण्डल गोलाकार, वृत्ताकार, लगायत, अर्द्ध गोलाकार, त्रिकोणाकार, चतुष्कोणाकार आदि आकृतिलाई समेत जनाउँछ । गुह्यसमाज तन्त्रका टीकाकार चन्द्रकिर्तिले मारले लाति अर्थात ग्रहण गर्छ भन्ने अर्थमा “मण्डल” शब्द छ भनी ब्याख्या गर्नु भएको छ ।[२] “मण्ड” र “ल” शब्दबाट मण्डल शब्द बनेको र “मण्ड” को अर्थ सार अर्थात परमार्थ ज्ञान र त्यसलाई “लाति” वा “ल” ग्रहण गर्नु, स्वीकार गर्नु अर्थमा लिइएको छ ।[३] हेवज्र तन्त्रको योगमाला टिकामा टिकाकारले सारको अर्थ महासुखज्ञान भनी उल्लेख गर्नु भएको छ जुन ज्ञान ग्रहण गर्नेलाई नै मण्डल भनी वर्णन गरिएको छ ।[४] गुह्यसमाजतन्त्रमा कायवाक्चित्त मण्डलमा चित्त बज्र समान हुन्छ भनी उल्लेख गरेको छ ।[५] प्राणीको चित्त वज्र समान भएको कायवाक्चित्तको समग्र मण्डल हुने

भएकोले मण्ड अर्थात मूल तत्व सार भनिएको हो । मण्ड लाति ग्रहण गर्छ भने यसलाई कायवाक्चित्त मण्डल भनिएको हो ।[६] यस हिसावले मण्डको अर्थ "ज्ञान" र "ल" को अर्थ ग्रहण गर्नु हो । यसबाट मण्डलको अर्थ बोधिज्ञान प्राप्त गर्नु हो ।

मण्डलमा मूल देव वा देवीलाई मध्यभागमा र अन्य देवदेवीलाई मण्डलको चारैतिर वा वृताकार भित्र राखेको हुन्छ । यस्ता देवदेवीहरुलाई त्यस देवदेवीको प्रतिकात्मक चिन्हको रुपमा पनि राखिन्छ । मण्डलका देवदेवीको रङ्ग, रुप, दिशा, आयुधहरु फरक फरक हुन्छन् । मण्डलमा बिभिन्न कलश, द्वार, हिटि मंगका चित्रहरुका साथै मण्डलको वरिपरि वज्रावलि, पद्मावलि तथा ज्वालावलिहरुका चित्रहरु अंकित गरिएको हुन्छ ।

बुद्धकालीन समयमा स्वयं बुद्धले आनन्द भिक्षुलाई पंचगण्डकचक्रको मण्डल बनाउन लगाई षड्गति मण्डलको मध्य भागमा राग द्धेष मोहका प्रतिक र बाहिरी गोलाकारमा प्रतित्यसमुत्पादलाई दायाँ र बायाँ घुमाई निर्वाण लाभ गर्ने विषयको ज्ञान दिनु भएको कुरा दिब्यावदान भित्र रहेको सहसोदत अवदानमा उल्लेख गरिएको छ । यसबाट बुद्धकालमा नै मण्डलको प्रयोग गरी शिक्षा दिने कुरा दर्शाउँछ ।

व्रत संस्कृत शब्द हो । व्रतको सामान्य अर्थ संकल्प गर्नु, वरण गर्नु, इच्छा गर्नु हो । व्रत शब्द धेरै जसो धार्मिक क्रियाकलापमा प्रयोग भएको पाइन्छ । व्रतः वा व्रतम "बज्र+घ जस्यतः" मिलेर व्रत शब्द बनेको छ । संस्कृत कोषमा व्रतको अर्थ कार्मिक कार्य, संकल्प, प्रतिज्ञा, भक्ति, संस्कार, अनुष्ठान, जीवन चर्या इत्यादि हुन भनी उल्लेख गरिएको छ ।[७] यास्क भन्ने विद्वानका अनुसार व्रतको ब्यूत्पति वृ (वृञ्) धातुबाट वनेको हो । जुन कुरालाई अधिकांश विद्वानहरुले सहमत जनाएको छ ।[८] वृ बाट ब्यत्पन्न व्रत शब्दको अर्थ आदेश वा बिधि, आज्ञापालन, कर्तब्यता, धार्मिक वा नैतिक ब्यवहार, धार्मिक उपासना वा आचरण, पुनित वा गम्भिर संकल्प तथा आचरण सम्बन्धि कुनै पनि संकल्प हो ।[९] म्याक्समूलरले व्रतको अर्थ रक्षण गर्नु र व्हिटनीले व्रतको अर्थ वरण गर्नु भन्ने अर्थ लगाएका छन् । नेवारी भाषामा व्रतलाई धलं दनेगु वा अपसं च्वनेगु पनि भनिन्छ । डेभिड गेल्नरका अनुसार धलं दनेगु शब्द धर्मबाट र अपसं च्वनेगु शब्द उपोषधबाट आएको हो ।[१०] मूल रुपमा भन्नुपर्दा व्रत – शील, समाधि तथा प्रज्ञाको अभ्यास गर्ने माध्यम हो, अकुशल कर्म त्यागी, दशपारमिताको अभ्यास गर्नु, अष्टशीलको पालना गरी बोधिचित्त उत्पन्न गरी आफूमा भएको क्लेशबाट छुटकारा लिने अभ्यास हो ।[११]

बौद्ध व्रतको पृष्ठभूमि धार्मिक मान्यता अनुसार व्रत बस्दा पुण्य संचय हुन्छ, पाप पखालिन्छ, मनले इच्छाएको वस्तु प्राप्त हुन्छ भन्ने बिश्वास गरिन्छ । यस कारणले गर्दा धर्ममा व्रतको महत्व छुट्टै रहेको हुन्छ । विभिन्न अवदान तथा जातकहरुमा भगवान बुद्धले देव देवीको व्रत वस्ने गर्नाले पूण्य प्राप्त हुनेछ भनी धर्मदेशना गर्नु भएको कारण हालसम्म पनि नेपालमा व्रत बस्ने गरेको पाइन्छ । व्रत बस्दा अष्टशील धारण गरी दश अकुशल पापकर्म त्यागनाले काय, वाक, चित्त शुद्ध हुन्छ । त्यसैले वौद्ध व्रतहरुमा अष्टशील तथा दशशीलहरु पालना गर्न लगाउँछ । व्रत वस्नका लागि स्नान गरी, शुद्ध सफा लुगा लगाउने, बुद्ध धर्म संघको शरणमा गई शील, समाधि र प्रज्ञाको भावना गरिन्छ । नेपालमा व्रतहरु सामूहिक रुपमा बस्ने गरिन्छ । प्रायः बिभिन्न विहार, वहि, तीर्थहरुमा, बुद्ध बोधिसत्वका चैत्य वा स्तुप स्थल अगाडि बसेर वा घरमै पनि व्रत वस्ने चलन छ ।

व्रतमा शीललाई धेरै महत्वका साथ लिइन्छ । व्रतको क्रममा अन्त्यमा धर्म कथा सुन्ने, विभिन्न तीर्थका महात्म्यहरु, विभिन्न बोधिसत्वका अवदान आदि श्रवण गराउने गरिन्छ । जसको प्रमुख उद्देश्य बौद्ध ज्ञान दिई, अकुशल कर्म हटाई कुशल मूलहरु वृद्धि गर्नु हो । यसकारण बौद्ध व्रत विधिहरु एक किसिमले भन्नु पर्दा बौद्ध ज्ञान अध्यापन अभ्यास गराउनु नै हो । काठमाडौं उपत्यकामा विभिन्न देवदेवीहरुका व्रतहरु रहेका छन । सामान्यतया नेपालमण्डलमा तिन किसिमका व्रतहरु प्रचलनमा रहको पाइन्छ । १) सामान्य व्रत २) प्रचलित

व्रत र ३) विशेष प्रकारका व्रत

१) सामान्य व्रत

विभिन्न बौद्धपूजाको क्रममा धलं दंकेगु कार्य गर्दै आइरहको छ । जन्म देखि मृत्यु पर्यन्तसम्मका पूजाविधिको क्रममा धलं दंकेगु कार्य भइरहेकोछ । जस्तै मचाबुब्यंके, अन्नप्राशन, इहि याकेगु, बाऱ्हा पिकायेगु, व्रतबन्ध, प्रवज्या संवर, विवाह, वुढाबुढि जंकु, दिक्षाभिषेक तथा कुनै पनि अभिषेक प्रदान गर्न अगाडि, मृत्यु पश्चात दुर्गति परिशोधन मण्डल बनाई पूजा गर्दा, श्राद्ध गर्दा, शोक मोचन आदि इत्यादि कुनै पनि पूजामा धलं दंकेगु भनी सामान्य रुपमा यसको प्रयोग गरेको पाइन्छ । यस्ता पूजामा जजमानलाई काय, बाक, चित्त स्वरुपको तीनचक्का भएको मण्डल बनाई पूजा गराउने चलन रहेको छ ।

२) प्रचलित व्रतहरु

क) अष्टमी ब्रत वा अमोघपाश लोकेश्वर व्रत

नेपालमण्डलमा सवभन्दा प्रचलित तथा महत्वपूर्ण व्रत अष्टमी व्रत हो । यसलाई अष्टि देखा पनि भनिन्छ । प्रत्येक महिनाको अष्टमीको दिन यो व्रत शुभारम्भ गरी विभिन्न लोकेश्वरको मन्दिर, द्वादश तीर्थ, अष्ट वैतराग, बौद्ध धामहरुमा गई श्री अमोघपाश लोकेश्वरको (करुणामय) मण्डलमा पूजा गरी अष्टशील लिइ धर्मकथा श्रवण गरी श्रद्धापूर्वक यो व्रत बसिन्छ । बोधिसत्व चर्या पालन गर्न, आर्य अष्टाङ्गिक मार्गका कुराहरु अभ्यासका लागि पनि व्रत बसिन्छ । संसारमा दु:खको भूमरीमा फसि राखेका सम्पूर्ण प्राणीप्रति करुणा राखि सुदृष्टि राख्ने करुणामय अवलोकितेश्वरको आराधना गरी बस्ने व्रत नै अष्टमी व्रत हो । महिनाको शुक्लपक्षको अष्टमीका दिन यो व्रत बस्ने प्रचलन छ । अष्टमी व्रत त्यति साह्रो कठीन पनि नभई मध्यम खालको व्रत हो ।[१२] यो अत्यन्त महत्वपूर्ण व्रत हो । बज्राचार्य, शाक्य, स्य:स्य: जाति, उदाय जातिमा चक्रसम्बराभिषेक जस्ता गुह्य दिक्षा लिन पूर्व यो व्रत अनिवार्य रुपमा वस्नु पर्दछ । यसलाई चिधंगु दिक्षा तथा अष्टि देखा पनि भन्ने चलन छ ।

ख) अपरिमित व्रत

विशेष गरेर अमिताभ बुद्धलाई शिरमा धारण गर्नु भईदुवै हातले अमृत कलश लिनुभएका रातो वर्णको अपरिमित तथागतलाई श्रद्धाका साथ दीर्घायुको कामना गरी यो व्रत वस्ने गर्दछ । यो व्रत विधि हाल त्यति प्रचलनमा देखिन्दैन । यस व्रतमा पुरुष तथा महिला दुवैले बिशेष गरी पूर्ण रातो कपडा लगाई व्रत वस्ने चलन रहेको छ ।

ग) तारा ब्रत

मानिसको जीवनमा विभिन्न किसिमका भयहरु आउने गर्दछन् । जसले गर्दा जीवनमा अनेक कठिनाईहरु सृजना भई जीवनयापन गर्न अवरोध हुन्छ । त्यस्ता भय जस्तै: अग्नि भय, परचक्र भय, चोर भय, जलभय, भूकम्प भय, राजभय आदि भयहरुबाट बच्न ताराको पूजा अर्चना गर्ने गरिन्छ । प्रत्येक महिनाको पहिलो दिन (१ गते) अर्थात् संक्रान्तिको दिनमा यस देवीको व्रत बसिन्छ । यस व्रतमा कम्तिमा दाफ्व:स्वां १०८, धूप १०८, पिण्डपात्र १०८, दियो १०८, तिंचा (कुसुम पानीको रस भएको भाँडो) १०८, तोर्मा १०८ राखि पूजा गर्ने गरिन्छ । यो ब्रतमा मानिसहरु विशेष गरी हरियो लुगा लगाउने, तारामण्डलमा पनि सबै हरियो वस्तु जस्तै जजंका (यज्ञोपवित), बत्ति आदि पनि हरियो रंग लगाई पूजा गर्ने चलन रहेको छ ।

घ) बसुन्धरा व्रत

जीवनमा सप्तवृद्धिको कामना गरी शुक्लादिनां भाद्र कृष्ण तृतिया (गातिला)को दिन यस देवीको व्रत बस्ने प्रचलन छ । यसलाई तीलाव्रत पनि भनिन्छ । पीत वर्णकी देवी कलश माथि ललितासनमा बस्नु भएकी ६ वटा हातद्वारा विभिन्न वस्तु अन्न, धन, रत्न, अक्षयमाला आदि धारण गर्नु भएकी बसुन्धरा देवीको पूजा अर्चना गरी मण्डलमा पुष्प न्यास गरी भाव भक्तिका साथ गरिने व्रत बसुन्धरा व्रत हो । नेपालको बौद्धधर्म संस्कृतिमा वसुन्धरा देवीको विशेष महत्व छ । मानव जीवन सफल पार्न सप्तवृद्धिको आवश्यकता पर्दछ । आयु, यश, विद्या,

सुख, जन, धन तथा सन्तान यी सात आशिष जीवनमा भएन भने जीवन असफल हुन जान्छ । तसर्थ सप्तवृद्धिका लागि पनि श्रद्धाका साथ यो व्रत बस्ने चलन छ । यो व्रत बस्दा सम्पूर्ण व्रतालुहरुले पहेलो वस्त्र लगाई देवीलाई पनि सम्पूर्ण पहेलो रंगको नै वस्तुहरू चढाउने चलन छ । रत्न धनादि सम्पूर्णले पूर्ण भएकी देवीलाई धान्यमञ्जरी, हिंसी (एक प्रकारको कागति जस्तो फल), विमिरा (त:सि), पीठोलाई पहेंलो रंगले रंगाई बनाइएका पीठोका विभिन्न आभूषण तथा पहेंला कपडा चढाइन्छ । यो व्रत बसुन्धरादेवीको मन्दिर आगनमा तथा आफ्नै घरमा पनि बस्ने प्रचलन छ ।

ङ) अलपचन व्रत (मञ्जुश्री व्रत)

अलपचन व्रतलाई मञ्जुश्री व्रत पनि भन्ने गरिन्छ । यो व्रतको उद्देश्य प्रज्ञाको साधना गर्नु हो । प्राय: नेवार बौद्धहरु आफ्नो कार्यशाला (कारखानामा) यस देवतालाई साधन गरेर राखेका हुन्छ । यहि अलपचन मञ्जुश्री गुरुलाई कसैले विश्वकर्मा भनि मूर्ति बनाई वा कोही ढुंगामा मात्र पनि साधन गरेर राखेको हुन्छ । सुनको काम गर्नेहरु, ताम्राकारहरु, माटोको भाँडा बनाउनेहरु, चित्रकार आदि सबैले विश्वकर्मा मानि तम:द्यो भनि मान्ने नै अलपचन मञ्जुश्री हो ।[१३] मञ्जुश्रीको वर्षेनी बडो उत्साहका साथ पूजा गर्ने परम्परा पाइन्छ । यस देवताको व्रत श्रीपञ्चमीको दिन शुभारम्भ गरी प्रत्येक पञ्चमीमा बस्ने पनि गरिन्छ । यसरी व्रत बस्दा बुद्धि, ज्ञान, कला, शीप, सम्पूर्ण शास्त्रद्वारा पारंगत हुने विश्वास गर्दछ । यस व्रतमा धर्मश्री मित्रको कथा वाचन गरिन्छ ।

च) महाकाल व्रत

रोग व्याधि, अकाल मृत्यु भय, शत्रु भय आदिका रक्षक एवं बुद्ध शासनका रक्षक महाकालको व्रत बस्ने चलन छ । यो व्रत कृष्णपक्षको चर्तुदशी वा शनिवारका दिन बसिन्छ । यो व्रत बस्नाले बिघ्न नहुने, ऋद्धि सिद्धि प्राप्त हुने बिश्वास छ ।

छ) लक्ष चैत्य व्रत

श्रावण शुक्ल प्रतिपदा देखि भाद्र शुक्ल प्रतिपदा सम्म मनाइने गुंला पर्वको अवसरमा एक महिनासम्म कालो माटोको स-साना एक लाख चैत्य बनाई पूजा अर्चना गरी बस्ने व्रतलाई नै लक्ष चैत्य व्रत भनिन्छ । यस्तो चैत्य एक महिनासम्म दिनहुँ बनाइ एकलाखसम्म पुऱ्याउँछन् र अन्त्यमा प्रतिष्ठा कर्म पूजा गरी नजिकको तीर्थमा विसर्जन गरिन्छ । यसलाई “गुंला अपसं” तथा “लुचि द्यो थायेगु” भन्ने गरिन्छ । यस व्रत कार्त्तिक महिनामा पनि बस्ने परम्परा रहेको छ । चैत्य बनाउँदा जुन चैत्यको निर्माण गर्न लागेको हो सो चैत्यको आधारमा व्रत वसि विधिवत रुपमा लक्ष्य चैत्य बनाउने गर्दछ भने कसैले बार्षिक रुपमा यसै लक्ष्य चैत्य व्रतलाई संक्षिप्त व्रतको आधारमा लुचिद्यो बनाइ व्रत वस्ने गर्दछ । नवग्रन्थ मध्ये एक सद्धर्मपुण्डरीक वैपुल्यसूत्रको स्तुप संदर्शन परिवर्तमा उल्लेख भए अनुसार विभिन्न वस्तुको जस्तै बालुवा, माटो, काठ आदिको चैत्य बनाउने परम्परा रहेको छ । चैत्य बनाउँदा श्रद्धायुक्त चित्तको अत्यन्त आवश्यकता पर्दछ ।[१४] यस्ता लक्ष्य चैत्य वनाउँदा बिशेष गरि १) धर्मधातु बागिश्वरमण्डलको व्रत बिधि वा २) वज्रधातुमण्डलको व्रत बिधिबाट गर्ने चलन रहेको देखिन्छ ।

यो व्रत बिशेष गरी पूर्णिमाको दिनमा वस्ने गरिन्छ । यो व्रतको साधना तथागत चर्या हो ।[१५] बुद्धधर्ममा चैत्यको महत्वपूर्ण स्थान रहेको छ । चैत्यलाई पूर्ण बोधिचित्त तथा बुद्धत्वको मार्गतिर लाग्ने प्रतिकको रुपमा लिइन्छ । यो धर्म तथा दर्शनको चित्तसंग सम्बन्धित वस्तुगत प्रतिकको रुपमा पनि लिइन्छ ।[१६] नेपालमण्डलको उत्पत्ति र विकासको श्रोतको रुपमा बौद्धग्रन्थ स्वयम्भू पुराणलाई आधार मानिएको छ । स्वयम्भू पुराण अनुसार नेपालमण्डलको नामाकरण हुनुभन्दा पूर्व नागवास दह (कालि दह) भनि चिनिने यो एक चारैतिरबाट अग्ला पहाडहरुले घेरिएको विभिन्न चराचुरुङ्गी जलचर तथा नागराजाहरु बास गर्ने सुन्दर दह थियो । ऋषिमुनि तथा तपश्वीहरुको लागि यस दह एक महत्वपूर्ण तीर्थस्थलको

रुपमा लोकप्रिय थियो । बोधिसत्वहरु पनि यस क्षेत्रमा आउनु हुँदा बुद्धत्व समेत प्राप्त हुने विश्वास गरिन्छ । यसकारणले स्वयम्भूको अत्यन्त महत्व रहेको छ ।

३) विशेष प्रकारको व्रत

क) म्हः पूजा

म्हः पूजा एक बिशेष प्रकारको व्रत हो । कौलागाः (शुक्लादिनां आश्विन मासे कृष्णपक्ष) को अमावस्य पूर्ण भई चन्द्रमा कछलाथ्व महिनाको प्रतिपदा (कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा) मा प्रवेश गर्ने दिनमा यो म्हः पूजा व्रत बसिन्छ । नेवार समुदायमा चल्ने यस व्रतमा सूर्य उदय भएको दिन गन्ति गरिदैन जब चन्द्रमा अमावस्यबाट प्रतिपदा तिथिमा प्रवेश हुन्छ तव यो व्रत बस्ने गरिन्छ । स्वन्तिःमा गर्ने यो म्हः पूजा रात्रीकालीन पूजा हो । त्यसैले यो दिन हामी साँझ वा रात्रीको प्रहरमा धलं दनेगु परम्परा रहको छ । यो दिन चन्द्रमाको गणना अनुसार प्रतिपदा उदय भएको प्रथम रात्रीको प्रथम दिन गणना गरी ठूलो मण्डल बनाई आफ्नो पंचतत्व शरीरलाई स्वस्थ, निरोग र सम्पन्नताको कामना गरी सवै परिवारहरु मिलि क्रमवद्ध रुपमा धलं दनेगु चलन रहेको छ ।

ख) मासेपाश व्रत

यो एक महिने लामो व्रत बस्दा, व्रत अवधिभर व्रत बस्ने बिहार/मन्दिरमा बिराजित देवताको जलमात्र सेवन गरी गुँला पर्वभर स्वयम्भू, हिरण्यवर्ण महाविहार तथा बुङ्गमतिमा व्रत बस्ने गर्दछ ।[१७] व्रतको पहिलो दिन मन्दिर/विहारमा गई विधिवत पूजा गरिन्छ । त्यसपछि दिनहुँ नुहाई देवता पूजा गरी परिक्रमा गरी पूजारीले मन्दिर/विहारबाट दिएको जलमात्र सेवन गरी व्रत अवधिभर कुनै जनावरहरु, मानिसहरु नछोइ बसिन्छ र व्रतको अन्तिम दिन घरको परिवार आई व्रतालुलाई घरमा लगी सगुन दिई व्रत फुकाउने गर्दछ । यो व्रत कार्त्तिक महिनामा चोभारमा पनि बस्ने प्रचलन छ ।

मण्डल तथा व्रतमा पञ्चबुद्धको महत्व

कुनै पनि मण्डलको निर्माण क्रममा पञ्चबुद्धले पञ्च तत्वको प्रतिनिधित्व गरि रहेको हुन्छ । त्यसैले मण्डलमा रहेका ती ज्ञानलाई बुझ्न पंचबुद्धलाई बुझ्न आवश्यक हुन्छ ।

पञ्चबुद्ध मन्त्रयानको उपज हो भने बज्रयानले यसको प्रयोग हो । पञ्चबुद्ध जगत, बोधिसत्वचर्या, सम्यक्सम्बुद्धत्व र निर्वाणका प्रतिक हो । पञ्चबुद्ध सम्पूर्ण बुद्धका ज्ञानकाय, धर्मकाय हुन् । महान् उपाय कौशल्य पनि अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा पञ्चबुद्ध एक सूत्र हो जसमा जगत जीवन, बुद्ध र निर्वाण समेटिएका छन् ।[१८] यसरी पञ्चबुद्धलाई जीवन जगत र बुद्ध र निर्वाण संग तुलना गर्नुभएको छ । यस्तै - जसले प्रतित्यसमुत्पादलाई देख्दछ उसले बुद्ध (धर्म) लाई देख्दछ, जसले धर्मलाई देख्दछ उसले प्रतित्यसमुत्पादलाई देख्दछ[१९] - भन्ने उक्तिलाई दार्शनिक दृष्टिकोणले भन्नुपर्दा प्रतित्यसमुत्पाद नै बुद्धधर्म हो । त्यसैले प्रतित्यसमुत्पाद रुपी धर्म नै बुद्ध हो, बुद्ध नै प्रतित्यसमुत्पाद हो ।

पञ्चबुद्ध भन्नाले पाँच जना बुद्धलाई जनाउँछ १) बैरोचन बुद्ध २) अक्षोभ्य बुद्ध ३) रत्नसंभव बुद्ध ४) अमिताभ र ५) अमोघसिद्धि बुद्ध । तत्वको आधारमा वैरोचनबुद्धले जलतत्व, अक्षोभ्यबुद्धले आकाशतत्व, रत्नसंभवबुद्धले पृथ्वीतत्व, अमिताभबुद्धले अग्नि तत्व र अमोघसिद्धिबुद्धले वायु तत्वजनाउँछ । जलतत्वको प्रतीकको रुपमा बैरोचनबुद्धको सेतो रंग, आकाश तत्वको प्रतीकको रुपमा अक्षोभ्यबुद्धको नीलो रंग, भूमीतत्वको प्रतीकको रुपमा रत्नसंभवबुद्धको पहेंलो रंग, अग्नितत्वको प्रतीकको रुपमा अमिताभबुद्धको रातो रंग र वायूतत्वको प्रतीकको रुपमा अमोघसिद्धिबुद्धको हरियो रंगको प्रयोग गरिएको छ ।

यस्तै संसारमा रहेका सम्पूर्ण प्राणीहरुमा पञ्चइन्द्रिय रहेका हुन्छन् । जस अनुसार पञ्चबुद्धलाई पनि पंचइन्द्रिय र त्यसको प्रतीकको रुपमा लिइन्छ । चक्षु वा आँखाले देख्ने रुप रंग आकार प्रकार थाहा हुन्छ । वस्तु राम्रो भए तृष्णा जगाइ राग उत्पन्न हुन्छ

भने नराम्रो भएमा घृणा जगाइ द्वेष उत्पन्न हुन्छ । वैरोचन बुद्ध चक्षु इन्द्रिय र रुपको प्रतीकको रुपमा रहेको गुह्यसमाजतन्त्रको[१०] टीका गुह्यसमाज तन्त्रप्रदीपोद्यातनटीकाषट्कोटिव्याख्यामा उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै प्रकारले नाकले गन्ध सुँघेपछि सुगन्ध वा दुर्गन्धको चाल पाउँछ । घ्राण इन्द्रिय वा गन्धको प्रतीकको रुपमा अमिताभ बुद्धलाई लिइन्छ । कानले सुन्ने गरिन्छ । सुन्ने पनि कुनै सुरिलो तथा कुनै घोक्रो वा कटु हुन्छ । रत्नसंभव बुद्धलाई श्रोत वा शब्दको प्रतीकको रुपमा लिइन्छ । जिब्रो (मुख) ले रस वा स्वाद लिने गर्दछ । मिठो स्वाद र नमिठो स्वाद उत्पन्न हुन्छ । जिह्वा इन्द्रिय वा रसको प्रतिक अमोघसिद्धि बुद्धलाई लिइन्छ । शरिर वा छालाले वस्तुमा स्पर्श भएपछि त्यस वस्तुको स्थिति जानकारी गराइन्छ । नरम तातो चिसो मनपर्ने मन नपरेको कडा नरम चिसो उत्पन्न हुन्छ । शरिरको स्पर्शको ज्ञान अक्षोभ्यबुद्धलाई लिइन्छ ।

यस संसारमा दिशा तथा बिदिशा गरि एघारवटा रहेका छन् । त्यस मध्येमा पञ्चबुद्धले पाँच दिशाको प्रतिनिधित्व गर्दछ । यसैगरि पञ्चबुद्धले पाँच प्रकारका आसनमा वसि यसको प्रतिनिधित्व गर्दछ । बैरोचन बुद्धले सिंहासन भई मध्ये अर्थात बिचमा वस्ने गर्दछन् । यस्तै अक्षोभ्य तथागत गजासन भई पूर्व दिशामा, रत्नसंभव अश्वआसन गरी दक्षिण दिशा, अमिताभ मयूर आसनमा पश्चिम दिशा तथा अमोघसिद्धि उत्तर दिशामा गरुडासन गरि वसेको हुन्छन् । चैत्यमा वैरोचन बुद्ध मध्यमा रहने हुनाले देखाइएको हुँदैनन् ।

यस्तै पञ्चवुद्धका नामलाई नै लिएर पाँच प्रकारका कुलको नामाकरण गरिएको छ । बैरोचनकुल, अक्षोभ्यकुल, रत्नसंभवकुल, अमिताभकुल र अमोघसिद्धिकुल । गुह्यसमाज तन्त्रमा उपरोक्त पञ्चकुललाई क्रमशः मोहकुल, द्वेषकुल, रागकुल, चिन्तामणिकुल र समयकुल पनि भनिने कुराको चर्चा गरिएको छ । पञ्चकुललाई वैरोचनबुद्ध रुपस्कन्ध, जलधातु, सेतोवर्ण, मोह चरित्र र सुविशुद्ध धर्मधातु ज्ञानको प्रधानता भएको वा हुने वस्तुलाई कुलत्रयकुल भनेर चिनिन्छ । यहाँ सुविशुद्ध धर्मधातु ज्ञान भन्नाले क्लेशावरण र ज्ञेयावरणबाट पूर्ण रुपले मुक्त हुने ज्ञान हो । अर्को अर्थमा सवै धर्म शुन्यता अर्थात वस्तुको स्वभाव केहि नभएको भनी यथार्थ रुपमा देख्ने ज्ञान नै धर्मधातु ज्ञान हो । अक्षोभ्यबुद्ध बिज्ञानस्कन्ध, आकाशधातु, नीलवर्ण, द्वेष चरित्र र आदर्शज्ञानको प्रधानता भएकोले मन्त्रविद्याधरकुल भनेर भनिन्छ । आर्दशज्ञान आकाश झैं आधार नभएको निराधार व्यापक र लक्षण नभएको ज्ञान आदर्श ज्ञान हो । ऐनामा प्रतिबिम्व देखे झैं मनमा आदर्शज्ञान उत्पन्न हुनासाथ त्यस ज्ञानमा धर्मकायको प्रतिबिम्ब देखिन्छ । यस ज्ञानलाई नामसंगीतिमा बज्रज्ञान, समन्तभद्रज्ञान, महामुद्रा ज्ञान, धर्मकाय ज्ञान भनी वर्णन गरेको पाइन्छ । रत्नसंभवबुद्धको वेदनास्कन्ध, पृथ्वीधातु, पीतवर्ण, मात्सर्य चरित्र र समताज्ञानको प्रधानता भएकोलाई लोकालोककुल भनेर भनिन्छ । समता ज्ञान भन्नाले सवै जगत नै सपना झैं, कल्पना गरेको जस्तो प्रतिविम्व जस्तै म र मेरो भन्ने कुनै नभएको शुन्यता स्वभावको देखिने ज्ञान समता ज्ञान हो । नामसंगीति ग्रन्थ समता ज्ञान भनेको जगतलाई भलो गर्ने रागादि क्लेश, उपक्लेश, संक्लेश आदि अलग्गको प्रज्ञोपाय, महाकरुणाले भरिएको सकल प्राणीहरुको चित्त संग समान भएको, सवैको चित्त आनन्दित पार्ने ज्ञानको रुपमा उल्लेख गरेको छ । अमिताभबुद्धको संज्ञास्कन्ध, अग्निधातु, रक्तवर्ण, राग चरित्र र प्रत्यवेक्षणज्ञानको प्रधानता भएकोलाई लोकालोकोत्तर कुल भनेर भनिन्छ । प्रत्येवक्षण ज्ञान भन्नाले आदिकालदेखि शुद्ध, उत्पन्न नभएको स्वभावको, प्रकृति प्रभाश्वर, परस्पर व्यापक भएको ज्ञान हो । नामसंगीतिमा भनेको छ फोहोर धुलो रुपी रागादि र दोष रहित भई निर्मल भईसकेको शुद्ध रुपले जान्ने बुझ्ने भईसकेकोले बुद्ध ज्ञान बुझ्ने भइसकेको भनी भनिएको छ । संस्कार स्कन्ध, वायुधातु, श्यामवर्ण, कौसीद्य चरित्र र कृत्यानुस्थानज्ञानको प्रधानता भएकोलाई महामुद्रा कुल भनेर भनिन्छ । कृत्यानुस्थान ज्ञान भन्नाले जहिले जहाँ पनि सवै बुद्धहरुले गर्नु भएको चर्या बुद्ध चर्यामा अनुशरण गर्ने ज्ञानलाई कृत्यानुस्थानज्ञान भनिन्छ ।

नामसंगीतिमा निर्माण कायको मूल, बुद्ध निर्माणहुने कारकतत्व स्वरुपको, जगतलाई हित गर्ने ज्ञान कृत्यानुस्थान ज्ञान हो भनी अद्वयपरमार्थ नामसंगीति मूलग्रन्थमा भनिएको छ । उपरोक्त पंचमहाभौतिक, पंचस्कन्धात्मक र पंचज्ञानात्मक भईराखेकोलाई वज्रसत्वकुल र महोष्णीषकुल भनेर भनिन्छ । पञ्चकुलमा महोष्णीषकुल थपेर षट्कुलात्मक भनिन्छ भनेर उपरोक्त ग्रन्थमा उल्लेख गरेको छ । जीवन र जगतको बास्तविकता प्रत्येक प्राणीको स्वभाव गुण अवगुणहरु फरक फरक हुन्छन् । मानिसको स्वभाव, गुण, अवगुण, लगायत, बौद्धिक क्षमताहरुको अनुसार मात्र यथायोग्य उपदेश, शिक्षादिक्षा दिनुपर्दछ । जस अनुसार मानिसलाई पाँच कुलमा वर्गिकरकण गरिन्छ । सोहि अनुसार तिनिहरुलाई शिक्षा दिक्षा दिनु पर्दछ । विनयजनहरुलाई मोक्ष प्राप्तको अभिलाषा उत्पन्न गराउनुको लागि नै पंचकुलको ब्यवस्था गरिएको हो । त्यसैले यस्ता कुलका बिषयमा गुह्यसमाज तन्त्र र त्यसको टिका गुह्यसमाजतन्त्रप्रदीपोद्योटनटिकाषटकोटि व्याख्यामा उल्लेख गरिएको छ । त्यसैले बुद्धधर्मको उपदेश गर्नु पूर्व उपदेश सुन्ने ब्यक्तिको स्वभाव गुण, अवगुण र बौद्धिक क्षमता हेरेर मात्र उपयूक्त शिक्षा दिक्षा दिने गरिन्छ । पञ्चकुलबाट पञ्चबुद्धको चिन्ह थाहापाउने चलन पनि रहेको छ । बैरोचनबुद्धको चक्र स्वच्छ र सुख द्योतक हो । अक्षोभ्यबुद्धको वज्र महाज्ञानकायको अनुत्पादता,अनिरोधता, अच्छेद्यता, अभेद्यता आदिको द्योतक हो । रत्नसंभवबुद्धको रत्न सुख प्राप्त गर्ने तीब्र इच्छाको द्योतक हो । अमिताभबुद्धको पद्म क्लेशावरणको क्षय अर्थात् संपूर्ण क्लेशको पूर्णरुपले क्षयको द्योतक हो । अमोघसिद्धिबुद्धको बिश्वबज्र वा खड्ग क्लेशावरणको क्षयको साथसाथै ज्ञेयावरणको क्षय भईसकेपछि प्राप्त बुद्धत्व ज्ञान वा महाज्ञानको द्योतक हो । त्यस चिन्हको बिषयमा नामसंगीतिका टीकाकार आचार्य भिक्षु रविश्री ज्ञानले आर्यमञ्जुश्री नामसंगीतिमा उल्लेख गरेको पाइन्छ । पञ्चज्ञान नै बुद्धकारक तत्व भएकाले पञ्चज्ञानलाई पंचबुद्धको नामाकरण दिइएको हो । धर्मधातु सुबिशुद्ध ज्ञानको प्रतीक तथा ओँ विजाक्षर बैरोचन, आदर्शज्ञानको प्रतीक हूँ विजाक्षर अक्षोभ्य बुद्ध, समताज्ञानको प्रतीक त्राँ विजाक्षर रत्नसंभव, प्रत्यवेक्षण ज्ञानको प्रतीक ऱ्हीं विजाक्षर अमिताभ र कृत्यानुस्थान ज्ञानको प्रतीक खँ विजाक्षर अमोघसिद्धिलाई लिइन्छ । पञ्चबुद्धको अवधारणा सर्वमान्य छ । मन्त्रयानबाट प्रतिपादित पञ्चबुद्धको अवधारणाबाट जगत, बोधिचित्त, बोधिचित्तोत्पाद, बोधिसत्वचर्या, बुद्धत्व प्राप्त एवं निर्वाणको ब्याख्या गरिएको छ । पञ्चज्ञानलाई बज्रयानमा वढी मात्रामा कार्यमा अपनाइ रहेको हुन्छ । पञ्चज्ञान बुझेपछि बुद्ध बनिन्छ । हरेक बुद्धले पनि यी पञ्चज्ञानलाई बुझिराखेकै हुन्छ । बज्रधातु मण्डल पनि पञ्चबुद्ध कै स्वरुप र त्यसैकै प्रतिकात्मक हो । यस मण्डलको ज्ञानलाई भक्ति पूर्वक तथा यौगिक रुपमा अनुशरण र अभ्यास गरेमा अवस्य पनि बुद्धत्व प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

उपसंहार

नेपालको परम्परागत बौद्धधर्म अनुसार व्रत, धलं दनेगु वा अपसं च्वनेगु चलन हालसम्म निरन्तर रुपमा चल्दै आइरहेको छ । तर पनि जति मात्रामा यसको चलन अघिल्लो दिनहरुमा हुन्थ्यो त्यो आज भोलि ऱ्हास भई आएको देखिन्छ । सायद यसको मूल उद्देश्य, फाइदा र ज्ञानको अभावले भएको हो कि भन्ने आभाष हुन जान्छ । माथि बुझाउन खोजिएका व्रत, धलं वा अपसं च्वनेगु भनु ति सवैको एक मात्र प्रमुख उद्देश्य भनेकै काय, बाक चित्तको शुद्धता र सवैलाई समानता देख्नु हो । जसरी एक जना वोधिसत्वले आफु तथा अरुको हित भलो गरुं भनी वोधिचित्तोत्पाद गर्नुहुन्छ त्यसरी नै ती सवै कुराहरु हरेक व्रतमा क्रियात्मक, चर्यात्मक तथा भावानात्मक रुपमा हर समय हर बखत अभ्यास गराई राखेको हुन्छ । जसले बोधिसत्व चर्या गर्छु भन्छ उसको काय वाक चित्त शुद्ध गरी यस्ता चर्यालाई हरेक क्षण अभ्यासमा उतार्नु पर्दछ । बौद्धधर्मको हरेक पूजा आजा, ध्यान, पाठ क्रियाहरुमा पञ्चबुद्धलाई बारम्बार स्मरण गरी जीवन र जगतको वास्तविक ज्ञान बुझाउने कार्य गर्दछ । यसको उद्देश्य नै आफ्नो कर्तब्य मानवताबाट

विमुक्त नहुनु हरेक समय शील समाधि, प्रज्ञाको भावना अभ्यास गर्नु हो । अत: बौद्धसमाजमा हरेक कार्यको आफ्नै छुट्टै महत्व र अर्थ हुन्छ । यसलाई बुझि गर्दा अझ प्रभावकारी हुन्छ भने नबुझे पनि केहि न केहि बौद्ध आचरणमा गरेकै हुन्छ । कुशल कार्य र बोधिचित्त अभ्यास गर्न यस्ता शील, समाधि युक्त विभिन्न व्रतको प्रयोग गरिराखेको नै हामीलाई प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रुपमा बौद्धध मार्गमा अग्रसर गराइ राख्नु हो ।

१) वामन शिवराम आप्टे, संस्कृत - हिन्दी कोष, (दिल्ली : मोतीललाल बनारसी दास पब्लिशर्स प्रा.लि., ई.सं. २००७) पृ.७६३ ।
२) मण्ड: मार: तं लाति गृह्णातीति मण्डलं, दिब्यवज्र बज्राचार्य, (अनु.) आर्य श्री गुह्यसमाजतन्त्रम् तथा आचार्य चन्द्रकिर्तिकृत गुह्यसमाजतन्त्रप्रदीपोद्योतनटीका षट्कोटी ब्याख्यासहित, (ललितपुर: लोटस रिसर्च सेन्टर, ई.सं. २००१) पृ. ८९ ।
३) मण्डंसार परमार्थसत्यम् । तं लाति गृण्हातीति मण्डलम् । उहि, पृ.९६ ।
४) मण्डलं सारमित्युक्तं बोधिचितं महत्सुखम् । आदानं. तत् करोतीति मण्डलं मलनं मतम् । रामशंकर त्रिपाठी, ठाकुरसेन नेगी (सं.), हेवज्र तन्त्रम् (सारनाथ:दुलर्भ बौद्धग्रन्थ शोध योजना, केन्द्रीय उच्च तिब्बती शिक्षा संस्थान, ई.सं. २००१) पृ.२७ ।
५) चित्तबज्रप्रतीकाशं कायवाक्चित्त मण्डलम् । द्वारिकादास शास्त्री (सं.), श्री गुह्यसमाज तन्त्रम्(वाराणसी: बौद्ध भारती, १९८४), पृ.४ ।
६) कायवाक्चित्तानां मण्ड: सार गुह्यं तलतीति कायवाक्चितमण्डलं तत्समयक् प्रवक्ष्यामिति योग: । चिन्ताहरण चक्रवर्ति (सं), श्री गुह्यसमाज तन्त्रप्रदीपोद्योतनटीकाषटकोटिव्याख्या (पटना : काशी प्रसाद जायसवाल अनुशीलन संस्था, ई.सं. १९८४) पृ.७ ।
७) वामन शिवराम आप्टे, संस्कृत - हिन्दी कोष, (दिल्ली : मोतीललाल बनारसी दास पब्लिशर्स प्रा.लि., ई.सं.२००७) पृ. ९९३ ।
८) रञ्जना वज्राचार्य, नेपालको वौद्ध धर्ममा अष्टमी व्रत, (ललितपुर: आशारत्न धाख्वा, ई.सं. २०००) पृ. १० ।
९) उही ।
१०) जोन के लक, करुणामय (काठमाण्डौ: सहयोगी प्रकाशन ई.सं. १९८०) पृ. १८३ ।
११) टोड लुइस, पपुलर बुद्धिष्ट टेक्स्ट फर्म् नेपाल, (न्यूयोर्क: स्टेट युनिर्भर्सिटि, ई.सं. २०००), पृ. ९२ ।
१२) नरेशमान बज्राचार्य, “धलं (व्रत) दनाया छुं छुं उद्देश्य”, (काठमाडौं: द्वादशतीर्थ अष्टमीव्रत, लुमन्ति पौं, (ई.सं.२००८) पृ.४४ ।
१३) बद्रीरत्न बज्राचार्य, श्री अलपचन व्रत विधि, (काठमाण्डौं: पन्नारत्न बज्राचार्य, मूलश्री महाविहार, ई.सं. २०००), पृ. १० ।
१४) सुमति वज्राचार्य, स्तुप र चैत्य, (काठमाडौं: सिस्टमेटिक प्रिन्टिङ प्रेस ई.सं. २००७) पृ. ५० ।
१५) बद्रिरत्न बज्राचार्य, बुद्धिजम अफ नेपाल, (काठमाण्डौः आनन्दकुटि विहार ट्रष्ट, ई.सं. १९८६) पृ. ४५ ।
१६) इन्द्रसिद्धि वज्राचार्य, चैत्य कल्ट इन नेपाल, (ललितपुर: पलेस्वां अंक २७, लोटस रिसर्च सेन्टर, ई.सं २०११) ।
१७) करुणाकर बैद्य, बुद्धिस्ट ट्रेडिसन एण्ड कल्चर अफ काठमाडौं भ्यालि, नेपाल, (काठमाडौं: साझा प्रकाशन, नेपाल ई.सं १९८६ ।
१८) बिनोय्तोश भट्टाचार्य(सं), निष्पन्नयोगावली,(वरोदा: ओरिन्टल इन्स्टिच्यूट, ई.सं. १९७२), पृ. ४४-४७ ।
१९) नरेशमान बज्राचार्य, पंचबुद्ध, (काठमाण्डौ : तुलरत्न बज्राचार्य, पद्म केशरी बज्राचार्य, ई.सं २००३) पृ. ख ।
२०) दुण्डबहादुर बज्राचार्य (अनु.) मझिम निकाय, महाहत्थिपम सुत्त:, (गा:बहाल: वीरपूर्ण पुस्तकालय, ई.सं. २००१), पृ.१८० ।

सन्दर्भ ग्रन्थ सूचि

नेपाली

१. लोटस रिर्सच सेन्टर, “प्रस्तर चैत्य निर्माण”, ई.सं. २००५ ।
२. बज्राचार्य, नरेशमान, “नेपालको बज्रयानी बौद्ध सँस्कृति”, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, ई.सं. २००६ ।
३. बज्राचार्य,सुमति, “स्तुप र चैत्य”, काठमाडौं: सिष्टमेटिक प्रिन्टिङ्ग प्रेस, ई.सं २००७ ।
४. बज्राचार्य, गौतममुनि (सं.), “श्री धर्मधातु बागिश्वर व्रत लुमन्ति पौ”, ललितपुर : बज्राचार्य पूजाबिधि अध्ययन समिति, ई.सं. २००७ ।
५. शाक्य, तीर्थ रत्न, “नेपाल मण्डलका बौद्धहरुको धार्मिक अभ्यास र जीवन शैली”, बुद्ध धर्म अध्ययन गोष्ठी, ई.सं. २००८ ।
९. बज्राचार्य,वज्रमूनी, “व्रत र व्रतको ब्यवहारिक पक्ष”, ललितपुर : नेपाल परम्परागत बौद्धधर्म संघ, ई.सं २००९ ।
१०. बज्राचार्य, नरेशमान, “वज्रयान नेपाल”, काठमाण्डौं: त्रिरत्न प्रकाशन, ई.सं. २०१२ ।

नेपाल भाषा

१. बज्राचार्य, आशाकाजी, “नेपालवर्ष क्रिया नख: चख: पुस्तकम्”, ललितपुर: सुभाष प्रिन्टिङ्ग प्रेस, ई.सं. १९८७ ।
२. बज्राचार्य, बद्रिरत्न, “न्हापायापिं प्रसिद्ध बज्राचार्यपिं”, काठमाण्डौ : आनन्दकुटी विहार स्वयम्भू, ई.सं. १९८९ ।
३. शाक्य, हेमराज, “चैत्यया थ:गु आत्मकथा (संक्षिप्त परिचय)”, बेखाराज बज्राचार्य, ई.सं. १९९३ ।
४. रञ्जना, वज्राचार्य, “नेपालको वौद्ध धर्ममा अष्टमी व्रत”, ललितपुर : आशारत्न धाख्वा, ई.सं. २००० ।
५. बज्राचार्य, बद्रीरत्न, “श्री अलपचन व्रत विधि”, काठमाण्डौं : पन्नारत्न बज्राचार्य, मूलश्री महाविहार, ई.सं. २००० ।
६. बज्राचार्य, बुद्धरत्न, “अष्टमी ब्रत बिधि सफू”, वज्राचार्य पूजाबिधि अध्ययन समिति, ई.सं. २००८ ।
७. शाक्य, शिवलि, “काठमाण्डौं उपत्यकाको नेवार बुद्धधर्ममा चैत्यको महत्व (शोधपत्र)”, लोटस एकेडेमिक कलेज, ई.सं. २०१५ ।

अंग्रेजी

१. वैद्य, करुणाकर, “बुद्धिस्ट ट्रेडिसन एण्ड कल्चर अफ काठमाडौं भ्यालि, नेपाल”, काठमाडौं, साझा प्रकाशन, नेपाल ई.सं १९८६ ।
२. बज्राचार्य, बद्रिरत्न, “बुद्धिजम अफ नेपाल”, काठमाण्डौ : आनन्दकुटि विहार ट्रष्ट, ई.सं. १९८६ ।
३. जोन के लक, “करुणामय”,काठमाण्डौ : सहयोगी प्रकाशन ई.सं. १९८० ।
४. टोड लुइस, “पपुलर बुद्धिष्ट टेक्ष्ट फर्म नेपाल”, न्यूयोर्क: स्टेट युनिर्भर्सिटि, ई.सं. २००० ।
५. बज्राचार्य, ईन्द्र सिद्धि “चैत्य कल्ट ईन् नेपाल एक लेख”, काठमाडौं: पलेस्वाँ पत्रिका, अंक २७, ई.सं. २०११ ।

हिन्दी

१. भट्टाचार्य, बिनोय्तोश (सं), “निष्पन्नयोगावली”, वरोदा : ओरिन्टल इन्स्टिच्यूट, ई.सं. १९७२ ।
२. शास्त्री, द्वारिकादास (सं.), “श्री गुह्यसमाज तन्त्रम्”, वाराणसी : बौद्ध भारती, ई.सं. १९८४ ।
३. चक्रवर्ति, चिन्ताहरण (सं), श्री गुह्यसमाज तन्त्रप्रदीपोद्योतनटीकाषटकोटिव्याख्या, पटना : काशी प्रसाद जायसवाल अनुशीलन संस्था, ई.सं. १९८४ ।
४. आचार्य, उपाध्याय बलदेव, “बौद्ध दर्शन मिमांशा”, चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी, ई.सं. १९९९ ।
५. त्रिपाठी, रामशंकर, ठाकुरसेन नेगी (सं.), “हेवज्र तन्त्रम्” सारनाथ:दुलर्भ बौद्धग्रन्थ शोध योजना, केन्द्रीय उच्च तिब्बती शिक्षा संस्थान, ई.सं. २००१ ।
६. आचार्य, नरेन्द्र देव, “बौद्ध धर्म दर्शन”, मोतिलाल बनारसि, ई.सं. २००६ ।
७. वामन शिवराम आप्टे, “संस्कृत-हिन्दी कोष”, (सन् १९६६ प्रथम संस्करण र सन १९६९ दोस्रो संस्करण) पुन: मूद्रित, सन् २००७ दिल्ली : मोतीललाल बनारसी दास पब्लिशर्स प्रा.लि., ई.सं. २००७ ।

नेपाल सम्वत ११४१ न्हुँ दँ व स्वन्ति नख:या लसताय् सकल नेपा:मि पिन्त दुनुगलं निसें यक्व यक्व भिन्तुना देछाना च्वना ।

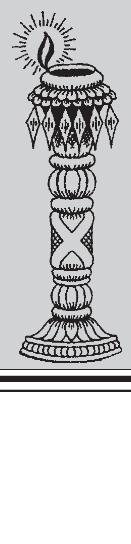

बहुउद्देश्यीय सहकारी संघ लि. ललितपुर

लगनखेल-५, ललितपुर

फोन : ५५४५१५९

नेपाल सम्वत न्हूँदँ ११४१ या लसताय् सकल नेपाःमि पिन्त भिन्तुना

रमेश बहादुर शाक्य मंगलबजार, हौगल, हःखा	किरण भाइ बज्राचार्य बालिफल–१६, ललितपुर
मोतिमान (हेम) शाक्य हःखा टोल, ललितपुर	बिपिन शाक्य हःखा टोल, ललितपुर
बिजेन्द्र बज्राचार्य गाःबहाल, ललितपुर	हेरा काजी शाक्य गाःबहाल, ललितपुर
संजय शाक्य नःटोल, ललितपुर	शाक्यमुनी क्राफ्ट (सानुकाजीशाक्य)
राजेन्द्र शाक्य हःखा टोल, ललितपुर	बाबुराजा महर्जन पिछें, ललिलपुर
सम्यक इन्टरप्राइजेज प्रा. लि. नागबहाल–१६, ललितपुर	महेशमान बज्राचार्य बुबहाल–१६, ललितपुर
सिष्टर सप, हखबहाल, ललितपुर	कृष्ण महर्जन ८ नं. वडा सदस्य, लपु महानगरपालिका

बौद्ध विहार संघ, यलया संस्थापक न्वकू श्रद्धेय कुल बहादर शाक्यजु लिसे खँल्हाबल्हा

श्रद्धेय कुल बहादुर शाक्य
ओकबहाल, यल

न्ह्यब्वम्ह : सुरेन्द्र कुमार शाक्य

*यल महानरपालिका वडा नं ६ स अवस्थित शिवदेव संस्कारित रुद्रवर्ण महाविहार (ओकुबाहा:) या कुलपुत्र **श्रद्धेय कुलबहादुर शाक्य**जुं वि.सं. २०२८ सालय् वडा अध्यक्ष जुया अपालं विकास निर्माणया ज्या:याना बिज्याये धुंकुम्ह हनेबहम्ह व्यक्तित्व ख: । अथेहे वि.सं. २०३८ सालय् ओकुबाहा: जिर्णोद्धारया झ्वलय् छ्याञ्जे पदय् च्वना स्व. जुजु श्री ५ वीरेन्द्र वीर विक्रम शाह, स्व. युवराजधिराज श्री ५ दीपेन्द्र, तत्कालीन अधिराजकुमार तथा पूर्व राजा श्री ५ ज्ञानेन्द्र व स्व. अधिराजकुमार श्री ५ धीरेन्द्र समेत बिज्याका समुद्घाटन याका बिज्या:गु जुल । वसपोल वि.सं. २०५४ रुद्रवर्ण महाविहार संरक्षण समितिया अध्यक्ष नं जुयाबिज्या:गु ख: । नापं वसपोलं वि.सं. २०६४ सालय् ललितपुर बुद्ध जयन्ती कोषया कार्यवाहक नायो न जुया सेवा याना बिज्याये धुंकुगु दु । थौकन्हे वसपोल बौद्ध विहार संघया संरक्षक जुया बिज्याना च्वंगु दु । वसपोल लिसे "त्रि-रत्न" प्यला पौया दुज:पिन्सं बौद्ध विहार संघ नापं सम्वन्धित विषयलय् केन्द्रित जुया या:गु खँल्हा बल्हायाछुं अंश थन न्ह्यब्वया च्वना ।*

▲ **बाहा:बहीया शाक्य-वज्राचार्यपिनिगु मंका संगठन कथं गठन जूगु बौद्ध विहार संघ, यलया संस्थापक सदस्य जुया बिज्या:म्ह छलपोल पाखें संस्थाया स्थापनाकालया लुमन्ति छको न्ह्यथना बिज्याहु।**

बौद्ध विहार संघ स्थापना जुई न्ह्यो यलयाथी थी बाहा:बहिया शाक्य-बज्राचार्य समुदायपिन्सं न्ह्याका वयाच्वंगुथी थी रीतिथिति, परम्परा, नख:चख:, संस्कार व संस्कृति त:पा जुया वंवं थुकिइ विकृति व विसंगति दुहाव:गु जुल । बौद्ध संस्कार व संस्कृति धैगु सम्पूर्ण नेवा: बौद्ध समाजया म्हसिका व सभ्यताया चिं ख: गुकियात देशकाल व परिस्थिति कथं संरक्षण व सम्वर्द्धन याना तयेमा:गु छखे दुसा मेगु थुकि व:गु विकृति व विसंगतिं याना नख:चख:, संस्कार व संस्कृति हनेया नितिं तच्व:गु आर्थिक भारजूवंगु जुल । थथे अनियमित, अप्राकृतिक विकृति व विसंगति ई ब्योयात ल्वयेक सुधार याना एकरूपता हयेगु आज्जु कथं स्व. हर्षरत्न धाख्वाजु (नागबाहा:) या नाय:सुई वि.सं. २०३२ साल, मंसिर १ गते थी थी विहारया प्रतिनिधिपिं मुना **बौद्ध समाज सुधार समिति** गठन जूगु ख: । थुगु समितिई जि कार्यकारिणी दुज: जुयागु जुल । वयां लिपा: जक बौद्ध विहार संघ गठन जूगु ख: । यलया भिन्याबाहा: व बहिया संरक्षण व सम्बर्द्धन यायेगु लिसें विहारया दुज: पिनिगु समस्यायात ज्यंकेत भाजु बुद्धिराज बज्राचार्यजुया नाय:सुई वि.सं. २०४७ साल, कार्तिक २६ गते **बौद्ध विहार संघ**या स्थापना जूगु ख: । गुकि निम्ह न्वकू मध्ये छम्ह जि व मेम्ह स्व. प्रा. आशाराम शाक्य (ईबही) च्वना बिज्या:गु जुल ।

▲ **बौद्ध विहार संघया स्थापनाकालं निसें थौं तक्कया मुल्यांकन याना स्वयेगु ख:सा आपालं आपा महत्त्वपूर्णगु ग्य:सुलागु ज्या:त सम्पन्न जूगु खनेदु । छलपोल स्थापनाकालं निसें निरन्तर उगु संस्थाय् आबद्ध जुया च्वना बिज्यानागु कथं महत्त्वपूर्णगु अविस्मरणीय ज्या:त कनेमाल धा:सा छु छु दु थें ?**

रुद्रवर्ण महाविहार (ओकुबहा:) पाखें प्रतिनिधि जुया बौद्ध विहार संघय् संलग्न जुयासंस्थाया न्वकू पदय् च्वना थीथी ज्याखूय् सक्रिय सहभागी जुया जिम्मेवारी पूवंकागु जुल । नापं थी थी उप-समितिइ च्वनानं ज्या: यानागु जुल । बौद्ध विहारसंघ पाखें जूगु उल्लेखयाये बह:गु ज्या:त लुमंकेगु ख:सा दक्वसिवे न्हापां विहारयागु हे नामं बाहा:बहिया लालपुर्जा कायेगु ज्या यात उल्लेख याये । थुकिया लागि भाजु बुद्धिराज बज्राचार्यजुया नाय:सुई वि.सं. २०४७ साल, फाल्गुन २६ गते छगू समिति निस्वंगु जुल । जि नं उगु समितिया सदस्य पदय् च्वना उगुलालपुर्जा अभियानय् संलग्न जुयागु ख: । थुकिया कारणं यलया विहारया छें जग्गा संरक्षण जू वंगु जुल ।

अथेहे स्व. जुजु श्री ५ वीरेन्द्र वीर विक्रम शाह व लानी श्री ५ ऐश्वर्य विज्याका अक्षयेश्वर विहारया देग: उद्‌घाटन, विहार निरीक्षण व मञ्चया च्वय् च्वंगु चैत्य उद्‌घाटन ज्याझ्व: भव्यकथं सम्पन्न जूगु ख: । अथेहे जि संलग्न जुया च्वनागु कार्यकाले **अक्षयेश्वर महाविहार स्वास्थ्य केन्द्र** निस्वना न्हाय्-न्हाय्पं-कथु (ई. एन. टि), मुटु रोग, दम रोग आदि सेवात शहरे जक मखु गाँ गाँमय् वना समेत न्ह्याकागु जुल । हस्तकला तालिम केन्द्र स्थापना, संस्कृत भाषा अध्ययन, चित्र तथा मूर्तिकला प्रदर्शनी, थीथी गोष्ठी आदि ज्याझ्व:त नं लुमंके बह:गु ज्याझ्व:त ख: । युवावर्गपिन्त बुद्ध शिक्षा वियेगु लिसें युवावर्गपिनिगु नेतृत्व विकास यायेगु तातुना **बौद्ध विहार युवा समूह**नं गठन जुल । अथेहे स्व. प्रा. आशाराम शाक्यजुयागु कुतलं भगवान बुद्धयागु पवित्र अस्थिधातु श्रीलंकापाखें अक्षयेश्वर महाविहारय् हयेत तालागु जुल । दूय्दूसू कतिपुन्हि कुन्हु अक्षयेश्वर महाविहारया प्राङ्गणय् थुगु पवित्र अस्थिधातु दर्शनार्थ प्रदर्शन यायेगु ज्याझ्व: न्ह्यानावयाच्वंगु दु । थुकथं बौद्ध विहारया थीथी ज्याय् सक्रिय जुया ज्या: याना ।

▲ छलपोल मचांनिसें पद्मवर्ण महायानी विहार व अनया श्रद्धेय गुरूवरपिनिगु सामिप्यय् च्वना बुद्धधर्म अध्ययन यानाधर्मानुकुल जीवन हनाबिज्यानाच्वंम्हजूगु कुथं उगु महायानी विहारया बौद्ध गतिविधिया विषयलय् व अन विहारलिसेया थ:गु जीवनया अनुभव न्ह्यथना बिज्याहुँ ।

जि न्यादँ दुबले जिमि माँ नं जित गुरुबा मंञ्जुघोष शासनधरया ल्हाती ल:ल्हाना बिज्या:गु ख: । उबलेनिसें वसपोल गुरुबाया सामिप्यय् च्वना आख: ब्वनागु ख: । झिंस्वदँ (१३ वर्ष) या उमेरय् अबु मदयेधुंका नं गुरुबा यात हे अभिभावक कथं नाला गुरुबाया सेवा याना । गुरुबा बुद्धगयाय् भिक्षु जुया लिहाँ बिज्याये धुंका वि.सं. २००५ सालय् ज्याथाबाहा:या हर्षरत्न आजु, तरिआजु व गणेश शाक्यजु साक्षीच्वना विहारदान विया विज्याये धुकां ज्याथाबाहा:लय् गुरुबायात सेवा यायेगु मौका दत । गुरुबाया निर्देशनय् ज्याथाबाहा:यात पद्मवर्ण महायान विहारकथं संरक्षण यायेगु झ्वले विहार मर्मत सम्भार व निर्माणया ज्याय् नं ग्वाहालि याना । श्रद्धेय छोकिनिमा रिन्पोछे गुरुया अबुजु उर्गेन टुल्कु गुरुपिं बिज्याना ईलेव्यले धर्म देशना या:विज्याइगु ख: । ज्याथाबाहा: वने न्ह्यो उकुबाहा:लय् माँ नं शील का:वनीबले थ:नं नापं वनेगु, नापं पूजापाठ धारणी तुत: ब्वनेगु याना । गुरुबा भिक्षु मञ्जुघोष शासनधरजु पाखें पद्मवर्ण महायान विहार ज्याथाबाहा: बिस्तार यायेगु झ्वलय् ल्युने च्वंगु क्यब: न्यायेत: नागबाहा:या धाख्वा:पिं, विहारीलाल सुब्बा, उकुबाहा:या दातापिनिगु आर्थिक ग्वहालि कया ज्या: जूगु जुल । अनंलि विहारयात त:कु जुईक: गुरुबा च्वनेगु आवास दयेका: । गुरुबा स्वक: जंकुया लसताय् बौद्ध गुम्बापाखें लामागुरुपिं बिज्याका त:धंगु पूजा याकेगु नापं गुरुबाया अभिनन्दन समारोह ज्याझ्व:स नं ग्वहालि याये खन । गुरुबा नं स्वयम्भू व नागी गुम्बाय् निक्व:तक छाम च्वना बिज्याना सयेका बिज्या:गु अमूल्य महायान बौद्ध ज्ञान जिपिं शिष्यपिंत स्यना बिज्यागुलिं उकियात अनुशरण याना गुरुबायात ग्वी स्वदँ (९३ वर्ष) या अन्तिम अवस्थाय् तक्कं सेवायाय् खन । थौं जि चय्च्यादँ (८८ वर्ष) या उमेर तक्कं वसपोलं कना बिज्या:गु ज्ञानया अनुशरण याना बौद्ध जुया धार्मिक जीवन हनाच्वना ।

▲ बाहा:बहिया शाक्य-वज्राचार्यपिं लिसें समग्र बौद्ध समाजया उत्थानया नितिं बौद्ध विहार संघ पाखें

न्ह्याकेमा:गु क्रियाकलापया सम्बन्धय् छलपोलयागु सुझाव छु दु थें ?

दकले न्हापां बौद्ध समाजय् ब्वलनाच्वंगु थी थी समस्यायात दुग्यंक दुवाला स्वयेमा:, उकियात ज्यंकेत बौद्ध विहारया दुज:पिन्संसहलह ब्याका थ:पिन्सं निर्णय यानागु कथं खँ जक मल्हासे ज्या: याना क्यने फयेकेमा:, पूवंकेमा: । जीवन सुथांलाक्क हनेत अतिकं महत्वपूर्णगु बौद्ध शिक्षाअध्ययन याना बौद्ध आचरण कथं जीवन छ्यले फयेकेमा: । न्हापालाक्क दुज:पिन्संनिं छ्यलेमा: । बौद्ध धर्मानुकुल लँपू मेपिन्त नं क्यना नापनापं न्ह्याका यंकेमा: । मखुसा खँ जक ल्हाना च्वंगु थें जुई । बौद्ध विहारया दुज:पिन्सं बौद्धदर्शनया लिधंसाय् न्ह्यांवनां थी थी ज्या:खँया योजना त दयेका कार्यान्वयन यात धासा: बौद्ध विहार संघ सफल जुई । नापं थौकन्हेया युवावर्ग पिन्त ल्व:गु कथंया धार्मिक शिक्षा स्यनेगु व्यवस्था याना यंकेमा: ।

अथेहे परम्परागत बौद्ध कला संस्कृति जगेर्ना यायेत सम्बन्धित शीपयात आधुनिक शिक्षा प्रणाली नापं स्वाका: ज्या:याना यंकेगुलिईबौद्ध विहार संघपाखें महत्वपूर्णगु पला: न्ह्याकेमा: । गुकिंयाना भ्हीगु कला संस्कृतिया सरक्षण नापं कानुनी रुपं पहिचान दूगु व्यवसायिक लजगा नं दयाच्वनी । उकिया निर्तिं ज्यासना पुच: लिसें सकल दुज:पिन्त जिगु पाखें यक्व: यक्व: भिन्तुना व साधुवाद ।

▲ थौंकन्हे छलपोलया जीवनशैली व गतिविधि गथेयाना न्ह्यानाच्वंगु दु थें ?

थौंकन्हे सुथय् ४- ५ ता:इलय् दना नित्यकर्म सिधय्का द्य: कोठाय् च्वना गुरुबा नं स्यना बिज्या:गु कथं धारणी, तुत:, नामसंगीति ब्वनेगु, जप यायेगु । अनं लिपा सुथसिया कउला याये धुंका अखबार त ब्वनेगु । अनलिं हानं गृहमातिका सफू ब्वनेगु याना । घौछि ति आराम याना हानं वसुन्धराया सफू, तुत:, धारणी ब्वनेगु याना । अले न्हिनेसिया नसा नयेधुंका पलख क्यबय् ईरुथिरु जुईगु । अनंलि हानं गुरु पद्मसम्भवया जप यायेगु याना । बहनी ७ ता: ईलय् हे द्यना छ्वयेगु । आ: लकडाउन जुसांनिसें गनं मवना । छें हे च्वना सकल सत्व प्राणिपिनिगु कल्याण जुईमा, याकनं हे कोभिडया महामारी मदयावनेमा धका: भिं कामना याना धर्म अभ्यास यानाच्वना । लकडाउन जुई न्ह्यो न्हापा सुथय् व न्हिने निक्व: उकुबाहा: बिहारय्, महाबुद्ध देग व ज्याथाबाहा:या महायान विहारय् चा:ह्यु वनेगु याना । चैत्र महिनां निसें आ:तकं छें नं गनं पिहाँ मवना । थुगु कथं न्हि न्ह्याना च्वन । हलिमय् न्यंक वयाच्वंगु कोरोनाल्वय् याकनं मदयावनेमा । सकलसिया स्वास्थ्य लाभ जुईमा, सकलसिया मंगल जुईमा धका: कामना याना । अन्तय् जित: लुमंका अन्तरवार्ता काव:गुलिं छलपोल सकलसित यक्वयक्व सुभाय् नापं स्वन्ति नख: व ने.सं. ११४१ न्हू दँया लसताय् सकलपिन्त भिन्तुना ।

शाक्य लेखापढी सेवा

हनुमानस्थान, लगनखेल, ललितपुर महानगरपालिका

सेवाहरु

- जग्गा नाप जाँच
- जग्गा खरिद बिक्रि
- मालपोत सम्बन्धी सम्पूर्ण कामहरु
- अड्डा अदालत सम्बन्धी सम्पूर्ण कामहरु
- भूमि सुधार सम्बन्धी सम्पूर्ण कामहरु

सम्बोधि शाक्य

मो.: ९८१३५१७४७३, ९८४९४२४६६२

नेपाल सम्बत न्हूदँ ११३१ या लसताय् सकल नेपाःमि पिन्त भिन्तुना

गुइतः बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.
गुइटोल–८, ललितपुर । फोन नं. : ५५३५७४४

समता बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.
नेउत (लोलः)–८, ललितपुर । मो. : ९८५१०७६०२३

चन्द्र सुर्य बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.
सातदोवाटो–१५, ललितपुर । मो. ९८५१०९५९५५

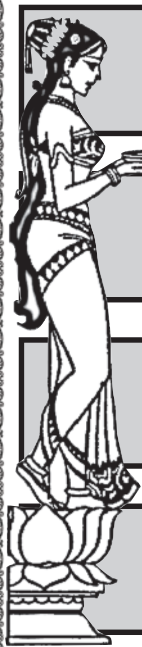

अरुनिमा बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.
लगनखेल, ललितपुर । मो. : ९८५१०५८३३५

कार्यबिनायक बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.
कार्यबिनायक–२५, ललितपुर । मो. : ९८४३३३५५२

जितापुर बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.
खोकना–२१, ललितपुर । मो. : ९८४१४२०३७०

इमेज बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.
प्रयागपोखरी–६, ललितपुर

THE THREE TURNINGS AS AN EXPEDIENT DEVICE OF BUDDHA

Milan Shakya
Director : Nagarjuna Institute of Buddhist Studies

Abstracts

Three Turnings of the wheel of Dharma (*tri-dharmacakrapravarttana*) in the title of this article [hereinafter to be called "the three turnings"] refer to the 1st turning at Sarnath, the 2nd turning on Gṛdhrakûṭa mountain at Râjgṛha and the 3rd turning at Vaiúâlî and other places. The Lord Úâkyamuni Buddha's three turnings typically constitute the very extensive and profound subject-matters of Úrâvakayâna, Pratyekabuddhayâna and Samyaksaṃbuddhayâna or Mahâyâna which is in turn divisible into the Perfection system (*pâramitâyâna*) and the Mantra System (*mantranaya*), collectively known as Vajrayâna. The main objective of this article is to highlight the expedient device used by Úâkyamuni Buddha to turn these three progressive dharma wheels (*dharmacakra*). The expendient device referred to here is also known as "Skillful means (*upâyakauúalya*) expressive of Interpretive implication (*neyârtha*), Definitive implication (*nîtârtha*). It also attempts to show why all these three vehicles taught in the three turnings are a single unified vehicle (*ekayâna*), explaining why they are to be practiced in a serior order, one after another and why they rest one upon another.

Keywords: Úrâvakayâna, Pratyekabuddhayâna and Mahâyâna, Bodhisattvayâna, Sûtrayâna, Bodhicitta, Vajrayâna, Three Turnings (*tri-dharmacakrapra- varttana*), Sthaviravâda (Theravâda), Mahâsânghika, Vaibhasika, Sautrantika, Madhyamaka and Yogacara, *Saddharmapuṇḍarîka Sûtra*, *Saṃdhinirmocana Sûtra*, *Sekoddeúaṭîkâ*, *Hevajra Tantra*, Chogyam Trungpa.

1. Introduction

First and foremost, Úâkyamuni Buddha in his previous life engendered great compassion for the sentient beings trapped in the suffering of Saṃsâra. Afterwards, out of that great compassion, he made a great resolution saying, "I will take upon my shoulder the great responsibility of liberating all sentient beings from their suffering and filling their lives with the supreme happiness."[1] In this way, he first generated Bodhicitta.[2] Thereafter he took numerous lives and practiced six perfections of generosity (*dânapâramitâ*), moral ethics (*úîlapâramitâ*), patience (*kṣântipâramitâ*), strenuous effort (*vîryapâramitâ*), meditative concentration (*dhyânapâramitâ*) and transcendent wisdom (*prajñâpâramitâ*), thereby perfecting both accumulation of merit (*puṇyasambhâra*) and wisdom (*jñânasambhâra*). In this way, after eliminating both afflictive and cognitive obscurations (*kleúâvaraṇa* and *jñeyâvaraṇa*), he became Buddha Úâkyamuni.

Úâkyamuni Buddha during forty-five years after his enlightenment presented a vast array of instructions, both conventional and unconventional. The first are the conventional teachings including the preliminary phase of Buddhism of Úrâvakayâna and Pratyekabuddhayâna. The second are the more advanced form of the Mahâyâna teachings. The Buddha gave these teachings in the three turnings of the Wheel of Dharma. Each turning contains a comprehensive approach to the spiritual path, including both the general way we should regard reality, "view" or doctrinal explanation, as well as practices to be carried out to actualize that view. Within Mahâyâna itself, there are unconventional instructions of Vajrayâna. It is in these three vehicles

that the entire view of Buddha's teachings is articulated and brought to its full maturation, while the Vajrayâna comprises a particularly potent and extensive set of meditation practices through which the view may be realized. Because the Vajrayâna addresses primary practice and does not present a new and distinctive view, it usually is not considered a separate turning of the wheel of Dharma.

It is interesting to note that the Buddha never attempted to formulate a philosophical system, but rather all these three turnings including the teachings of Vajrayâna were directed towards the needs and spiritual proclivities of every person and audience that he encountered. Buddhists compare the Lord Buddha to a skilled physician, who prescribes the proper remedy for every ailment.[3] As A. K. Warder noted,

It is most characteristic of the Buddha that he always adapts his talk to the person he is conversing with. His courtesy in argument results from this: it is certainly not his way to denounce the opinions and practices of another to his face and challenge him to justify them. His method rather is to seem to adopt the other's point of view and then by question and answer to improve on it until a position compatible with his own has been arrived at. Thus, he leads people in discussion towards the truth as he has discovered it, but so that they seem themselves to continue their own quest, in whatever form it had taken, and to arrive at higher truths than they had previously been aware of, or more convincing moral ideas[4]

2. Three Turnings (*tri-dharmacakrapravartana*)

The Lord Buddha Œâkyamuni was an epitome of wisdom and compassion. He was only the person who had the greatest and perfect skillful means to tame sentient beings of any type. This is a special quality of the Buddha or one of the thirty-two and eighty marks of the Buddha. In order words, the Buddha was extremely skillful in leading sentient beings of any proclivities, inclinations and types to the noble way by making use of diverse techniques and tactics (Skt: *upâyakauúalya*). Therefore, he gave his teachings based on the inclination, character, capacity and situation of the sentient beings to be tamed. The- Buddha gave a great variety of teachings in different places at different times all garnered into Three turnings and 84 thousand bodies of dharma (Skt: *dharmaskandha*). But all his teachings had only one goal: to free sentient beings from their suffering and its causes viz. passion, hatred and delusion (Skt: *râga*, *dveca* and *moha*) and lead them to the supreme state of *nirvâṇa* or liberation. Liberation is only essence of all his teachings whether they be Úrâvakayâna, Pratyekabuddhayâna and Mahâyâna or Vajrayâna. This is articulated very clearly in *Râstrapâlaparipṛc-châ Sûtra* as follows:

Sentient beings wander around Saṃsâra because of not knowing the empty, peaceful and unborn nature of phenomena. Out of great compassion, the Lord Buddha causes them to enter (the city of liberation) by way of the hundreds of tactics and skillful means.[5]

This is a general interpretation about the cause of Œâkyamuni Buddha's teaching 84 thousand bodies of dharma. But, specifically, these three turnings including the teachings of Vajrayâna have three implications. They are: Interpretive implication (*neyârtha*), Definitive implication (*nîtârtha*) and Twilight implications (*sandhyâbhâṣâ*).

The Lord Buddha taught some teachings which were not the final truth itself but would lead on to the final truth. Those teachings were not the final meaning but a provisional meaning or interpretive implication (*neyârtha*) that would take you to the final meaning.[6]

Interpretive implication refers to a statement whose meaning is not final. It is given with the thought of not exposing something fully but giving enough so that a person could be directed towards the *definitive implication*. It has sometimes been translated as "expedient meaning" however, while it is true that provisional meaning teachings are expedient, the meaning of this term is not expedience. The meaning here is that a statement contains the truth but given in a way that the full, final truth and is given with the intent of guiding the recipient on until they are capable of hearing and dealing with the *definitive implication* given in a fully exposed way.

In contradistinction to that, some of the Buddha's teachings were final statements of the

truth that were to be taken as his real intent (*saṃdhi* or *aphiprâya*) without need of further commentary. These teachings were called *definitive implication*.

It is to be noticed that the distinction into definitive and provisional levels of truth does not imply that there is untruth in the Buddha-word; it, by definition, is that which is true. *Interpretive implication statements* were true for the situation in that they were used as means to guide immature beings not capable of understanding the full truth of reality so that they could understand that definitive meaning later.

The Vajrayâna teachings of Lord Buddha are couched in the language known as the *twilight language* which can not be understood literally.

From the Mahâyâna perspective, the Lord Buddha gave the first turning teachings for the *interpretive implication* so that the listeners could be led towards the *definitive implications* of the second and the third turnings.

The reference to the three turnings was first found in the most famous Sûtra from the third turning, *Saṃdhinirmocana Sûtra*. In that Sûtra, a disciple named Paramârtha Samudgata respectfully asks the omniscient Úâkyamuni Buddha about what appears to his limited mind to be a contradiction in the Buddha's teachings. He asks the Buddha to explain why he explained that things do exist in the teachings from the first turning of the wheel and that they are empty of true existence in the second turning of the wheel. The Buddha's response to this question forms the basis of the third turning of the wheel.[7] The four philosophical tenet systems viz. Vaibhâṣika, Sautrântika, Yogâcâra and Mâdhyamika subsequently evolved on the basis of these three turnings of the wheel of Dharma.

2.1 The First Turning of the Wheel: Œrâvakayâna

Seven weeks after the enlightenment, the Lord Buddha traveled through Vâraṇasî to the Deer Park of Sarnath. There, he gave the teachings fundamental to all schools of Buddhism: the four noble truths (Skt: *catvâri ârya satyâni*), the three marks of existence (Skt: *trilakṣaṇa*), the four laws of the Dharma (*caturdharmopaddâna*), and the twelve links of Dependent Origination (Skt: *dvâdasâṅga pratîtyasamutpâda*). The audience were Five ascetic monks (*pañcabhadrîya varga*). These teachings were intended for Œrâvaka and Pratyeka Buddha. Later these teachings were collected into Pâli and Sanskrit Tripiṭaka after eighteen sects (*nikâya*), the six sects branching off from Sthaviravâda and the eleven sects branching off from Mahâsâṃgikas were formed. Now the only sect of these eighteen surviving in are Theravâda in its entirety (based on Pâli Tripiṭaka) and liberal Sarvâstivâda in fragmentary form (based on Sanskrit Tripiṭaka). The teachings of the first turning are available in the Pâli source as Dhammacakka-pavattana Sutta and in the Sanskrit source as Dharmacakrapravattana Sūtra.

The teachings of the First turning reveal the way in which sentient beings are conditioned by ignorance of the true nature of existence and so perpetuate suffering from one moment to the next, throughout endless cycles of birth and death. The primary cause of suffering is the belief in a self (Skt: *satkâyadṛṣṭī* or *âtmagrâha*); thus, the cessation of suffering comes with the complete understanding that the self has no reality.

The Buddha presented the First Turning teachings to break through the veil of apparent enjoyment that masks the truth of suffering inherent in existence. Desiring to put an end to pain and sorrow, individuals who can hear these teachings abandon clinging to the cycles of delusion and suffering. Through mastering these teachings, they attain a limited form of nirvâṇa: the cessation of suffering and attainment of peace. These teachings are the basis for the ways to enlightenment known as the Œrâvakayâna and Pratyekabuddhayâna. The most extensive collections of First Turning teachings are preserved in Pâli and Chinese canons.

From the perspective of both Mahâyâna traditions of Yogâcâra and Mâdhyamika, the First turning teachings convey the interpretive implication (*neyârtha*) because they teach that all phenomena without exception ultimately exist and that in this respect there is no difference or cause for discrimination amont them. In the first turning, the Lord Buddha taught the Four Noble truth and so forth on the basis of truly established external objects (*svalakṣaṇa siddha bâhyârtha*) which subsequently became the subject matter of the Œrâvakayâna tenet systems of Vaibhâṣika and Sautrântika which view the first turning teachings from the definitive perspective (*nitârtha*). Although there is a debatable issue among the Œrâvakayâna

followers as to whether the Abhidharmapiṭaka itself was really taught by the Lord Buddha or not, but it is undenying the fact that the teachings of the first turning are given their most rigorous, systematic philosophical expression in the Abhidharma, or "higher dharma," which provides a detailed examination of egolessness, karma, and enlightenment. The tenet systems of Vaibhāṣika and Sautrântika base their postulation on Abhidharmakoœakârikâ. a seminal text by the 4-5th century Buddhist Âcârya Vasubandhu, Abhidharmakoœabhâṣya, an auto-commentary on Abhidharmakoœakârikâ by Vasubandhu himself and Abhidharmakoœavyâkhyâ by Sautrântika Âcârya Yaœomitra.

2.2 The Second Turning Wheel of Dharma: Mahâyâna I

This is the medieval period of the turning of the wheel of Dharma. The place was Gṛdhrakûṭaparvata or Vulture Peak Mountain near Râjagṛha. The audience were Bodhisattvas and some Œrâvakas as well. The contents of the teaching were "All phenomena are empty of its characteristics (*svabhâvaúûnya*), signless (*animitta*), wishlessness (*apraṇihita*) beginningless, without end and so on, while focusing on wisdom and compassion to work for the benefit of others." Later these teachings about emptiness were further explained by Nagarjuna in the Mâdhyamika philosophy. They were collected into a variety of Prajñâpâramitâ Sûtras.

The teachings of the Second and Third Turnings, much more difficult to comprehend, provide the path to complete liberation. These teachings are the basis for the way of enlightenment known as the Bodhisattvayâna.

While the First Turning teachings reveal the absence of the self, the Second Turning teachings demonstrate the emptiness of all elements of reality, transcending all limits and extreme views (Skt: *antagrâhadṛṣṭī*). As already said, revealing the Prajñâparamita, the transcendent wisdom that "crosses over" to fully enlightened knowledge, the Second Turning teachings proclaim that no thing, no phenomena, no element of existence, exists in and of itself.[8] The teachings of the Second Turning are the Prajñâparamitâ Sûtras. There are many versions of Prajñâparamitâ Sûtras. There are the "longer" and "medium" length Prajñâpâramitâ Sûtras, which are said to be distinguished by their structural presentation of all eight aspects of the Bodhisattvas' path, as elucidated in The Abhisamayâlaṃkâra by Bodhisattva Maitreya. In Tibetan, they are collectively known as six mothers (Tib: *yum drug*). They are as follows: Œatasâhasrikâ Prajñâpâramitâ Sûtra, Pañcaviṃœatisâhasrikâ Prajñâpâramitâ Sûtra, Aṣṭâdaœasâhasrikâ Prajñâpâramitâ Sûtra, Daœasâhasrikâ Prajñâpâramitâ Sûtra, Aṣṭâsâhasrikâ Prajñâpâramitâ Sûtra and Prajñâpâramitâratna-guṇasañcayagâthâ. Among them, Œatasâhasrikâ Prajñâpâramitâ Sûtra, Pañcaviṃœatisâhasrikâ Prajñâpâramitâ Sûtra, Aṣṭâsâhasrikâ Prajñâpâramitâ Sûtra are of paramount importance in the Newar Mahâyâna/Vajrayâna tradition of Nepalmaṇḍala where their original Sanskrit versions are still extant in hand written manuscript forms in Nepalese national Rañjanâ script. They are well preserved in the Mahavihâras (i.e. bahâs and bah of Nepalmaṇḍala. The shorter texts, being terser, do not fully elaborate this structure and include Vajracchedikâ Prajñâpâramitâ Sûtra, Prajñâpâramitâ Hṛdaya Sûtra and so forth. A summary of the second turning is found in the following statement by Thrangu Rinpoche:

> *Later, in Rajgir [sic.], in Northern India, Sakyamuni [sic.] taught the second turning of the wheel of dharma, the teachings on the lack of fundamental characteristics. He taught the sixteen modes of emptiness: outer appearances are empty; the inner world of thoughts is empty; both outer and inner things taken together are empty; and so on, in sixteen stages. In doing so he demonstrated that not only in the ordinary sense is there no ego, but no inherent reality can ever be found in anything, no matter where we look*.[9]

The teachings on emptiness took a concrete form in the treatises of a number of important Indian Buddhist masters' commentators. The most important of them is Âcârya Nâgârjuna who set forth the philosophical articulation of emptiness known as Madhyamaka in texts such as the *Mûlamadhyamakakârikâ,* or Root Verses on the Middle Way. Other important Mâdhyamika masters include Âryadeva, who wrote the *Catuœataka,* or

Four Hundred verses on Madhyamaka; Candrakîrti, who composed the *Madhyamakâvatâra;* and Œântarakṣita, who authored the *Madhyamakâlaṅkara*.

The Mâdhyamika developed into a number of different schools. Buddhapalita was an exponent of Prâsaṅgika Mâdhyamika, while Bhâvaviveka is credited with founding the Svâtantrika Mâdhyamika. Candrakîrti, through his critique of Bhâvaviveka, definitively established the supremacy of Prâsaṅgika in his *Prasannapada* which is another Mâdhyamika text over and above *Madhyama-kâvatâra*. Œântideva (eighth century), also gave teachings on the six perfections in his famous *Bodhicharyavatara,* including a ninth chapter, on emptiness. Later masters, notably Œântarakṣita and Kamalaœîla, developed the Yogâcâra-Mâdhyamika, a synthesis of those two schools. The Mâdhyamika teachings came to Tibet in two waves: Œântarakṣita and his disciple Kamalaœîla brought the synthetic Yogâcâra-Mâdhyamika from India in the eighth century. The eleventh century Âcârya Atîœa Dîpaṅkaraœrîjñâna was instrumental in amalgamating both of these Mahâyâna traditions.

According to the Svâtantrika Mâdhyamika masters like Bhâvaviveka and Jñânagarbha including the Yogâcâra-Mâdhyamika masters like Œântarakṣita and his disciple Kamalaœîla, not all Prajñâpâramitâ Sûtras convey the definitive implication (*nitârtha*). According to them, there are some which convey the interpretive implication (*neyârtha*). For them, Œatasâhasrikâ Prajñâpâramitâ Sûtra is definitely among those these teachings which convey the definitive implication whereas the Prajñâpâramitâ Hṛdaya Sûtra and so forth convey the interpretive implication. But from the perspective of the Prâsaṅgika masters, all the teachings of the second turning is expressive of the definite implication. According to them, any Sûtra which has 'emptiness' as its main theme already constitutes the teaching of definitive implication. For them, the Prajñâpâramitâ Hṛdaya Sûtra is also of definite implication.

2.3 The Third Turning Wheel of Dharma: Mahâyâna

The Buddha turned the wheel of the Dharma for a third time at Vaiœâlî and other places[5]. Two turnings lie at the heart of the third turning. First, the Buddha taught that while all apparent reality is empty, it is not utterly non-existent, thus combatting any misunderstanding of the second turning as nihilistic. In this way, the Third turning teachings ascertain the ultimate nature of reality by means of an analysis in terms of the three essential natures of dharma (Skt: *trisvabhâva*): the imaginary, the dependent, and the absolute (Skt: *parikalpita, paratantra* and *pariniṣpanna*). Second, the Buddha articulated the teachings of Buddha nature. So, to sum up, the essential content of the third turning, then, is twofold, including, on the one hand, the "three essential natures" and, on the other, the Buddha Nature. The Buddha's teachings on the three natures are first found in the Saṃdhinirmocana Sûtra. They are given further expression in Sûtras such as the Laṅkâvatâra and the Avataṃœaka. The Buddha's teachings on the buddha Nature are found in a number of Sûtras, including the Tathâgatagarbha Sûtra, the Œrîmâlâdevî Sûtra, and the Dharaṇîœvara Sûtra. According to Saṃdhinirmocana Sûtra, the Lord Buddha's third turning was of the definitive implication (*neyârtha*) which he declared while giving answer to the question of Paramârtha Samudgata Bodhisattva. He made Paramârtha Samudgata Bodhisattva clearly understand the Buddha's skillful intent in turning the two prior wheels of interpretive implications by giving example of earth and the water of ocean.[10] For that reason, the Yogâcâra tradition that subsequently developed based their tenets system on the third turning. For them, the teachings of the third turning are of definitive implication. By this sentence, it does not follow that the Lord Buddha's second turning is less important than the third turning. The sentence simply implies that the second turning on "emptiness of all dharmas (*sarvadharma niḥsvabhâvata*)" was very profound and baffle an easy understanding for most of the listeners at that time. It could easily lead them to understand it in the nihilistic way. So in order to make the listeners understand the meaning of emptiness not in the nihilistic way, the Lord Buddha had to turn the third wheel of Dharma explaining certain dharmas as empty and other certain dharmas as non-empty. Non-emptiness should not be understood in the sense of having a solid substantial conditioned characteristics. But it is the perfect nature (*pariniṣpanna svabhâva*) which is free from

dependent nature or conditioned nature (*paratantra svabhâva*) and is also free from imagined nature (*parikalpita svabhâva*). So the phenomena are empty not in a single way, but in the three way. The dependent nature is empty of origin (*utpâda œûnyatâ*), the imaginary nature is empty of characteristics (*lakṣaṇa œûnyatâ*) and the perfect nature is ultimately empty (*paramârtha œûnyatâ*).[11] So it can be said that whatever additional truth that the Lord Buddha deliberately missed out in the second turning, he completely revealed in the third turning. Therefore, the second and third turning constitute the complete teaching of Prajñâpâramitâ without any contradiction whatsoever. Obviously these two turnings reflect the need of disciples, but not the different and separate teachings of Lord Buddha himself. On the soteriological level, it is not appropriate to classify the Lord Buddha's two turnings on Prajñâpâramitâ as higher or lower. There translators from Padmakara Translation groups are quite right when they make similar statements concerning the Svâtantrika Mâdhyamika and Prasâṅgika Mâdhyamika.[12]

The third turning teachings are systematized, elaborated, and explained in a series of commentaries and sub-commentaries by members of the Yogâcârin school founded by Âcârya Asaṅga who painstakingly meditated twelve years supplicating Maitreya Bodhisattva so that he would be able to receive explanation of the inner meaning of Prajñâpâramitâ from him. Before at last, he had an audience with Bodhisattva Maitraya, his meditation was interspersed with repeated frustrating failures. Bodhisattva Maitreya is said to have taken him to Tusita where he revealed to him five texts, today known by Tibetans as byams chos sde lnga or the "Five dharmas of Maitreya." One of them is a commentary on the Prajñâpâramitâ, the other four are works specifically on the third turning of the wheel of dharma. They are as follows:

a. Abhisamayâlaṃkâra on the Prajñâpâramitâ,
b. Mahâyânasûtrâlaṃkâra,
c. Madhyântavibhâga,
d. Dharmadharmatâ vibhaṅga, all three of them are on on the three natures and other classical Yogâcârin themes while
e. Ratnagotravibhâgo Uttaratantraœâstra on Buddha nature. Asaṅga himself subsequently wrote commentaries on these texts and on the basis of them, also composed his own massive multitext treatise entitled Yogâcârabhûmi œâstra which contain seventeen individual texts.

Asaṅga's younger brother, Vasubandhu (4th century CE), converted to the Yogâcâra and became one of its most astute and prolific commentators. Vasubandhu also further developed the Mind only or Vijñânavâda theory in his Vijñaptimâtratâsiddhi including Viṃœatikâ and Triṃœatikâ. Yogâcâra, having originated in "the forest," now became a strong and respected Mahâyâna school and was studied, debated, and developed within the Indian monastic culture. After Asaṅga and Vasubandu, the Yogâcâra developed into a number of different schools. Chief among the schools are the True Aspect Cittamâtrî (*satyâkâravâdî*) and the False Aspect Cittamâtrî (*mithyâkâravâdî*). They are also categorized as adherence to scriptures (*âgamânuyâyî*) and adherence to logic (*yuktyânuyâyî*). Asaṅga, Vasubandhu and others adhere to scriptures whereas Diṅnâga, Dharmakîrti and others adhere to logic. Masters such as Sthiramati and Dharmapâla carried the Indian tradition forward. During the Indian period, the teachings on buddhanature were integrated with the Yogâcârin philosophy, reflected in texts such as the Laṅkâvatâra Sûtra, also a text from the third turning, producing a synthesis that was to have tremendous impact on Tibet where Œântarakṣita made a successful fusion of both Yogâcâra and Mâdhyamika tradition. and was disseminated in Tibet as Yogâcâra Mâdhyamika tradition. This tradition was further enhanced and spread by his disciple Kamalaœîla.

To sum up, as already explained above, Lord Buddha's teachings in these three turnings of the wheel of Dharma were explained in many commentaries of two Œrâvakayânî traditions of Vaibhâṣika & Sautrântika and other two Mahâyâna traditions of Mâdhyamika and Yogâcâra philosophical systems.

4. Three Vehicles in the Three Turnings

The Buddha appeared in this world to provide the opportunity for others to realize the wisdom of complete awakening. Toward this purpose, the Buddha taught various teachings sometimes with interpretive implications and other times with definitive implications to different audiences. Thus there arose three vehicles for liberation: the

Œrâvakayâna, the Pratyekabuddhayâna, and the Samyaksaṃbuddhayâna. The first two together are sometimes called the smaller vehicle while the Samyaksaṃbuddhayâna is also known as the great vehicle or the Mahâyâna. Within the Mahâyâna is included the Vajrayâna.[13]

The various teachings of the Buddha were not all made widely available at the same time. From an historical perspective, the Smaller yâna, Sûtrayâna or Pâramitâyâna and Vajrayâna follow one another in succession as more practitioners became able to hear the refined and subtle teachings. The eighteen early Œrâvaka schools, among which only Theravâda is surviving in a fullfledged tradition today were established in early centuries after the Buddha's parinirvâṇa. The Mahâyâna schools arose later as the Second and Third Turning teachings were studied and practiced by more and more individuals. As this foundation was established, the Vajrâyâna teachings were transmitted by the great Siddhas.

4. 1 Œrâvakayâna

The followers of the Œrâvakayâna [vehicle of the listeners] are those who have understood the teachings of the First turning. Relying on what has been heard, they set out to liberate themselves from suffering and gain lasting peace, the goal of an Arhat. Œâriputra, Maudgalyâyana, Râhula, Ânanda, and other great Arhats possessed the direct transmission of these teachings. The Œrâvaka lives a life of purity, peacefulness, and renunciation. Applying antidotes to attachment, aversion, and confusion, practicing the path that leads to-ward deliverance from all suffering, the Sravaka strives over many lifetimes to attain the state of an Arhat. All efforts, study, practice, and discipline are directed toward this goal. The Œrâvakas are said to be the speech sons of the Buddha, embodying the Buddha's communication and explications of the inner workings of Saṃsara.

4. 2 Pratyekabuddhayâna

The Pratyekabuddha[14] realizes enlightenment without relying upon a teacher. Practicing for numerous lifetimes, the Pratyekabuddha accumulates knowledge and meritorious action to the extent that he is able to reach deliverance independently. In his final lifetime, he is born into a period when no Buddhas or Œrâvakas appear and ardently sets out to discover for himself the laws that govern existence. Relying on the First rurning teachings, as does the Œrâvaka, the Pratyekabuddha focusses on Dependent Origination, thereby realizing that the self is a fiction.

The main practice in the basic vehicle (Œrâvaka and Pratyekabuddha) is the discipline of renunciation. This depends entirely upon the recognition that Saṃsara is suffering and the resultant disgust. It is generally taught that If one wants to have genuine renunciation, he or she must recognize the presence and pervasiveness of suffering. Obviously, if one does not recognize the presence of suffering, he or she will have no reason to earnestly seek liberation. So the basic practice first of all is to recognize the nature of samsara to be the three sufferings, which produces genuine renunciation. It is for this reason that the Buddha's first teaching, the first truth presented among the four noble truths, is a clear presentation of the presence of suffering. This renunciation is an absolutely necessary basis as well for the practice of the Mahayana, the great vehicle. Without genuine renunciation, genuine compassion is impossible. Compassion fundamentally consists of recognizing the suffering of others and as a result generating the intense desire that they be free from that suffering. If one does not see his/her own suffering and thereby do not recognize the pervasiveness of suffering, it is impossible for him/her to see or to empathize with the suffering of others. So if one does not have some degree of genuine renunciation, he/she cannot have a genuine or stable compassion. For that reason, renunciation is very important for Mahâyâna practice. Genuine renunciation leads to genuine compassion, which becomes the genuine aspiration to bring all beings to full awakening. So the main practice in the basic vehicle or Œrâvaka or Pratyekabuddhayâna is the cultivation of renunciation and the study of the four noble truths, leading to one's individual liberation.

4.3 Samyaksambuddhayâna or Mahâyâna

In Samyaksambuddhayâna or Mahâyâna there are two ways of practicing: according to the Sûtras and according to the Tantras. Or it can also be said that the two ways of Mahâyâna Practice are Pâramitânaya and Mantranaya. Therefore,

Vajrayana is not considered a vehicle separate from Mahâyâna, but a variety of Mahâyâna.

4.3.1 Sûtrayâna Practice

The Mahâyâna path which is based on various Mahâyâna Sûtras, starts when the practitioner generates genuine bodhicitta. The path of the Sûtra or Pâramitânaya emphasizes wisdom and compassion and the practice of the six perfections: giving, discipline, patience, effort, meditative concentration, and wisdom. The Prajñâpâramitâ is the most powerful antidote to ignorance and confusion, transcending the very root of Saṃsara. This living realization develops not only through the practice of meditation, but also through understanding that becomes completely integrated into daily life. The development of the perfections is not accidental. Arising from the accumulation of meritorious actions and growth of understanding, it is clearly defined and predictable. The nine Vaipulya Sûtras are known as Dharma maṇḍala in Newar Buddhism of Nepalmaṇḍala. They are Aṣṭasâhasrikâ Prajñâpâramitâ Sûtra, Laṅkâvatâra Sûtra, Samâdhirâja Sûtra, Lalitavistara Sûtra, Gaṇḍavyûha Sûtra, Daœabhûmika Sûtra, Suvarṇaprabhâsa Sûtra, Saddharmapuṇḍarîka Sûtra and Tathâgataguhyaka Sûtra. In addition, there are Avataṃœaka Sûtra, Ratnakûṭa Sûtra and many other shorter and medium length Sûtras. These Sûtra along with commentarial literatures set forth the details of specific stages and the dynamics of development from the initial levels of practice to the most advanced realizations.

4.3.2 Mantrayana Practice

Lord Buddha turned the wheel of the Path of Mantra teachings of the Samyaksambuddhayâna exactly at the same time on Dhânyakaṭaka mountain (near modern day Amarâvati of the Andhrapradesh, India) when he was turning the second wheel of Dharma, i.e. teaching Prajñâpâramitâ on the Gṛdhrakūṭa mountain at Râjagrha. This is substantiated by Nâḍapada (Naropa), one of the eighty four Mahâsiddhas in his text Sekoddeœaṭîkâ which is explanation of the Abhiṣekapaṭala of Mûla Kâlacakra tantra. Quoting from the Mûla Kâlacakra tantra, he explains clearly where, when, to whom and how the Kâlacakra tantra was taught by the Lord Buddha:

As the teacher taught the Dharma on Gṛdhrakūṭa according to the Prajñâpâramitâ system, he also taught the mantra system at Œrî Dhânya. What teacher taught what tantra, when and where was he dwelling? What was the place, who was the worldly entourage, and what was the purpose? "He taught the unexcelled Mahâyâna, the system of the Prajñâpâramitâ, to the bodhisattvas on Gṛdhrakūṭa. Then at the same time the Tathâgata dwelt together with Bodhisattvas and others in the great stupa, in the maṇḍala of the sphere of phenomena. He dwelt in the house of universal vajra, in space, immaterial and very lucid, unpartitioned and radiant. He taught the tantra in the beautiful sphere of phenomena, for the merit and gnosis of human beings.[15]

The Buddha did this simultaneously while turning the second wheel of the dharma. The Tantras encompass a vast number of texts and teachings, commentaries, and explanations that present a vision even broader than the vision of the Sûtras. The path based on the teachings of the Tantras, known as the Mantrayâna, emphasizes the practice of *sâdhanâ*, the development (Skt: *utpattikrama*) and completion stages (Skt: *sampannakrama*) of meditation, and the skillful use of a great array of transformational techniques. Mantrayâna practice is elaborately structured in stages: preliminary practices (Skt: *pûrvâgata caryâ*; Tib: *ngöndro*), study of commentaries, formal initiations, and receiving profound oral instructions. Essential to these studies and practices is a qualified teacher (Tib: *lama tsenden*) who possesses the full realization lineage the level of consciousness necessary to guide others through the advanced practices.

According to Advayavajra, although the goal or the implication of both of the vehicles are one, the secret Mantra vehicle or the Vajrayâna path is distinguished by its four unique features, undeludedness (*asaṃmoha*), multiplicity of skillful means (*upâyabahulatâ*), having sharp-faculty (*tîkṣṇendriyatâ*) and non-austurity (*aduṣkara-caryâ*).[16] To sum up, a Vajrayâna practitioner sees everything in the undeluded and non-dual way. Everything is pure and empty for him right from the very beginning which is reflected in the verse: *oṃ svabhâvaœuddhâḥ sarvadharmâ svabhâvaœuddho'ham* and oṃ *œûnyatâjñânavajra-*

svabhâvâmako'ham. It is for this reason that the Vajrayâna path starts from perceiving every phenomenon and ourselves originally pure and free from all characteristics. The practitioners must view themselves as having the indestructible nature of emptiness. The feature of undeludedness refers to the practitioner completing six perfections through the non dual meditation of the inseparability of wisdom and skillful means. There is an abundance of skillful means like Deity Yoga and others to accumulate both merit and wisdom as quickly as possible. The Vajrayâna path is only for the practitioners of higher and sharp faculty. Since the defilements are not abandoned but transformed into the path of enlightenment, the Vajrayâna path is relatively easier and faster as it comes to attaining perfect enlightenment, This enables the Vajrayâna practitioners to attain enlightenment even in one lifetime. But this is extremely risky too if they have not practiced and mastered the three turnings in a unified manner as explained in the following section.

5. Unity of the Vehicles

Although the Mahâyâna scriptures explain that the way of the Bodhisattva is greater than the way of the Œrâvaka in its orientation, practice, wisdom, effort, skilfulness, accomplishment, and activity[17], and the Tantric commentarial literature elucidates that The Vajrayâna path is greater than the Pâramitâ vehicle, or quolloqually called Mahâyâna, but practicewise, these differences dwindle down to nothing because they are all one vehicle (ekayâna), or the Buddha vehicle (Buddhayâna) as the Saddharmapuṇḍarîka Mahâyâna Sûtra so emphatically promulgates[18]. According to that Sûtra, the Lord Buddha displayed those these different vehicles (including the Vajrayâna path) only to serve them as his inconceivable skilful means for leading all sentient beings of different motivations and inclinations to supreme Enlightenment. Therefore, all that comes down to is the one's own motivation and inclination of the followers which the Lord Buddha in his capacity as Tathâgata handled quite skilfully by showing those multiple paths. But the three vehicles mentioned above are not differentiated by view, for each is fully grounded in the reality of the four noble truths where the third truth - cessation (*nirodha*) refers to emptiness and the fourth truth - the path - refers to the means of realizing emptiness, the supreme method for purifying the mind. As already said, the three vehicles are instead differentiated by the motivation and inclination of those who enter these vehicles.

The most beautiful and profound aspects of each vehicle are uplifted within the next most advanced vehicle, where they are preserved and yet transformed. Inspired by the compassion and wisdom of the Mahâyâna, the practitioner of the Mahâyâna takes up practices of the Œrâvakayâna, but without being bound by limited views or goals.

To put this way, the practitioner first practices the teachings of the Œrâvaka and Pratyekabuddha consisting of taking refuge (thereby entering the path) and following the course of training in ethics, meditation and wisdom. He then practices the Pâramitâ vehicle, or Mahâyâna, involving taking the Bodhisattva vows to liberate suffering beings and engaging in the pâramitâs. The pâramitâs are altruistic practices devoted to developing both compassion for all beings and the wisdom to see the nature of things as they are. Then the practitioner is a fit candidate for the Vajrayâna. The great Vajrayâna scholar-practitioner Chögyam Trungpa gives this analogy to stress the indispensibility of all these three vehicles. He elucidates the inseparability of the three vehicles by giving an example of a house. To understand this point more lucidly, his remark is quoted verbatim with diacritical marks.

The three yânas are said to be like building a house. The smaller yâna is the starting point or the foundation. In the Mahâyâna, having discovered our enlightened potential, we can experience the reality of Buddha nature, which is like erecting the walls of our house. Finally, having established the foundation and put up the walls, we are concerned with how we can finally make our house livable, with a ceiling inside and a roof on top. We need to have a roof, and with the Vajrayâna Path we are building that roof and ceiling out of gold. So, having already built our house, the Vajrayâna stands out as a golden roof. The Vajrayâna is referred to as the "golden roof" because it is the final procedure through which we can become accomplished. It is not particularly regarded as the fruition, but it is, in a sense, the beginning of the fruition.[19]

Conclusion

The main objective of this paper is to study the three turnings of wheel by Lord Buddha and its relationship with his ultimate turning of Vajrayâna teachings. Therefore, an attempt is made to study the three turnings at depth. The first turning concerned the Œrâvakayâna and Pratyekabuddhayâna teachings which were later explained comprehensively in Sthaviravâda, Vaibhâṣika and Sautrântika Abhidharma literatures. From the Mahâyâna perspective, the first turning about the substantiality of all phenomenas (*dharma*) was of the interpretive implications which the Lord Buddha taught as skillful means to enable them to face and listen to the second turning concerning the Mahâyâna teachings which were later explained comprehensively in the corpus of Mâdhyamika literature. The second turning about the insubstantiality of all phenemona (*sarvadharma niḥsvabhâvatâ*) was too profound and difficult to understand for those who are not mentally advanced for them. There even if they were definitive for some advanced disciples, but they were not so for all. So the Lord Buddha turned the third wheel of Dharma concerning the Mahâyâna teachings of three natures and Buddha nature to clarify the real intent of his own statement that all phenomena are empty of their characteristics. The Lord Buddha still had to say something to clarify that statement. So for those, who did not understand the second turning teachings, it was of the interpretive implication. These teachings ware subsequently explained comprehensively in the Yogâcâra, Cittamâtra or Vijñânavâda literature.

The second turning coincided with the turning of wheel about Vajrayâna teachings as well. All those interpretive and definitive turnings by Lord Buddha ultimately lead to the unsurpassable and perfect enlightenment of Buddha. These various kinds of Buddha's teachings are ultimately without contradictory and meant as skillful means for the sentient beings of various mental proclivities, interests, capacities. Ultmately all the teachings of three vehicles taught by Lord Buddha in the three turning including Vajrayâna teachings are one single unified vehicle. There is only one vehicle leading to Buddhahood without contradiction whatsoever. They are just the means and tools to bring the suffering beings out of this vicious *saṃsâra* to the blissful state of Buddhahood, or a great *nirvâṇa*.

For this reason, so it is improper to claim only one of the three vehicles as Buddhavacana and the others as not Buddhavacana. It is equally not inadmissible to disparage the lower vehicle. That said, there is every reason to confess that this article is not comprehensive and a lot of the important points and their explanations are found missing. But this will leave a room for the further in-depth research and study on this valuable topics.

May all beings be happy.

Notes and References

1. Œâkyamuni Buddha in his distant past life was born as Sumedha ascetic during the period of Buddha Dîpaṅkara. Then he made that solemn vow. The Sumedha Bodhisattva could have attained his own liberation if he had desired so. But as a Great Bodhisattva endowed with supreme compassion, he bore personal suffering in saṃsâra for the long duration of innumerable great aeons to fulfil the pâramitâs in order to liberate suffering beings. Bhaddhanta Vicittasarabhivamsa, *The Great Chronicles of Buddhas*, Vol 1, Part 2, (Yangoon: Ti=ni Publishing Center, 1992), p. 2. The book is an explanation of Buddhavaṃsa. Also see: Dîpaṃkara buddhavaṃso in Buddhavaṃsa at the website: http://www.tipitaka.org/deva/
2 In Pâli, Bodhicitta developed by Bodhisattva is called abhinihâra. See: Ibid., p. 20.
3. This type of statement can be found in *Gaṇḍavyûha Sûtra* as well. See. P. L. Vaidya (ed.), *Gandavyuha Suttram* (Darbhanga: The Mithila Institute, 1960), p. 365
4. A.K. Warder, *Indian Buddhism* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1970), pp. 64-65
5. 1. P. L. Vaidya (ed.), *Mahâyâna Sûtra Saṃgraha* Part I (Darbhanga: The Mithila Institute, 1961), p. 154. The Sanskrit text reads: *œûnyâœca œânta anutpâdanaya avijânadeva jagadudbhramati | teṣâmupâyananayayayuktiœatairavatârayasyâpi kṛpâlutayâ..*

6. Ârya Akṣayamatinirdeœa Sûtra clearly elucidates the difference between provisional implications and definite implications. According to that Sûtra, *katame sûtrântâḥ neyârthâḥ katame nîtârthâḥ. ye sûtrântâḥ mârgâvatârâya nirdiṣṭâḥ, imaṃ ucyante neyârthâḥ. ye sûtrântâḥ phalâvatârâya nirdiṣṭâḥ, imaṃ ucyante nîtârthâḥ. yâvad ye sûtrântâḥ œûnyatânimittâpranihitânabhisaṃskârâjâtânutpâdâbhâvanirâtmanisattvaḥnirjivaniḥ pudgalâsvâmikavimokṣamukhâ nirdiṣṭâḥ tam ucyante nîtârthâḥ.* Quoted by Ram Shankar Tripathi. See: Ram Shankar Tripathi (tr.), *Âcârya Œântideva praṇîta Bodhicaryâvatâra* (Leh: Central Institute of Buddhist Studies, 1989, p. 4.
7. For the information about these three turnings, see John Powers, *Wisdom of Buddha: The Saṃdhinirmocana mahâyâna sûtra* (Berkeley: Dharma Publishing, 1995): pp. 139-141. The sutra is extant only in the Tibetan version compiled in the Kanjur (bka' 'gyur), the original Sanskrit is no longer extant.
8. As explained in Prajñâpâramitâ Hṛdaya Sûtra. Vaidya, *op cit.* f.n. 5, p. 98.
9. Thrangu Rinpoche, *The Open Door to Emptiness*, Kathmandu: Namo Buddha Publications, 2012, p. 2.
10. Powers, *op cit*. f.n. 6.
11. Ram Shankar Tripathi, *Bauddha Darœana Prasthâna*, Sarnath: The Central Institute of Higher Tibetan Studies, 2015, p. 199
12. Padmakara Translation Group (tr.) *The Adornment of the Middle Way: Shantarakshita's Madhyamakalankara with Commentary by Jamgön Mipham* (Boston & London: Shambhala Publications, Inc., 2005), p. 19
13. Haraprasad Shastri (ed.), *Advayavajrasaṃgraha*, Baroda: Oriental Institute, 1927, p. 14. The Sanskrit text reads: *mahâyanaṃ ca dvividham, pâramitânayo mantranayaœceti*||
14. There is a dearth of original literary source on Pratyekabuddha. However, there is one Sutta called *Khaggavisâna Sutta* in Pali.
15. Mario E. Carreli (ed.), *Sekodesatika of Nadapada (Naropa): Being a commentary to Sekoddesa section of Kalacakra Tantra*, Baroda: Oriental Institute, 1941. pp. 3-4.
16. Shastri, op cit., f.n. 13, p. 14. *ekârthe'pyasaṃmohâd bahûpâyâdaduṣkarât | tîkṣṇendriyâdhi-kârâcca mantraúastraṃ viúicyate |*
17. Naoya Funahashi (ed.), *Mahâyânasûtrâlaṃkâra* (Chapter I, II, III, IX, X), Tokyo: Kokushokankokai, Ltd., 1985. pp. 8-9. The Sanskrit text reads: *âúayasyopadeúasya prayogasya virodhataḥ | upastambhasya kâlasya yat hînaṃ hînameva tat || 10 ||*
18. P. L. Vaidya (ed.), *Saddharmapuṇḍarîkasûtram*, (Darbhanga: The Mithila Institute, 1960), pp. 51-55. Also see: Nalinaksha Dutt, *Mahayana Buddhism* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1978), pp. xii-xiv.
19. Chögyam Trungpa, *The Tantric Path of Indestructible Wakefulness* Vol III (Massachusetts: Shambhala Publications, Inc. 2013), pp. 11-12

नेपाल सम्वत ११४१ न्हुँ दँ व स्वन्ति नखःया लसताय् सकल नेपाःमि
पिनत दुनुगलं निसें यक्व यक्व भिन्तुना देछाना च्वना ।

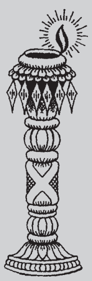

जिमिगु ज्यासः

मोतिमान शाक्य

पुल्चोक, ललितपुर । मो. : ९८४१२३११३२

बौद्ध विहार संघया गतिबिधिया किपात

प्रा. डा. वज्रराज शाक्यजु पाखें You Tube प्रशारणया लागि धर्म देशना

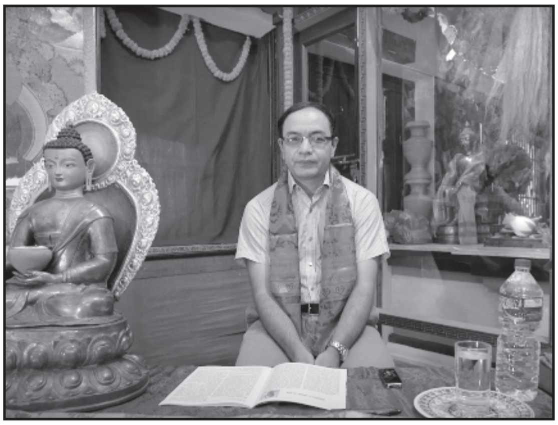

उ.प्रा. मिलन शाक्यजु पाखें You Tube प्रशारणया लागि धर्म देशना

क्वाथ बहाः जिर्णोद्धारया लागि निरिक्षण

यल महानगर प्रहरी परिसरय् मूना च्वनागु

अक्षयेश्वर महाविहारया गुम्बाय् पेन्टीङ्ग याना च्वंगु

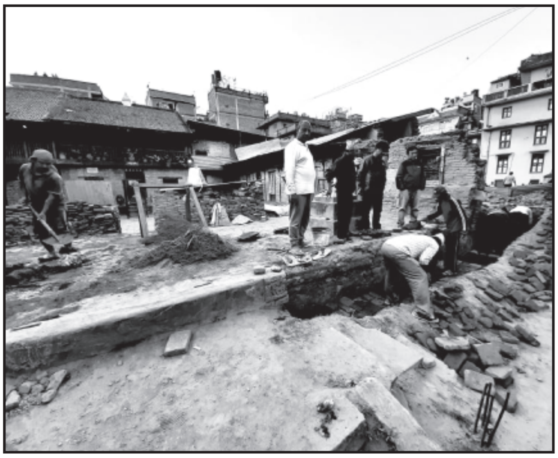

क्वन्ती बही जिर्णोद्धार

स्वन्ती नखःया विषलय् सहलह ज्याःभ्वः

बुंगद्यो साःगु भ्वलय् जन प्रतिनिधि नापं बौद्ध विहार संघया प्रतिनिधि

बुंगद्यो साःगु भ्वलय् बौद्ध विहार संघया प्रतिनिधि

नेपाल सम्वत ११४१ न्हुँ दँ व स्वन्ति नखःया लसताय् सकल नेपाःमि पिन्त दुनुगलं निसें यक्व यक्व भिन्तुना देछाना च्वना ।

नानी काजी शाक्य

अध्यक्ष

बौद्ध विहार संघ, यल

अक्षयेश्वर महाविहार, पुच्वः, यल ।

फोन : ५५२७६७०

सूचं : बौद्ध विहार संघया गतिविधिया लागि
फेसबुक पेज "बौद्ध विहार संघ, यल" यात याना बिज्याहुँ ।
नापं यूट्यूब च्यानल Boudha Bihar Sangh Lalitpur यात Subscribe
याना बिज्यायत इनाप याना च्वना ।

नेपाल सम्वत ११४१ न्हुँ दँ, स्वन्ति नखःया लसताय् सकल नेपाःमि पिन्त दुनुगलं निसें यक्व यक्व भिन्तुना देछाना च्वना ।

माननीय प्रदेश सभासद ज्ञानेन्द्र शाक्य

वागमती प्रदेश, हेटौंडा

नेपाल सम्वत ११४१ न्हुँ दँ, स्वन्ति नखःया लसताय् सकल नेपाःमि पिन्त दुनुगलं निसें यक्व यक्व भिन्तुना देछाना च्वना ।

माननीय प्रदेश सभासद शोभा शाक्य

वागमती प्रदेश, हेटौंडा

नेपाल सम्वत ११४१ नयाँ वर्षको सुखद उपलक्ष्यमा
समस्त नेपालीहरुको उन्नतीको
कामना गर्दछौं ।
GUNA CINEMA PVT. LTD.
GUNA
गुण सिनेमा
गुण सिनेमा प्रा. लि.
ग्वार्को, ललितपुर
फोन : ५२००६६८, ५२०२७७७
E-mail : gunacinema@gunagroups.com

www.kumaribank.com
नेपालमै
पहिलो पटक
बचत एकको
सुरक्षा परिवारको
७६ लाख सम्मको
बीमा सुविधा
परिवारको लागी
सर्तहरु लागू हुनेछन् ।
दम्पतीलाई आकस्मिक दुर्घटना बीमा तथा पूर्ण शारीरिक अशक्तता समावेश
परिवारलाई १० घातक रोगहरुका लागि बीमा
परिवारलाई औषधी उपचार बीमा
(अस्पतालमा भर्ना हुनुपर्ने खण्डमा मात्र)
कुमारी
परिवार सुरक्षा
बचत खाता
सुरु गरौं परिवारको सुरक्षाको संस्कार
कुमारी बैंक लिमिटेड
KUMARI BANK LIMTED
सबैका लागि, सधैंका लागि
(नेपाल राष्ट्र बैंकबाट "क" वर्गको ईजाजत पत्र प्राप्त संस्था)
Corporate Office:
Phone : 01-4443075-79
Marketing Department : 9851190186
Email Id : marketing@kumaribank.com
खाता सम्बन्धी जानकारीका लागी
QR Code Scan
गर्नुहोस।